

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 1/2005. ГОДИНА LVII *Издаје тромесечно*

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ; др Александар ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор у пензији (заменик председника); др Душан ЈАЊИЋ; др Зоран КИЛИБАРДА, пуковник у пензији; мр Добросав РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор у пензији; проф. др Ђорђе РАДОЈЕВИЋ, пуковник у пензији; проф. др Предраг СИМИЋ; проф. др Душан СТАЈИЋ, контраадмирал у пензији; мр Миле СТОЈКОВИЋ, пуковник (председник); проф. др Јован ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др Биљана ТРЕБЈЕШАНИН; мр Милутин ЦУПАРА, пуковник; др Михајло БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Заступа главног и одговорног уредника

Милутин ПЕТРОВИЋ, пуковник

Уредник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681–565, војни 23–504; технички секретар 2641–795, војни 22-431 * Претплата: 3612–506 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840–51845–84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 280,00 динара.

Међународни односи

Тодор Мирковић	Савремени центри моћи и утицаја – нова констелација снага у свету	9
Станислав Стојановић	Безбедност и изазови процеса глобализације	23

Безбедност и одбрана

Божидар Форца	Оружана борба у стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора	43
Станислав Арсић	Неки аспекти система за управљање кризама Северноатлантског савеза	59

Војна наука и ратна вештина

Драгутин Јовановић, Слободан Мишовић	Техничка и војногеографска процена железничке мреже Србије и Црне Горе	76
Драгољуб Секуловић, Вангел Милковски	Војногеографска процена ратишта	94
Јован Тамбурић	Контрола као функција управљања	113

Прикази

Михајло Басара	Морал војске између традиције и мултикултурализма	128
----------------	---	-----

International Relations

Todor Mirković	Contemporary Centers of Power and Influence – New Constellation of the World Forces	9
Stanislav Stojanović	Security and Challenges of Globalization process	23

Security and Defense

Božidar Forca	Armed Struggle in the Defense Strategy of the State Union of Serbia and Montenegro	43
Stanislav Arsić	Some Aspects of the North Atlantic Alliance Crisis Management System .	59

Military Science and Art of War

Dragutin Jovanović, Slobodan Mišović	Technical and Military-Geographic Evaluation of Railroad Network	76
Dragoljub Sekulović, Vangel Milkovski	Military-Geographic Evaluation of War Theater	94
Jovan Tamburić	Inspection as a Management Function	113

Views

Mihajlo Basara	Morale of the Army between Tradition and Multiculturalism	128
----------------	---	-----

Rapports internationaux

Dr Todor Mirkovic	Colonel en retraite – Centres modernes du pouvoir et de l'influence – nouvelle constellation des puissances dans le monde	9
Mr Stanislav Stojanovic	Sécurité et challenges du processus de globalisation	23

Sécurité et défense

Dr Bozidar Forca	Combat armé dans la Stratégie de défense de l'Union de la Serbie et du Monténégro	43
Stanislav Arsic	Certains aspects des systèmes de l'OTAN dans la manipulation des crises	59

Science militaire et l'art de guerre

Dragutin Jovanovic, Slobodan Misovic	Evaluation militarogéographique et technique de réseau de chemins de fer	76
Dragoljub Sekulovic, Vangel Milkovski	Evaluation militaro-géographique de superficie terrestre comme la catégorie stratégique	94
Jovan Tamburic	Contrôle comme la fonction de commandement	113

Points de vue

Mihajlo Basara	Morale de l'Armée entre la tradition et multiculturalisme	128
----------------	---	-----

Internationale Beziehungen

Todor Mirkovic	Die zeitgenössischen Zentren die Mächte und die Einflüsse-neue Konstellation der Kräfte in der Welt	9
Stanislav Stojanovic	Die Sicherheit und die Herausforderungen des Prozesses der Globalisierung	23

Verteidigung und Sicherheit

Bozidar Forca	Der bewaffnete Kampf in der Verteidigungsstrategie der Staatgemeinschaft Serbien und Montenegro	43
Stanislav Arsic	Einige Artensysteme für die Krisensteuerung des nordatlantischen Bündnisses	59

Militärwissenschaft und Kriegskunst

Dragutin Jovanovic Slobodan Misovic	Die technische und militärgeographische Einschätzung des Eisenbahnnetzes	76
Dragoljub Sekulovic Vangel Milkovski	Die militärgeografische Einschätzung des Kriegsschauplatzes	94
Jovan Tamburic	Die Kontrolle als die Funktion der Steuerung	113

Anschaungen

Mihajlo Basara	Die Moral der Armee zwischen der Tradition und dem Multikulturalismus	128
----------------	---	-----

Международные отношения

Тодор Миркович	Современные центры мощи и влияния – новая констелляция сил в мире	9
Станислав Стоянович	Безопасность и вызовы процесса глобализации	23

Безопасность и оборона

Бождар Форца	Вооруженная борьба в Стратегии обороны Государственного Содружества Сербия и Черногория	43
Станислав Арсич	Некоторые аспекты системы управления кризисами Североатлантического альянса	59

Военная наука и военное искусство

Драгутин Јованович, Слободан Мишкович	Техническая и военно-географическая оценка железнодорожной сети	76
Драголюб Секулович, Вангел Милковски	Военно-географическая оценка театра военных действий	94
Йован Тамбурич	Контроль, как функция управления	113

Взгляды

Михаило Басара	Моральный дух Войска между традицией и мультикультурностью	128
----------------	--	-----

Савремени центри моћи и утицаја – нова констелација снага у свету

УДК: 327 : 355.02 : 330.34

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Последње деценије 20. века карактерисале су веома велике, често неочекиване, промене у међународној политици, геополитици, геостратегији и економији. Та значајна карактеристика међународних односа пренета је и у 21. век.

После распада биполарног светског поретка, Сједињене Америчке Државе су се афирмисале као неприкосновена светска сила у свим елементима моћи. У последње време, међутим, јавља се тенденција настајања нових центара моћи (Европска унија, Кина и Руска Федерација). При томе је посебно значајан чинилац радни потенцијал Кине и Индије, спојен са новим средствима за рад, заснованим на новим технологијама.

Крајем седамдесетих година 20. века отпочет је процес премештања економске моћи на Исток. Пример Јапана и „малих азијских тигрова“ почели су да следе „велики азијски цинови“ – Кина и Индија, којима се придружују Индонезија и Вијетнам. Сада тржишта многих земаља, нарочито индустријски развијених, све више преплављује роба произведена на Истоку, тако да се неке индустријске гране развијених земаља већ суочавају с проблемом конкуренције. Такође, изражен је прилив радне снаге са Истока и Југа, па ће се главне битке, вероватно, водити у економској и социјалној, а не у војној сфери.

У процесу стварања констелације снага, Сједињене Америчке Државе ће вероватно дуже време задржати војни примат, док ће се економска моћ постепено преносити на Исток. На основу искустава из прошлости, упоредо с преносом економске моћи преносе се политичка и војна моћ. Међутим, где ће се и како формирати и задржати нови центри светске моћи зависиће умногоме од унутрашње стабилности постојећих и потенцијалних центара моћи.

Кључне речи: центри моћи, констелација снага, економски развој, демографска кретања.

Политика и стратегија једне земље граде се и реализују на основу њене целокупне националне моћи, коју чине бројни материјални и нематеријални чиниоци. Од тих чинилаца најважнији су: географски простор са природним ресурсима, становништво и његова радна и креативна способност, економска моћ, изражена у бруто друштвеном производу (БДП), оружане снаге и њихова борбена способност (техничка опремљеност, стручна спремност, морална мотивисаност), друштвено-политичко уређење (ефикасност деловања власти и управе), и друго. На тим основама велике силе формулишу, усвајају и спроводе своје политике и стратегије и остварују, или покушавају да остваре, присуство и утицај у свету.

У време „хладног рата“ и биполарног светског поретка постојале су две суперсиле са истим тежњама и амбицијама а неједнаким чиниоцима националне моћи за остварење жељених циљева – светске доминације. У глобалистичким тежњама тежиште САД било је на економској, а СССР-а на војној моћи. При томе, обе суперсиле су рачунале на „предности“ својих политика и идеологија, као и на савезничку подршку.

Значајан утицај који је СССР имао у свету после Другог светског рата постепено је опадао, упоредо с релативним опадањем његове економске моћи, ширењем сазнања о карактеру његове политике и променама у свету, укључујући привођење крају процеса деколонизације, коју је подржавао. Све време трајања „хладног рата“ веома су поштовали СССР његови главни ривали и њихови савезници управо због снажне војне силе и њене нуклеарне компоненте. Међутим, огроман терет наоружавања и бирократско-централистички систем руковођења у привреди и друштву водили су ка економском колапсу и поразу у вишедеценијском „хладном рату“.

После „хладног рата“ на светској геополитичкој и геостратегијској сцени остала је само једна суперсила у свим димензијама или према свим чиниоцима моћи, осим географског простора и броја становника. Те предности су задржале Руска Федерација, Канада (величина територије), Кина и Индија (број становника). Опијена успесима у „хладном рату“, руководства Сједињених Америчких Држава своје чиниоце моћи умногоме стављају у функцију освајања нових позиција у свету, у чему су постигла значајне резултате. При томе, сем на економску и политичку моћ, значајно се ослањају и на оружане снаге, које сада немају ни приближно адекватног противника. Сједињене Државе су успеле да се наметну као водећа светска сила која усмерава токове развоја и на екрану светских збивања пројектује униполарну слику света.

Међутим, оно што је посебно карактеристично за протекли век, а наставља се и у новом веку, јесу веома брзе, често и неочекиване промене, тако да се може рећи да се у савременом свету „све мења, само промене остају исте“. Наиме, униполарност која је изражена по-

еле „хладног рата“ постепено се трансформише у мултиполарност савременог света. Контуре те нове мултиполарности јављају се кроз настајање нових центара моћи и утицаја.

Средином седамдесетих година 20. века отпочет је процес постепеног преношења дела центара економске моћи на Исток. Пример за то су Јапан, чији бруто национални производ (БНД) или бруто друштвени производ (БДП) достиже више од трећине БДП Сједињених Држава, и мали „азијски тигрови“, чији је БДП у последњих 35 година, мерен садашњим ценама, просечно повећан десет пута. Са личним закашњењем, њихове примере почеле су да следе и неке друге азијске земље – Кина, Индија, Индонезија и Вијетнам, које дуже време остварују натпросечне стопе економског раста и значајан напредак у техничко-технолошком развоју.

Економски чинилац моћи и утицаја

У теорији међународних односа, готово кроз векове, па и миленијуме, значајне су биле економске теорије које су објашњавале изворе и начине стварања дохотка и његову расподелу (потрошњу), борбу за природне ресурсе, укључујући „борбу за хлеб и простор“ (Аристотел), и друго. Економске теорије су, такође, пратиле и објашњавале промене у производњи, у обликовању и коришћењу средстава за рад, али су те промене биле ретке и дуго времена веома споре. Од коришћења људске и животињске снаге, као главних извора енергије, до изума и коришћења моторне снаге, на пример, било је потребно десет миленијума. Због тога економија и њен утицај на међународне односе нису привлачили већу пажњу посматрача и научних радника.

Нешто је другачије било после настанка индустријске револуције и у тзв. индустријском добу. Коришћење нових, на основу моторне снаге развијених средстава за рад значајно је допринело да се убрза развој и повећа разлика између развијених и неразвијених земаља и делова света. То је изазвало и повећало интересовање научника за узроке и последице привредног развоја и његов утицај на међународне односе. Водећу улогу у томе имали су енглески економисти, творци класичне политичке економије.

У последњој четвртини 20. века дошло је до постепене допуне и замене средстава за рад индустријског доба средствима за рад новог, информатичког доба, развијеним на основу нових, информатичких технологија. Коришћењем тих средстава значајно је повећана продуктивност рада, а измењена је и проширена структура робе широке потрошње. Прелазак из доминантно аграрног у доминантно индустријско доба карактерисао је убрзан развој само једног дела света, тј. земаља које су овладавале производњом нових средстава за рад и њиховим коришћењем. Остале земље су и даље остале у тзв. аграрном добу; нова средства за рад и њихова примена у пољопривреди и

индустрији веома тешко и споро су се пробијали у неразвијене земље и подручја света.¹ Најновији процес измене карактера средстава за рад уопште и, посебно, средстава за производњу, као и измене структуре и карактера робе широке потрошње које су резултат и последица овладавања новим технологијама, одвијали су се, такође, прво у индустријски високо развијеним земљама у којима су нове, информатичке технологије и зачете. Међутим, релативно брзо су се ширили и према другим, мање развијеним и неразвијеним земљама и регионима света. Наиме, нове технологије, заједно са савременом организацијом рада и савременим руковођењем процесима производње, релативно брзо су се прошириле на подручја Далеког истока и Југоисточне Азије. У прихватању тих иновација предњачио је Јапан, а следили су га тзв. мали азијски тигрови (Хонг Конг, Јужна Кореја, Сингапур и Тајван), који су крајем 20. века почели да преплављују тржишта многих земаља својим производима, можда не најбољег квалитета, али поуздано најнижих цена. „Мали азијски тигрови“, у ствари, следили су пут Јапана – овладавали су тржиштима робама ниских цена и сумњивог квалитета да би се на њима задржали с робама високог квалитета и конкурентним ценама.

Коришћење нових технологија, уз примену савремене организације рада и модерног руковођења у производњи, шири се у последње време из развијених земаља, укључујући Јапан и „мале азијске тигрове“, у „велике азијске цинове“ – Кину, Индију, Индонезију и Вијетнам. Од недавно, тржишта многих земаља постају засићена робама широке потрошње са ознаком „*Made in China*“ („произведено у Кини“). Реч је о роби средњег квалитета и приступачних цена, привлачној готово за све категорије становништва. Реално је очекивање да у наредном периоду таква роба, вероватно бољег квалитета али и даље ниских цена, пристиже у већим количинама и из других земаља – Индије и Вијетнама, са могућим последицама по производњу наменски сличних роба у развијеним земљама. То истовремено може да означи постепени прелаз дела економске моћи од развијеног Запада ка „неразвијеном“ Истоку.

Демографски и привредни развој

Дуго је у народу, укључујући и научне кругове, владало схватање да су земље и народи у пренасељеним подручјима и без значајних природних богатстава скоро осуђени на вечно сиромаштво. Такво схватање оповргнуто је прво у случају Јапана, а затим и „малих азијских тигрова“. Јапан, прилично густо насељен (просечно 344 становника на квадратни километар територије) на каменитом острвском

¹ О друштвеном развоју и развоју средстава за рад видети: Alvin and Heidi Toffler, *Three waves*, Boston, 1976.

подручју, постигао је у последњој четвртини 20. века готово незапамћене резултате у привредном развоју (доходак по становнику повећан је у Јапану са 750 долара у 1978. на 31.360 долара у 2002. години, односно око 40 пута за непуних 25 година).² Исто се, у основи, може рећи и за „мале азијске тигрове“. Јужна Кореја, са више од 400 (406), или Тајван, са чак 640 становника на једном квадратном километру, без значајнијих природних ресурса, остварују такође изванредне резултате у привредном развоју (Хонг Конг и Сингапур, такође „азијски мали тигрови“ свој изузетно убрзан развој заснивају више на трговини, него на производњи).

Изузетан успех наведених земаља у привредном развоју резултат је доброг споја веома раденог и скромног становништва и савремених технологија. Особине кинеског човека битније се не разликују од особина Јапанца или Јужнокорејанца. Инвентивност и радиност кинеског човека потврђене су, поред осталог, на Тајвану и у Хонг Конгу, као и у Сингапуру, где је већина становништва кинеског порекла. У већини других југоисточних азијских држава лукративни посао и капитал држе првенствено Кинези. Разлог закашњености Кине у коришћењу тих и других особина својих људи у привредно-развојне сврхе, је, у основи, у томе што кинеском човеку није пружена прилика да испољи своје радне склоности. Традиција и Мао Цедунгов систем везали су руке кинеском човеку и крајње ограничили његову инвентивност. Тако је Кина дуго времена посматрана више са становишта (не)могућности да прехрани милијарде својих становника него са становишта његовог инвентивног и производног потенцијала. У вези с тим постоји интересантна анегдота. Наиме, средином седамдесетих година 20. века Кину је посетио један амерички високи државник и у разговору са својим домаћином изразио „забринутост“ да ли ће Кина моћи да исхрани милијарду и двеста педесет милиона уста. Домаћин је на то узвратио: „Да, господине, ми имамо милијарду и двеста педесет милиона уста, али имамо и две милијарде и пет стотина милиона руку“. Анегдота је препричавана у различитим круговима и у штампи Сједињених Држава, али јој није придавана већа пажња јер те руке нису биле довољно слободне за стварање дохотка. Оне су управо тада биле у почетном процесу „ослобађања“. У међувремену, део тих руку је спојен с новим технологијама и укључен у савремени процес производње и стварања дохотка. Недавно је озваничено да Кина већ има милијарду и три стотине милиона становника. Од тог огромног броја, просечно половину (око 650 милиона) чине радно способни људи. Рачуна се да их је у савремени процес производње укључено само 10–15 одсто, тј. знатно мање од 100 милиона људи. На укључивање у тај процес чека их још шест или седам пута толико.

² Према публикацији „The Military Balance“, 1979–1980, и истој публикацији за 2003–2004. годину.

Не много мањи људски потенцијал поседује и Индија. Она је већ прекорачила границу од милијарде становника и наставља да се демографски убрзано развија (Индија није покушала да својим грађанима наметне извесна ограничења у рађању, како је то учинила Кина). Значајан људски потенцијал поседују и Индонезија (220 милиона становника) и Вијетнам (око 80 милиона људи). Наведене земље, уз Јапан, Малезију, Филипине и Тајланд (без Бангладеша, Северне Кореје и Шри Ланке), имају половину укупног становништва света, што се сасвим озбиљно мора узети у обзир када је реч о производњи у савременим техничко-технолошким условима.

За производњу помоћу савремених средстава за рад човек, сем радиности, мора да поседује и знање. Земље Далеког истока и источне и југоисточне Азије показале су да имају довољно знања и умећа да креативно употребе техничко-технолошке иновације и да имају изузетно велики људски радни потенцијал. Према томе, реално је очекивање да се систематски повећава коришћење тих предности, а тиме и производња роба широке потрошње и њен пласман на тржишта развијених земаља. У таквим условима посебно ће бити значајна могућност тржишта развијених земаља да прихвате те производе без већих последица по властиту производњу и поједине индустријске гране. (У европским земљама, на пример, у налету роба с Истока, поједине индустријске гране, као на пример текстилна и производња обуће, доведене су у тежак положај, па ће вероватно морати да прибегну некој врсти конверзије или реконструкције, а Кина и Индија овладавају технологијом и убрзано повећавају производњу робе за домаћинство, путничких возила и другог, са чиме ће се такође релативно брзо појавити у великим количинама на светском тржишту). С обзиром на те и друге околности, у наредном периоду главне „битке“ ће се вероватно водити на економском, уместо на војном пољу.

Војна (не)равнотежа и центри моћи

Са завршетком „хладног рата“ окончана је светска биполарна подела света, коју је карактерисала војна равнотежа у односима између Истока и Запада, пре свега између војних суперсила – Сједињених Држава и СССР-а, и њихових савезника. Таква равнотежа војних снага трајала је до распада Варшавског уговора и дезинтеграције Совјетског Савеза. Руска Федерација, као наследница Совјетског Савеза, задржала је глобалну равнотежу са Сједињеним Државама само у једној категорији војне моћи – у нуклеарним снагама. У свим другим категоријама војне силе, и према свим другим државама, САД обезбедиле су апсолутну надмоћност. Оне ће, према готово свим показатељима, ту надмоћност задржати до краја прве четвртине 21. века, а можда и дуже. Војна надмоћност САД огледа се, поред осталог, у: 1) висини и структури војне потрошње; 2) јачини и стратегијском распореду оружаних снага, и 3) у техничкој опремљености оружаних снага.

После дугогодишњег застоја у повећању, па чак и смањењу, војних издатака, Сједињене Америчке Државе су почеле од 2000. године систематски да повећавају свој војни буџет. У прошлој фискалној години (трајала до 30. октобра 2004), Сједињене Државе су из редовног војног буџета за своје оружане снаге утрошиле 401 милијарду долара, према 280 милијарди долара у фискалној 2000. години. Званични војни буџет САД сада чини 46 одсто званичних војних буџета свих земаља света који су у прошлој години износили око 870 милијарди долара. Сједињене Државе, међутим, имају велике војне издатке и изван редовног војног буџета. Из посебних фондова, на пример, финансирају се трошкови ангажовања снага САД у војним операцијама изван властите територије. Амерички конгрес је у априлу 2003. одобрио посебна средства, у износу од 79 милијарди долара, за покриће трошкова који настају у вези с ангажовањем ОС САД у Авганистану и Ираку. Приближно толики износ и за исту сврху одобрен је и 2004. године, а недавно је председник Буш затражио још 80 милијарди долара за извођење операција и других активности у Авганистану и Ираку. То значи да ће у року од три године утрошити око 280 милијарди долара за војне сврхе изван редовног војног буџета.³ У тим активностима ОС САД стичу одређена борбена искуства и занављају застарелу опрему, што им даје извесне дугорочне предности. Од 1985. године из редовног војног буџета не исплаћују се војне пензије, а изван војног буџета за 2004. фискалну годину за администрацију ратних ветерана био је предвиђен износ од 61 милијарде долара. Изван војног буџета финансирају се и активности Националне свемирске агенције (НАСА), која већим делом ради за потребе Пентагона и Врховне националне команде. Према томе, Сједињене Америчке Државе, директно или индиректно, за војне потребе троше око 600 милијарди долара годишње. Средњорочним планом развоја и финансирања ОС предвиђено је да се редовни војни буџет САД до 2008. фискалне године повећа на 480 милијарди долара, што указује на опредељење садашње америчке администрације за даље јачање и техничко модернизовање својих оружаних снага.

Када је реч о садашњој и будућој (не)равнотежи војних снага, посебно су значајни неки елементи (ставке) из расподеле војног буџета Сједињених Држава. У фискалној 2004. години, наиме, Сједињене Државе су за војни научноистраживачки и развојни рад утрошиле 61 милијарду долара, а за набавке нових средстава НВО – 73 милијарде. Ти износи, према плановима Пентагона, до 2008. године треба да буду повећани на 80, односно 100 милијарди долара респективно. Тако ви-

³ О висини и структури војног буџета и других издатака за војне потребе видети у: „The Military Balance“ 2003–2004, Oxford University Press, October 2003, i The 2003–2004 World Defence Almanac, Moench Publishing Group, Bonn, Januar 2004.

соким улагањем у војни научноистраживачки рад и набавке нових средстава ратне технике Пентагон потврђује своју решеност да задржи изразиту војну техничко-технолошку супериорност у односу на сваку земљу или групу земаља у дугом временском периоду.

Доминантна војна надмоћност САД у односу на друге земље потврђује се и јачином (бројност) оружаних снага, чију структуру чине: активна или регуларна војска (1.450.000), организована, обучена и технички опремљена резерва (резерва и национална гарда од око 1.100.000) и цивили који су стално запослени у оружаним снагама (950.000 људи). Дакле, „тоталне снаге“ чини око 3.500.000 људи. Осим тога, треба узети у обзир да резервне јединице, нарочито оне из националне гарде, имају висок степен борбене оспособљености и да се, уз релативно краткотрајне припреме, могу употребити за извођење борбених дејстава (јединице националне гарде КоВ и РВ, на пример, учествују у операцији „Ирачка слобода“ упоредо с јединицама активног дела ОС САД). Исто тако, цивили који су стално запослени у оружаним снагама обављају разноврсне дужности, од помоћних радника и службеника до министра одбране и његових заменика и помоћника. Они, заједно са командама и јединицама у којима су на служби, учествују у операцијама које снаге САД изводе у било којем делу света.

На страним територијама и удаљеним морима (Средоземно море и западни Пацифик) Сједињене Америчке Државе непрекидно одржавају око 250.000 војника. У време „хладног рада“ тај број је био два пута већи, а у Ираку и Авганистану се сада „привремено“ налази око 150.000 америчких војника. Снаге које стално базирају на страним територијама распоређене су тако да се релативно брзо могу употребити у било којем делу света. Осим тога, одређени војни контингенти у САД припремају се за брзо пребацивање у кризна подручја ради евентуалног ангажовања у борби уколико се, према проценама Пентагона и Врховне војне команде, за то укаже потреба.

Сједињене Америчке Државе имају веома развијену војну индустријску базу и на савременим основама организован војни научноистраживачки рад. Такође, највећи су произвођач и извозник средстава наоружања и војне опреме (НВО), имају све предуслове да трајније задрже војнотехнолошку предност и да релативно брзо пређу на масовну производњу средстава наоружања и војне опреме. Сједињене Државе задржавају водећу улогу и у једином великом војно-политичком савезу – НАТО-у, што такође потврђује примат у војној моћи.

После Сједињених Америчких Држава, највећи званични војни буџет има Јапан (43 милијарде долара), а затим неке европске земље НАТО-а: Француска (38 милијарди долара), Велика Британија (37 милијарди долара), Немачка (25 милијарди долара) итд. Званични војни буџет Кине износи 22.400 милиона долара, Индије – 15.254 милиона и Руске Федерације – 10.200 милиона долара. Експерти неких западних земаља процењују да су војни издаци Русије и Кине знатно већи од званично објављених и да износе по 50 милијарди долара годишње.

Руска Федерација улаже значајне напоре да одржи глобалну равнотежу са Сједињеним Државама у ракетно-нуклеарној моћи и настоји да продоре у неким доменима војног техничко-технолошког развоја. Остварује запажене резултате у развоју и производњи система за противваздушну и противракетну одбрану, али је усвојила, у основи, одбрамбену доктрину и не тежи лидерству у војној сфери. За то, у ствари, нема економских могућности. Поучена прошлошћу (политиком и стратегијом Совјетског Савеза, који је своју империју градио претежно на основама војне моћи, да би, у крајњем, потклекнуо под бременом наоружања), Руска Федерација се определила на релативно мала издвајања из БНП за војне потребе – око три одсто бруто друштвеног производа (Совјетски Савез је улагао много више – према проценама бројних војних економиста и аналитичара више од десет одсто БДП). Руска Федерација је свела своју армију на око 950.000 људи и напоре усмерава ка унапређењу војног стандарда и обнови војног индустријског комплекса, укључујући војни научноистраживачки рад. Улагања у оружане снаге, њихову организацију и опрему усклађује са прокламованом војном доктрином, која, у суштини, има одбрамбени карактер, с нагласком на чинилац одвраћања и могућност наношења узвратних удара, уколико не би било успешно одвраћање.

Кина посвећује велику пажњу изградњи своје армије. Међу неколико основних концепата или програма развоја налази се и концепт модернизације Националне народне армије. Због тога Кина сваке године повећава свој војни буџет стопом од десет до дванаест одсто, а предузела је и опсежну реформу војске. Армију од око 4.500.000 људи, колико је имала пре неколико година, свела је скоро на половину (око 2.500.000), настојећи да је учини што оперативнијом. Осим тога, наставља развој ракетно-нуклеарних средстава стратегијске намене, укључујући изградњу подморница на нуклеарни погон с балистичким ракетама великог домета. Међутим, будући да и даље има релативно скромне економске могућности, као и Руска Федерација, тешко да у скорој будућности може остварити војне резултате приближно једнаке резултатима које остварују Сједињене Државе. На садашњем степену развоја једино може успешно да користи достигнућа других и да прави појединачне продоре у поједине, релативно ограничене области војнотехнолошког развоја.

На основу наведеног, може се претпоставити да, с обзиром на прокламовану политику и стратегију САД, њихов геостратегијски положај, економске могућности и техничко-технолошка достигнућа уопште, посебно војна, ниједна друга земља или група земаља у наредних 15–20 година неће имати војну силу адекватну војној сили Сједињених Држава. Чак и ако би нека земља успела да изгради армију

која би по саставу и материјалној опремљености била једнака или јача од војне силе САД, не би, у међународним размерама, имала војну моћ и стратегијску предност какве имају Сједињене Државе. Са две стране заштићене водама највећих океана а са две немоћним суседима, САД не морају много да брину о својој одбрани; оне су у положају да развијају и користе своју оружану силу првенствено као подршку својој спољној политици.

Многи показатељи указују на то да у 21. веку војска неће имати улогу какву је имала у 20. веку. Биполарни светски поредак је разбијен, и тиме је отклоњена опасност од оружаног сукоба светских размера и високог интензитета, уз могућу употребу нуклеарних оружја стратегијске и оперативне тактичке намене. Таква оружја, истина, још постоје, и вероватно ће их поседовати све више земаља. Отуда ће постојати и потенцијална опасност да буду употребљена у ратне сврхе. Међутим, реално је очекивање да ће више бити средства за одвраћање, него средства за вођење рата.

Неки амерички геополитичари, стратежи и футуристи (Тофлерови, Хантингтон, Бжежински итд.)⁴ предвиђају и неке друге врсте сукоба – сукобе цивилизација или развијених и неразвијених земаља и делова света. Појава организованог међународног тероризма и прокламована антитерористичка стратегија САД могу да буду нека врста увода у такве сукобе. Међутим, ти сукоби би били сасвим другачији од Првог и Другог светског, или од предвиђаног „трећег“ светског рата, за чије вођење су биле потребне масовне армије и још масовнија средства ратне технике. У савременим условима, и у наредном периоду, то могу да буду првенствено тзв. асиметрични ратови, унутрашњи сукоби и спољне војне интервенције са много људских страдања и материјалних разарања.⁵ Ситуација и карактер претњи по светски мир могу се изменити једино ако нека земља, или коалиција земаља, достигне војну моћ и ударну/узвратну способност једнаку или приближно једнаку војној моћи и способности Сједињених Држава.

Померање светских центара моћи

У прошлости су се центри моћи (економске, политичке, војне) и утицаја у свету померили из једног у друго подручје. У 18. и 19. веку, на пример, центар моћи из којег су усмеравани правци кретања савременог света била је Европа, односно њен релативно мали острвски део – Велика Британија. Улогу Велике Британије, као центра светске моћи, средином 20. века преузеле су две политичке, војне и

⁴ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations*, Simon and Schuster, New York, 1996; Zbignjev Bžežinski, *Velika čahovska tabla*, „CID“, Podgorica, 1999; Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti War*, Boston, 1993.

⁵ Опширније о карактеру и размерама могућих оружаных сукоба у наредном периоду видети у: Тодор Мирковић, „Ратови у 21. веку“, „Војно дело“, бр. 6/98, стр. 88–105.

економске суперсиле – Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез, са својим савезницима. Пред крај 20. века, после окончања „хладног рата“, терет улоге светског центра моћи и утицаја преузела је само једна од њих – Сједињене Државе, са својим европским савезницима у НАТО-у и пријатељским земљама из других делова света.

Мада су Сједињене Америчке Државе одмах после „хладног рата“ афирмисане као најзначајнији чинилац моћи (економска, војна) и утицаја (политички, идеолошки) у свету, ипак се сада не може говорити само о униполарном светском поретку. Постепено, али сигурно, реафирмише се улога Европе у свету. Европска унија, са 25 чланица, има знатно већи број становника (око 380 милиона) него Сједињене Државе (290 милиона) и остварује бруто производ (БП) у глобалу једнак БНП Сједињених Америчких Држава. То је потенцијал који, неоспорно, може да оствари снажан утицај на светска збивања. Осим тога, све се јасније обликују и неки други центри моћи: економски јачају, и то убрзано, неке азијске земље, а Руска Федерација, као територијално највећа земља света, са значајним војним (ракетно-нуклеарним) потенцијалом, постепено се економски опоравља.

Пажљиви посматрачи међународних кретања запазили су још средином деведесетих година 20. века да се центар светске моћи помера према Истоку. При томе, мислили су првенствено на економску моћ. Наиме, Јапан је већ дуго друга економска сила света. Остварује годишњи БНП од око 3.850 милијарди америчких долара, што чини више од трећине америчког БНП (10.500 милијарди долара у 2003. години). Кина је такође прешла психолошку границу од 1.000 долара дохотка по становнику и, на основу убрзаног привредног развоја (по стопи од осам одсто), прети да угрози другу позицију Јапана на лествици економске моћи.⁶ Те земље, заједно са Индијом и три „мала азијска тигра“, остварују БП једнак или већи од БНП Сједињених Држава или БП Европске уније.

Јапан, као друга економска сила света до сада није испољавао жељу за већим политичким и другим утицајем у свету, будући да поштује ограничења у изградњи војне силе (да не троши више од један одсто БНП за војне потребе и да не „пројектује“ своје оружане снаге изван властитих копнених територија и територијалних вода). Међутим, показује интерес за пуно чланство у Савету безбедности УН а његови ратни бродови су се појавили у Персијском заливу са војницима који учествују у операцији „Ирачка слобода“. Стога се, ипак, може очекивати да Јапан покаже веће интересовање за збивања у свету и

⁶ О висини БНП и дохотку по становнику Кине постоје различити подаци. Најчешће се говори о 1.500–1.600 долара по становнику, док се у публикацији *The 2003–2004 World Military Almanac* каже да је Кина у 2002. години остварила доходак по становнику у износу од 5.700 долара. Неки економски аналитичари процењују „богатство“ једне земље и по њеној куповној моћи, и тврде да је Кина, према том критеријуму, на другом месту у свету.

учешће у решавању конкретних проблема (до сада је то чинио пружањем издашне новчane и друге помоћи угроженим подручјима).

Могућности и намере Кине су нешто конкретније. Она по броју становника држи апсолутни примат у свету, трећа је по величини државне територије (после Русије и Канаде) и стални је члан Савета безбедности УН, где може снажно да утиче на доношење одлука тог најважнијег међународног тела. Поседује снажну војну силу, укључујући ракетно-нуклеарну компоненту, и онедавно се „винула“ у космос. Међутим, у садашњим условима посебну пажњу привлачи њен привредни развој. Уколико настави са досадашњом стопом економског раста и техничко-технолошког напретка, могла би, према проценама економских аналитичара, већ током прве четвртине 21. века да достигне садашњу економску моћ Сједињених Држава. Са порастом економске моћи вероватно ће се повећавати и њена улога у свету и утицај на међународна кретања уопште.⁷

Остала запажања

Висина бруто националног производа, мерена одређеном новчаном јединицом, веома је важан показатељ економске, али не и националне и светске моћи. Осим тога, земље Далеког истока и источне, јужне и југоисточне Азије немају много заједничког у општој и економској политици, па би због тога ниво њиховог бруто производа могао да буде мање важан када је реч о могућем утицају на међународна кретања. Међутим, у садашњим условима, за сагледавање токова даљих кретања у међународним односима, нарочито на релацији развијени Северозапад (САД и Европа) – мање развијени и неразвијени Исток/Југоисток, веома је важно да се узме у обзир суштина стварања и дистрибуције бруто производа. Земље источне, јужне и југоисточне Азије, како су показали Јапан и „азијски мали тигрови“, и што сада потврђују Кина, Индија и Вијетнам, теже да производе својих индустрија, које су у успону, пласирају претежно на тржиштима страних земаља. Робе Јапана и Јужне Кореје, земаља са непуних 200 милиона становника, у протеклом двадесетогодишњем или нешто дужем периоду нису озбиљније угрозиле привреде индустријски развијених земаља. Међутим, уколико се истим интензитетом буде повећавала производња и земаља у наведеним регионима, са много већим потенцијалом радне снаге, и ако њени резултати нађу путеве за пласман на тржиштима развијених земаља, последице би могле да буду много озбиљније. Повећавање робе широке потрошње, и људских потреба уопште, и њен пласман на тржиштима других земаља и региона све-

⁷ Недавно су средства јавног информисања пренела процене америчке централне обавештајне агенције (ЦИА), према којој ће Кина већ 2020. године бити не само прворазредна економска него и политичка и војна сила.

та, као и евентуално смањење, под утицајем тога, производње у индустријски високо развијеним земљама, могло би да подстакне и убрза преношење економске моћи према Истоку, а тамо где је економска моћ јављају се и други чиниоци моћи.

На основу постојећег стања и испољених тенденција, може се очекивати да у наредном периоду Европа и Северна Америка буду изложене снажним притисцима не само због прилива робе са Истока него и због имиграције радне снаге са Истока и са Југа. Док прилив стране робе у великим количинама може донекле да утиче на домаћу производњу, прилив радне снаге може негативно да утиче на унутрашњу стабилност појединих земаља. У таквим условима, решавање тог проблема зависиће од способности индустријски развијених земаља да одрже технолошку предност и да је успешно примене у производњи роба које су конкурентне онима које долазе са Истока, као и да без озбиљнијих унутрашњих потреса приме нове становнике из неразвијених земаља. У супротном, постепени пренос центара моћи неће се остваривати само под утицајем економског јачања Истока него и слабења Северозапада.

У постојећим условима, готово на почетку великих промена у међународној економији, неке индустријски развијене земље своје напоре усмеравају у два правца: 1) преносе део производње у земље са јефтином радном снагом да би производе својих корпорација учиниле конкурентним на међународном тржишту, и 2) оријентишу се на убрзан технолошки развој и производњу роба врхунског квалитета и високих цена за високе слојеве друштва. Међутим, при томе се јављају и неки проблеми, као што су проблем запослености и проблем пласмана робе врхунског квалитета и високих цена. Наиме, због преношења производње у земље с јефтином радном снагом високо плаћена радна снага потенцијално остаје без посла. Питање је, такође, да ли ће нови производи врхунског квалитета и високих цена наћи довољно купаца у индустријски развијеним земљама и новим елитама у досадашњим неразвијеним земљама или земљама у развоју. Дакле, свет се заиста налази пред новим изазовима, суочен управо с променама у области економије.

Интензивно наоружавање уочи, за време и после Другог светског рата допринело је техничко-технолошком и економском развоју неких земаља, пре свега Сједињених Држава. Последње интензивирање наоружавања, међутим, пре може да успори, него да убрза, развој земаља које прекомерно оптерећују своје привреде војним расходима. Сједињене Америчке Државе имају огромну економску моћ и могу да обезбеде довољно топова и довољно плугова. Међутим, дуготрајно и велико оптерећење привреде војним потребама може да има и негативне последице, и да убрза преношење моћи, пре свега економске, на Исток.

На даља кретања у свету може снажно да утиче и несразмера у демографском развоју, као и ограничене могућности природе да задовољи све веће потребе људи. Отуда су заштита и унапређење човекове околине један од примарних задатака човечанства.

Може се претпоставити да ће Сједињене Америчке Државе у дужем временском периоду (у наредних двадесетак година) задржати примат у свим чиниоцима моћи и утицаја у свету, а најдуже и најпоузданије у војној моћи. Економска моћ ће се постепено померати према Истоку, с тим што ће то померање бити постепено и трајније. С померањем центара економске, постепено ће се померати и остали центри моћи и утицаја. То су претпоставке које произилазе из конкретних показатеља и савремених тенденција. Међутим, савремени свет је суочен са изузетно брзим променама, које су тешко предвидљиве, па ће даљи развој и однос снага у свету зависити умногоме и од унутрашње стабилности појединих земаља или делова света. Јер, нестабилности нису подложне само мале и неразвијене земље и региона – клицом потенцијалне нестабилности заражени су и готово сви главни играчи на „великој шаховској табли“.

Мр Станислав Стојановић*

Аутор у тексту разматра контроверзну природу процеса глобализације и дилеме које прате тај феномен, као и све израженији недостатак демократије и безбедности у глобалном поретку.

Не спорећи велики потенцијал процеса глобализације за креирање неслућених могућности технолошког и демократског развоја савременог света, аутор апострофира све доминантније и тоталитаристичке тенденције које прате успостављање глобалног поретка и његову све већу заснованост на принципима ексклузивности, пацификације држава и народа и доминантне моћи капитала и војне силе. Такве тенденције озбиљно оспоравају еманципаторске потенцијале процеса глобализације, условљавају настанак бројних социо-економских, војних, демографских и еколошких изазова, ризика и претњи безбедности и демократској перспективи света, и чине планету све ризичнијим местом за живот.

Кључне речи: глобализација, неолиберализам, денационализација, изазов, ризик, претња, неједнакост, фрагментација.

Увод

Глобализација је феномен који драматично обележава дух времена на почетку новог миленијума и најзначајније обликује политику, економију и друштвени живот света, мада неједнако и са различитим последицама. Тај универзални процес, под којим се подразумева интензивно економско, технолошко, политичко, идејно-културно и војно повезивање људи, народа и држава према моделу западне цивилизацијске парадигме, постаје све интензивнији, са све израженијом тенденцијом да захвати све сфере индивидуалне и колективне егзистенције људи. Глобална перспектива света и универзализација стандарда свеукупне друштвене организације држава и народа у њему чине се у садашње време потпуно извесним.

Тај феномен прате бројне дилеме. Основна недоумица, свакако, везана је за аутентични смисао глобализације, тј. за питање да ли је она претња свету или прилика да се он значајно поправи. Односно, за питање да ли ће се глобализацијом свет учинити бољим, ширењем простора технолошког прогреса, мира, сарадње и демократског раз-

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

воја људи, народа и држава, или ће, пак, бити у функцији „афирмације“ принципа моћи, тоталитаризма, неједнакости, насиља и неизвесности, тј. у функцији свих оних тенденција које ће нужно изазивати подељеност и супротстављеност у свету. Након почетних хиперуфоричних и хипероптимистичких погледа на глобализацију и њеног поистовећивања са будућим планетарним рајем, све су чешћа озбиљна упозорења на мноштво застрашујућих ризика и опасности које може да изазове.

Глобализација – могућност или претња

У најопштијем смислу, глобализација као друштвени процес означава убрзано повезивање и све већу међузависност држава, привреда и друштава, преко развијених информационих и комуникационих технологија, тржишта и капитала, под покровитељством и контролом најмоћнијих земаља света и наднационалних институција. У основи, под глобализацијом се подразумевају светски систем националних држава, светска капиталистичка економија, светски војни поредак и међународна подела рада,¹ а усмерена је на детериторијализацију социјалног простора света (*global village*) и јачање његове функционалне повезаности.

Сматра се да су идеолошки основи глобализације вредности либерално-демократског модела западног света – приватно власништво, индивидуалне слободе и демократија, а њен циљ је ширење тих вредности на све просторе света и све сфере људског деловања. Основни интеграциони чинилац су експанзија слободног тржишта, развој комуникација и глобалних информационих технологија, као и мобилност капитала у материјалној сфери, односно, у духовној сфери, унификација мерила вредности и начина живота.

Општи циљ глобализације јесте обезбеђење несметаног протока идеја, роба, капитала и информација, па је отуда њено најзначајније обележје до сада незабележена међузависност људи, народа и држава савременог света. На основу развоја информационих технологија (Интернет-револуција је круна тог развоја) савремена друштва постају све отворенија, а глобални друштвени односи све транспарентнији, што доприноси убрзаном ширењу и развоју савремених форми социјалног, економског и политичког живота. Креирањем и подстицањем различитих облика интеграције, глобализација, истовремено, омогућава ширење универзалних технолошких, економских, политичких, културних и других вредности и образаца у светским размерама. Средства масовних комуникација све већем броју људи на планети чине све доступнијим материјална добра и тековине науке и уметности, што води ка ширењу локалних хоризоната, стварању космопо-

¹ Е. Гиденс, *Последице модерности*, „Филип Вишњић“, Београд, 1998, стр. 74–81.

литске културе и формирању идентитета грађанина света. Глобализација чини свет све повезанијим: државне границе имају све мањи значај и стварају се неслушене могућности за технолошки и демократски развој човечанства.

Међутим, интензивирање друштвених односа и међузависности у свету не значи и истоветну или сличну економску, политичку и социјалну позицију свих учесника у процесу глобализације. Постоје све евидентније да тај процес, поред тога што спаја и хомогенизује различита друштва, истовремено поларизује, угрожава и поништава њихове традиционалне и аутентичне вредности, културу и историјско наслеђе. Глобализација, као друштвени процес утемељен на филозофији неолиберализма, све очитије промовише интересе једних и маргинализује интересе других друштвених група и заједница. Њена најизраженија негативна последица јесте све екстремнија социјална поларизација, изражена у повећању сиромаштва, беде, неправедности, нестабилности и насиља у свету и све већој еколошкој деградацији животне средине, што планету све више чини простором ризика и неизвесности.

О противуречној природи и крајњим ефектима глобализације воде се бројне расправе – од филозофско-етичких, економских и културних до војно-политичких, при чему се тај феномен наглашено идеализује или демонизује и оспорава. Једни у глобализацији виде пошаст – поистовећујући је са Левијатаном, који свету прети тоталитаризмом и потпуном орвелизацијом индивидуалне и колективне егзистенције људи (антиглобалисти и скептици), а за друге је то почетак истинске демократије и „праве људске историје“ (хиперглобалисти).

Једно од основних питања око којег се споре присталице и противници глобализације јесте питање да ли је глобализација процес или пројект. За присталице глобализације то је објективан (реалан) и незауостављив процес, чији је основ у интеграцији тржишта, политичких заједница и култура, и изграђивању свести о планетарном заједништву. За друге је то пројект светских центара моћи којим се свету намеће економски либерализам као једино прихватљив модел друштвеног организовања и који је, пре свега, усмерен на даљу експанзију светског тржишта и финансијског капитала, као и на заштиту интереса најбогатијих земаља.

Неслагања постоје и око питања да ли је глобализација потпуно нови и аутентичан феномен стварања света као „једног простора“, у којем људи живе на сличан начин, примењују иста мерила вредности и имају сличне могућности (како мисле присталице глобализације), или је реч о процесу територијалне експанзије светског капиталистичког система који је започет у 19. веку (како мисле они који са скепсом гледају на глобализацију).

Дилема има у вези са значајем и дометом глобализације. С једне стране, наглашава се да глобализација значи ширење свеукупних граница демократије и људских слобода, док с друге стране стижу озбиљна упозорења на орвелизацију живота широм света и опасности од тоталитаризма. Отуда питање да ли ће тај светски историјски процес резултирати глобализацијом демократије или глобализацијом тоталитаризма.²

Сагласности о последицама глобализације нема ни у култури. Једни тврде да глобализација значи опасну културну уравниловку и хегемонију доминантних вредности западноевропске цивилизације, посебно Сједињених Америчких Држава. Према њима, новим комуникацијама се повезују људи и обезбеђују нови путеви сарадње и развоја, али и јача свест о разликама – различитим животним стиливима и вредносним орјентацијама. Таква свест може да оснажи међусобно разумевање, што води и ка увећавању разлика и даљој фрагментацији културног живота, посебно ако се упорно одржава модел неједнаке културне размене. Други, пак, сматрају да је глобализација снажно и интензивно повезивање различитих култура, што доприноси духовној хармонизацији савременог света и афирмацији универзалистичких вредности јединственог светског друштва.

Мноштвом супротстављених погледа на глобализацију потврђује се комплексност тог феномена и његова „неухватљивост“ за једноставне теоријске генерализације. Исто тако, карактер спорова око приступа у тумачењу глобализоване стварности упућује на закључак да се она интелектуално најчешће сагледава из различитих идеолошких услова и опречних егзистенцијалних позиција.³ Међутим, оно око чега има све мање неслагања јесте став да је глобализација објективан и амбивалентан процес, с огромним друштвеним импликацијама различитог карактера које се не могу схватити изван контекста доминантне западне цивилизацијске парадигме.

Безбедносни изазови глобализације

Глобализација је, без сумње, побудила наде у могућност изградње хармоничног света и друштава без драматичних конфликта и ратова, који су снажно обележили људску историју. Постојало је уверење да ће након пада Берлинског зида међународни односи попримити другачији карактер и да ће процес глобализације, заснован на тенденцији снажног развоја комуникационе и информатичке технологије, бити у функцији успостављања трајног мира и потпуног демократ-

² Ј. Тркуља, *На рубу пропасти*, Центар за унапређивање правних студија, Београд, 1999, стр. 92.

³ В. Вулетић, *Увод у социолошку хрестоматију. Глобализација – мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.

ског и економског просперитета свих држава света. Изгледало је да извесност таквог глобалног система не може бити спорна. Међутим, таква очекивања се, за сада, нису обистинила.

Бројне појаве и процеси су упозорење да су еманципаторски потенцијали глобализације праћени многим дефицитима и нихилистичким тенденцијама и ризицима, што чини неизвесним безбедносне и демократске перспективе света. Глобализација се све чешће препознаје по снажном печату неједнакости, неравномерности и заокрету ка униполарном и униформном свету. Све је снажнији утисак да се глобализацијом креира свет у којем су државе и народи све више упућени једни на друге, али се најчешће руководе различитим интересима: једни теже да остваре апсолутно богатство, други да се изборе за елементарне егзистенцијалне потребе. Отуда има основа за тврдњу да се глобализацијом ствара цивилизација капитала, планетарне хегемоније и институционализованог егоизма.⁴

Постоји много разлога за констатацију да глобализација не чини свет рационалним и безбедним, како је наговештавано, већ нестабилним, неизвесним и опасним. Основано се сматра да је то, пре свега, последица чињенице да процес успостављања и консолидације глобалног поретка има сличне принципе на којима су своје аспирације заснивали и сви претходни глобални пореци. Наиме, принципи ексклузивности, пацификације народа и држава, наглашене неравномерности и доминантне моћи капитала и војне силе препознатљиви су и у процесу глобализације.⁵

Све интензивнија повезаност држава и народа сама по себи не открива социјални карактер глобалног поретка јер поприма, изван тог општег контекста, различите форме и интензитете. Неспорно је да је глобализација снажан подстрек за повезивање света, али се то повезивање одвија под доминантним утицајем најмоћнијих држава Запада и њихових интереса, при чему су главни промотери тог процеса транснационалне компаније и најутицајније финансијске институције. Остали део света лишен је могућности да у било којем облику значајније утиче на смер напредовања процеса глобализације, тако да је осуђен на позицију периферије и резервоара сировина и јефтине радне снаге. У процесу који се тако усмерава производи се географија „непотребног“ света и ствара царство које је по пространству глобалније од свих претходних, али се сви они који су изван граница тог царства сматрају варварима.⁶

⁴ З. Видојевић, *Глобализација као неминовност, потчињавање и шанса*; Зборник *Глобализација и транзиција*, Институт друштвених наука, Београд, 2001, стр. 101.

⁵ Р. Накарада, *„Неизвесност савремене демократије“*; у Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997, стр. 399.

⁶ Џ. Сорос, *Криза глобалног капитализма – угрожено отворено друштво*, К. V. S., Београд, 1999.

Под глобализацијом се подразумева значајно ограничавање суверенитета националних држава, с једне стране, и, истовремено, глобализовање интереса одређених држава, посебно САД, као неприкосновеног политичког, економског и војног ауторитета савременог света, с друге стране. Деценијама је доктрина ограниченог суверенитета нападана у свим грађанским друштвима као облик хегемоније једне суперсиле. Међутим, сада се таква политичка пракса сматра цивилизацијским достигнућем, али и значајном претпоставком глобализације света према стандардима и критеријумима једног центра моћи. Иза одлучног залагања за јачање слободе и ширења демократије и дискурса људских права, што је несумњиво цивилизацијско достигнуће, све се чешће препознају глобалне хегемонистичке аспирације водеће суперсиле. Без обзира на уверавања да је то хегемонија „демократског“ типа, концепт ограниченог суверенитета и глобално вођство једне силе намећу бројне неизвесности и стрепње.

Све је израженија пракса да водећа суперсила свој национални интерес презентује као општи интерес или као интерес већине земаља света, па се свака непослушност, непристајање и позивање на сопствене интересе енергично санкционишу – *или сте са нама, или сте против нас*. То је моћан механизам пацификације недовољно послушних држава и народа и стварања услова за беспримерну доминацију водеће суперсиле у креирању интеграционих токова савременог друштва. На тај начин глобализација све више поприма репресивни облик новог тоталитаризма у корист једног центра моћи, при чему заштита националних интереса на тако профилисаној међународној арени изазива неизвесности и опасности, посебно по мале и неразвијене земље.

Тврдња да се глобализацијом шири простор држава које су демократски уређене, чиме се смањују опасности од њихових међусобних сукоба и ратова, озбиљно може да се оспори праксом интензивирања најразноврснијих притисака (укључујући и агресију) демократских држава на „проблематичне и недемократске државе“, при чему само прве задржавају ексклузивно право на вредновање и просуђивање. У вези с тим, препознатљива су настојања групе најмоћнијих земаља света, предвођених САД, да међусобне односе успостављају на принципима демократије и сагласности, а да према остатку света наступају с позиције ауторитарности и принуде.⁷

Неолиберални концепт организовања глобалног друштва, у којем „победничка“ економија има врховни ауторитет и доминантно место у друштвеним процесима, у основи је заснован на постојању две супротстављене стране – супериорне богате мањине и социјално инфериорне већине. Глобална привредна олигархија, чији су носећи елементи транснационалне компаније и финансијски центри моћи, снажно је утеме-

⁷ Р. Накарада, *исто*, стр. 399.

љена у власништву и управљању глобалним средствима за производњу и капиталом, употреби глобалне радне снаге и располагању резултатима производње,⁸ чиме пресудно одређује хијерархију осталих структура моћи глобалног поретка и позицију социјално инфериорне већине. Функционисање Међународног монетарног фонда (ММФ) и Светске банке (СБ), као главних међународних финансијских институција, у којима водеће економске силе имају доминантну моћ одлучивања, јасно одсликава односе моћи у светској економији. Губитак економског и политичког става земаља у развоју и принципи одлучивања у ММФ и СБ, засновани на геоекономском капацитету моћи, имају за последицу да кључне параметре глобалног управљања светском економијом утврђују неформални центри моћи савременог света. Стратегија глобалне елите моћи јасно је управљена ка јачању економских институција које делују изван система Организације уједињених нација (ОУН) и које воде ка успостављању поретка који обезбеђује концентрацију моћи глобалног менаџмента, што потврђује став да је суштина глобализације у сфери међународне економије.⁹

Као доминантан образац организовања економског и политичког живота савременог света, неолиберализам је заснован на претпоставкама дерегулације и флексибилизације економских односа и револуционарног напретка информатичке технологије. То га, неспорно, чини ефикасним, али је веома споран у области социјалне кохезије политичких заједница. Наглашавајући примарну важност економског чиниоца, неолиберализам маргинализује и потискује све друге принципе социјалне организације, што има за последицу својеврсну деструкцију и дехуманизацију друштвених односа и повећање социјалне патологије. Таква тенденција редуковања друштвених односа на тржишни модел и давање тржишту улоге јединог чиниоца у обликовању друштвеног живота изазива многе неизвесности и може, у крајњем, да резултира и крајем друштва.¹⁰

Неолиберални концепт је еколошки деструктиван јер следи тешко контролисану логику профита, при чему се занемарују ограниченост природних ресурса и све израженије опасности које су последица драматичног нарушавања човековог екосистема. Глобални карактер загађења животне средине и претварање природних ресурса у робу и тржишни производ алармантно упозоравају да су еколошки проблеми постали прворазредни проблем безбедности.

На почетку последње деценије 20. века била је изражена политичка „љумодност“ да се политичка моћ и војна сила сматрају ирелевантним у модерном свету и да се као истинска снага савре-

⁸ М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, „Гутенбергова галаксија“, Београд, 2002, стр. 102.

⁹ Д. Симић, *Поредок света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 341.

¹⁰ К. Polany, *The Great Transformation*, Bcon Press, Boston 1957.

мених држава уважава њихова економска моћ. Међутим, упркос све већој интегрисаности света и огромном повећању обима међузависности и сарадње између држава и народа, што реално умањује опасност од великих ратних сукоба, значај војне силе и даље је велики у процесу глобализације и њено присуство у међународним односима није потиснуто. С обзиром на наведене негативне тенденције у процесу глобализације, основано се може тврдити да су захтеви глобалне економије, диктирани императивима акумулације капитала, неоствариви без принуде, почев од санкција до војних интервенција.

У таквом контексту, ревитализација и ширење НАТО-а, проширење његових надлежности изван територија земаља чланица и снажна тенденција војног интервенционизма, као и тежњи САД да на основу расположивог капацитета војне моћи очува апсолутно лидерство, допуњавају слику о амбивалентном карактеру глобалног процеса и неизвесностима које доноси. На основу историјског искуства, сваки нови поредак, без обзира на величину простора на којем се успоставља, значи радикално преуређење међународних односа које није могуће без ослонаца на силу. Управо због тога, многи радикални заговорници глобализације недвосмислено тврде да је замисао о светском поретку без хегемоније и војне силе нереална, утопистичка визија.¹¹ У пракси међународних односа последњих година постоји много основа за закључак да је концепт чисте моћи и силе пречесто био доминантан у креирању и функционисању глобалног друштва. Зато процес глобализација војне силе и беспримерна асиметричност војних ефектива из много разлога изазивају забринутост за будућност света и његов миран и стабилан развој, јер је добро познато да је сила све мање стрпљива и све теже компромисна што више расте њено самопоуздање.

Наведене чињенице тешко могу да оспоре и најотворенији поборници процеса глобализације. Оне несумњиво, упозоравају на репресивне и тоталитаристичке импликације глобализације и на озбиљне недостатке у демократској, социјалној и безбедносној сфери глобалног поретка. Све то намеће питање о односу глобализације и светског мира, као и дилему да ли се актуелним процесом глобализације много више унапређују услови за отпочињање епохе трајнијег мира у свету или се, пак, успоставља врста односа чији резултат, с великом вероватноћом, могу да буду екстремне економске и социјалне неједнакости, политичке и верске тензије, насиље и деструкција. А, добро је познато да се у крајњем исходу политичких идеја и програма вреднују последице, а не жеље и намере.

¹¹ М. Печујлић, „Планетарни бог Јанус – два лика глобализације“, у: *Време глобализације* (Зборник радова), Дом културе Студентски град, Београд, 2003, стр. 29.

Преиспитивањем међународне политике у свету после окончања „хладног рата“ може се оспорити неко време општеприхваћено мишљење да ће свет постати рационалнији и безбеднији. Наиме, стварност увелико надилази таква теоријска предвиђања и конструкције јер је савремени свет суочен с великим ризиком.¹² Наиме, промене изазване процесом глобализације иницирају облике ризика којима се све значајније укидају простор, време и границе између држава и континента и чији се токови и последице тешко могу предвидети и контролисати, и креирају услове у којима савремени свет све више постаје глобално друштво ризика.¹³ Сви историјски типови друштва имали су искуство опасности, али су ризици везани за детериторијализован простор глобализације све мање национални а све више глобални феномен.

Свет све више стреми ка стварању јединственог планетарног простора, али се, очигледно, суочава и са све израженијим поларизацијама, социјалним и политичким тензијама, верским и етничким сукобима. У последњој деценији 20. века, силином коју је мало ко очекивао, појавили су се национализми, традиционализми и верски екстремизми, праћени деструкцијом и насиљем. У том периоду широм света било је више стотина оружаних конфликта и сукоба, више од 20 земаља било је изложено различитим облицима ембарга и изолације, и драстично су се увећали облици политичког и етничког сепаратизма, тероризма и организованог криминала.

Иако се тврди да униполарни, глобализовани свет умањује изгледе за велике традиционалне оружане сукобе, нестабилност доминира светом. Глобализација економских токова и система комуникација и транспорта доноси транснационализацију негативних ефеката тих процеса, при чему су све израженији тзв. невојни ризици – организовани криминал, међународни тероризам, трговина дрогом и оружјем, етнички и религиозни конфликти и еколошка загађеност. Иако ти ризици немају првенствено војни карактер и нису равномерно распооређени, опасност је глобална. Све израженији значај војне силе у великој трансформацији света, кроз најаву и праксу перманентних и превентивних ратова, обесмишљава оптимистичку визију о крају људске историје.¹⁴

¹² Ризик није природна датост, већ је друштвено проузрокован, односно, ризик је намеравана консеквенца намераваних делања (М. Цирн, *Управљање са оне стране националне државе*, „Филип Вишњић“, Београд, 2003, стр. 73).

¹³ У. Бек, *Ризично друштво*, „Филип Вишњић“, Београд, 2001.

¹⁴ Ф. Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, „ЦИД“, Подгорица, 1992/1999.

Неолиберални концепт друштвеног организовања, подржан револуцијом информатичке технологије, актери глобализације сматрају тријумфом Запада над свим осталим политичким и економским варијантама и претпоставком свеукупног прогреса света. Најјачи разлог заговорника неолиберализма јесте уверење да тај концепт нема алтернативу – да је то једино остварив и једино могућ економски систем. Међутим, иако је неспорна економска ефикасност неолибералног друштвеног организовања, тај модел је, због стихијног деловања механизма тржишта и конкуренције, основа за настанак озбиљних дисфункционалних и дезинтеграционих последица које значајно утичу на стабилност светског друштвеног система. Наиме, радикални тржишни принципи неолиберализма условљавају мноштво социјалних неједнакости и подела широм света и драматично повећавају његову нестабилност.¹⁵

Економски односи у процесу глобализације изазивају асиметрију у животним могућностима јер су, у суштини, односи моћи: фаворизују се они који поседују значајне технолошке, политичке и војне ресурсе и изазивају екстремне неједнакости и неравномерности. Такве асоцијалне токове глобализације, који се све теже могу обуздавати, не споре ни најрадикалнији заговорници тог процеса, тврдећи: „Глобализација је претешка, сувише је наметљива, превише је неправична према великом броју људи, исувише је дехуманизирајућа“.¹⁶

Корист од глобализације имају народи и државе који су способни да искористе предности нових научних метода и технолошког напретка, док су оштећени они који су технолошки, културно и политички мање припремљени. Агресивна економија, по правилу, јаке и способне чини још способнијим, а слабе – слабијим и инфериорнијим, па отуда и став да у процесу глобализације, као и у рату, или убијаш, или си убијен.¹⁷ Последице глобализације економских токова и разорни радикализам тржишних институција најснажније се осећају у маргинализованим привредама и друштвима, при чему су експлоатација јефтине радне снаге и јефтиних сировина периферије основа прогреса развијеног света.

Такав економски модел, заснован на тржишним параметрима, има за последицу енормно повећање богатства малобројне елите најмоћнијих и глобализацију сиромаштва циновских размера, па су економска супериорност и социјална инфериорност неодвојиве од тако

¹⁵ Н. Чомски, *Профит изнад људи: Неолиберализам и глобални поредак*, „Светови“, Нови Сад, 1999.

¹⁶ Т. Фридман, *Време глобализације*, исто, стр. 27.

¹⁷ R. Tetzlaff, *World Cultures under the Pressure of Globalization*, page 1, <http://www.hamburger-bildungesserver.de/global/allgemein/tetzlaff-121.html>

профилисаног процеса. На тај начин радикална глобализација обликује нови социјални рељеф света, претварајући га у опасну вулканску позорницу. Однос између најсиромашнијих и богатих само пре 30 година износио је 1:60, а сада је већ 1:84, при чему само 225 милијардера поседује веће богатство од земаља које чине 48 одсто становништва света. Половина човечанства живи у сиромаштву, са мање од два долара дневно, а више од трећине у апсолутној беди. Последица глобализације је опадање животног стандарда 80 одсто људи, посебно 30 одсто најсиромашнијих, тако да угрожава и њихов биолошки опстанак.

Последица неолиберализма који одбацује сваку помисао на потпуну запосленост, јесте енормни пораст незапослености. Према подацима међународне организације рада, 730 милиона људи нема посла или од посла који обавља не може да живи, 180 милиона је без икаквог посла, а 550 милиона живи од само једног долара дневно. Под налетима глобализације скоро да је напуштен програм помоћи најнеразвијенијим земљама: 1992. године та помоћ је износила 0,70 одсто, а 2000. године – 0,25 одсто бруто националног дохотка земаља Организације за економску сарадњу и развој. Стога се о проблемима економске неједнакости и сиромаштва никада није расправљало колико у последњој деценији: чињеница да половина становништва на Земљи живи у сиромаштву и беди озбиљно упозорава на огроман потенцијал за избијање конфликта. У условима екстремне неједнакости и неравномерности тешко да су могући стабилност и демократски напредак света.

Има мишљења да глобализација, као нова идеологија развоја, одражава економску логику у најкрућој форми. Све је израженији финансијски тоталитаризам глобалног менаџмента усмереног на изнуђивање пристанка и послушности. Убрзано повећање броја међудржавних организација и група за притисак допринео је да различити облици политичких и економских притисака постану незаобилазан начин деловања најмоћнијих држава. Ти притисци обухватају бројне мере, укључујући селективне извозне и увозне забране, дискриминацију у међународним пројектима и одбијање издавања виза, као и завођење ембарга, под којим се подразумева потпуна политичка и економска изолација појединих политичких заједница. Тај облик притиска, посебно актуелизован током последње деценије 20. века, изазива тешке последице у држава на које се примени – условљава нежељене миграције, повећање криминализације друштва, етничке и верске конфликте и, често, нестабилност у читавом региону.

У неолиберализму, као обрасцу који се у обликовању модерних друштава руководи економским принципима ефикасности, све је мање простора за адекватан однос према природним ресурсима и за уважавање људских потреба и потреба политичких заједница, па је либерално тржиште, као основ глобализације, у супротности са социјалним функцијама националних држава. Отуда разорни утицај процеса

глобализације на социјалну сигурност грађана и на концепт „државе благостања“, па процес поларизације међу државама прати тенденција повећања социјалних неједнакости унутар националних друштава. Нови облици друштвене организације који се стварају у процесу глобализације потискују националну државу као примарну економску и политичку јединицу, при чему се државе релативне једнакости и благостања трансформишу у државе конкуренције и екстремних неједнакости.

Неједнакости које изазива глобализација неуралгично су језгро и узрок фрустрираности и незадовољства широм света. Они могу да поприме облике огромних неконтролисаних социјалних експлозија, бунтова, насиља, локалних и регионалних етничких и верских сукоба, сукоба култура и потискивања осећаја планетарног заједништва. Сви они који не припадају повлашћенима излаз из несношљивих егзистенцијалних околности покушавају да пронађу у криминалу, дроги и тероризму, што има, у крајњем, за последицу глобализацију социо-патолошких појава. Таква врста заоштравања социјалних и економских проблема посебно је опасна по неразвијене земље јер често има за последицу избијање грађанских ратова и етничких и верских конфликта.

Супротно предвиђањима заговорника глобалне униформности о скором успостављању универзалних интереса и вредности човечанства, националне културе показују нову виталност и снагу, па је борба за национални, верски и цивилизацијски идентитет постала једна од главних ризика безбедности и најважнији извор сукоба и поларизација света после „хладног рата“. Неједнакост, сиромаштво и политичка обесправљеност моћан су чинилац генерисања етничких сукоба, што потврђује чињеница да такви сукоби избијају најчешће на тлу сиромашних земаља: од 233 етно-политичких сукоба 209 догодило се у најсиромашнијим регионима света.¹⁸ Сукоби у култури и све снажнији отпор поништавању властите културе као да потврђују истинитост предвиђања да ће сукоб идеологија, карактеристичан за биполарну поделу света, у миленијуму који је отпочео заменити сукоб великих цивилизација.¹⁹

Организовани међународни криминал, као последица глобализације и слабљења заштитних способности националних држава, постаје све израженији, што изазива глобални осећај несигурности. Статистике показују да је у последњој деценији 20. века дошло до енормног транснационализовања криминалних активности и повећања броја криминалних организација с међународним везама. Томе погодују нови продори информационе и комуникационе технологије, као и повећана пропустљивост националних граница.²⁰ Посебна опасност и ри-

¹⁸ М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, исто, стр. 137.

¹⁹ С. Хангтингтон, *Сукоб цивилизација*, „ЦИД“, Подгорица, 1999.

²⁰ М. Цирн, *исто*, стр. 79.

зик по националну и глобалну безбедност јесте трговина оружјем, наркотицима и људима, али и интелектуална својина и висока технологија, које логиком тржишта могу да дођу у руке криминалних организација. У великом су порасту и разноврсни облици криминалне економије, при чему је у експанзији финансијски криминал, који брише границе између легалних и нелегалних новчаних операција. Отуда има аналитичара који транснационални криминал, због разноврсних форми испољавања и све веће моћи, сматрају можда и највећом претњом по светски систем за коју, за сада, нема адекватног одговора.²¹

Евидентно је да глобализација економских односа, у најбољем случају, ограничава могућност примене различитих политичких инструмената националних држава и условљава ерозију њених капацитета у заштити својих грађана. Редукована могућност националне државе да ефикасно управља и постиже друштвено пожељна стања, која прати процес глобализације, односно денационализације, погодује стварању социјалних снага које подстичу политичку фрагментацију. Такви процеси иницирају социјалне снаге које желе да цивилно-грађански идентитет замене идентитетом који је етнички утемељен, друштвене покрете који стреме територијалном отцепљењу и покрете за јачање регионалног идентитета. Постоји снажно уверење да су сви ти процеси политичке фрагментације, између осталог, последица друштвене денационализације, транснационалне разградње културних диференцијација и демократских дефицита глобалних процеса.²²

Војни ризици

Глобализација међународних односа снажна је потпора транснационализовања мноштва најразноврснијих ризика који условљавају сталан мањак безбедности на глобалном и националном нивоу. Савремени свет се све више суочава с радикално новим изазовима, међу којима су све значајнији нетрадиционални чиниоци угрожавања безбедности. Тероризам, етнички и верски екстремизам, пролиферација оружја за масовно уништење, војни интервенционизми и регионални конфликти у средишту су безбедносних тензија широм света и утичу на повећање нестабилности у међународном безбедносном систему. Та врста ризика, пре свега оних у чијој су основи конфликти мотивисани етничким тензијама, покушајима сецесије, културним и верским разликама, има огроман потенцијал да дестабилизују велике просторе и да ескалира у међународне оружане сукобе.

У садашње време глобални нуклеарни рат је мало вероватан, али је пролиферација оружја за масовно уништење настављена, што указује на чињеницу да још увек постоји ризик да се то оружје и употре-

²¹ М. Печујлић, *исто*, стр. 74.

²² М. Цирн, *исто*, стр. 83.

би. Процењује се да је свет потенцијално најугроженији од злоупотребе оружја за масовно уништење, с обзиром на повећану могућност да у условима глобализованог света такво оружје доспе у руке све организованијих криминалних и терористичких група.

Нема сумње да је међународни тероризам највећа опасност по светски мир и да угрожава основне вредности демократски орјентисаног света. По размерама, начину на који делује и тешкоћама везаним за његово ограничење, контролу и онемогућавање, тероризам знатно превазилази капацитете националних држава. Комплексност структуре модерног друштва, ризици маргинализације, различите форме и интерпретације социјалног искуства, као и тешкоће везане за интеграцију у постојећу дистрибуцију рада, разлози су за терористички мотивисане активности и насиља сваке врсте. Све израженије разлике у економском развоју између богатих и сиромашних, као и културне и религијске разлике, чине најзначајније чиниоце који условљавају и производе радикалне форме терористичких активности. Повећање могућности комуникације и коришћења технологије, као важног аспекта глобалног процеса, даје снажан подстрек развоју средстава и инструмената за снабдевање тероризма фундаментално новим могућностима. Све је више емпиријских показатеља да се упоредо с наведеним процесима одвија процес смањења способности денационализоване државе да осигура безбедност и заштиту својих грађана, што је њена примарна функција.²³ Тај аспект је такође важна претпоставка повећања терористичких активности.

Свеprisутност тероризма и његова комплексност наметнули су осећај страха, несигурности и неизвесности глобалних размера. Мобилизација света указује на јединствен став о неопходности потпуне солидарности и заједничког деловања на његовом сузбијању. Међутим, постоји уверење да се борба против тероризма још увек заснива на илузији да се тај феномен може сузбити оружјем, без настојања да се стварају услови за превазилажење његових, пре свега, социјалних разлога. Потискује се чињеница да је тероризам, између осталог, последица осећаја беспомоћности, обесправљености и сиромаштва широм света, као и све веће нестабилности које изазива процес глобализације. Приступ у којем се наглашава улога војне силе у борби против тероризма опасан је због могућности да изазове већу милитаризацију међународних односа (јер ратне године тек долазе), волунтаристичко и прекомерно војно ангажовање и легитимацију рата и насиља. За тотални рат без краја против тероризма неопходно је одржавање великих војних потенцијала са високим технолошким капацитетима, као и неприкосновеност америчке војне силе, која све више служи као основ за успостављање потпуне контроле над „проблематичним државама“, али за ново геополитичко прекомпоновање света. Страте-

²³ М. Цирн, *исто*, стр. 82.

гија превентивне самоодбране, под којом се подразумева употреба силе против било које земље за коју се процени да може на било који начин да угрози безбедност САД изазива подозрење и антагонизме у међународним односима, што не доприноси сузбијању тероризма, већ узрокује његову све већу ескалацију. Уопште, стратегија *пројектоване опасности и превентивног удара* „извргава руглу принципе међународног права“²⁴ и има снажан потенцијал за дестабилизацију, посебно безбедносно осетљивих региона.

Несташница стратегијских ресурса и несугласице око власништва над енергетским изворима, по свему судећи, биће у блиској будућности све значајнији разлог за настајање конфликта и сукоба на глобалној сцени. Галопирајућа потражња за производима свих врста и енормни пораст светске популације иду у прилог таквим предвиђањима. Узрочна веза између ресурса и могућности конфликта утицале су на значајно повећање концентрације војне силе управо у подручјима где се налазе највећа светска налазишта енергената. Изведене су и значајне измене у стратегијама одбране водећих земаља, у којима се енергенти третирају као геополитички приоритети а под њиховом заштитом подразумева употребу свих средстава, „укључујући унилатералну и одлучну примену војне силе“.²⁵ У таквим околностима редефинишу улогу оружаних снага – оне постају главни чинилац у заштити економских интереса водећих сила, односно освајања нових и очувања постојећих енергетских ресурса.²⁶

Велика концентрација војне моћи још је један од ризика везаних за стабилност глобалног поретка. Аспирације ка успостављању глобалног војног поретка носе опасност стварања неформалних, међутим ништа мање моћних међувладиних и персоналних мрежа или коалиција, које могу тешко да буду надзиране од стране националних механизма контроле. Отуда реална опасност да глобализована војна моћ све више буде изван контроле националних политичких заједница. Исто тако, процењује се да нема гаранције да би такав систем глобалног поретка садржао више реда и сигурности, да би био одговорнији и легитимнији од пређашњих поредака.²⁷

Све су чешћа упозорења на опасност, заснована на актуелном тренутку међународних односа, да глобализована војна сила преузме улогу промотера репресивног тока глобализације. У

²⁴ Ј. Хабермас, *Ка царству добра или апокалипса*, „Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 159.

²⁵ И. Бојовић, „Савет за националну безбедност САД“, „Политика“, 20. јул 2004.

²⁶ „Моје мишљење је да ми не трошимо средства на вас, ми инвестирамо у вас. Мушкарци и жене у оружаним снагама нису терет нашој економији. Ви је заправо штитите. Ви нисте терет нашој економији, ви сте кључна основа за њен развој“, изјавио је Доналд Рамсфелд у бази Бондстил, на Косову, у јуну 2001 („Политика“, 20. јул 2004).

²⁷ Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, исто, стр. 141 и 166.

прилог томе наводе се три разлога за повећање улоге војне моћи у политичком деловању водеће суперсиле, као најважнијег актера глобалног управљања светом. Прво, то је одговор милитантног крила глобалне елите моћи на дубоку еколошку кризу, све оскудније природне ресурсе и потребу успостављања потпуне контроле над њима; друго – опасност од глобалног тероризма и потреба *тоталног рата без краја* против тероризма, и треће – отклањање могућности да супремацију водеће суперсиле доведу у питање потенцијални ривали и актуелни савезници.²⁸ Стога САД, да би очувале вођство, напоре усмеравају на научни напредак, економски просперитет и војну супремацију, при чему приоритет имају контрола светских енергетских ресурса и инсталирање војних ефектива у регионе са најзначајнијим ресурсима.

Неподељена су мишљења да се у актуелној експанзији НАТО-а повећању војног интервенционизма и спровођењу концепта демократизације појединих арапских земаља могу препознати настојања суперсиле и финансијских центара моћи да успоставе такву прераспodelу ресурса у свету која ће у дужем периоду отклонити неизвесности везане за недостатак кључних енергената и јефтине радне снаге. У вези с тим, постоје тврдње да се нови идентитет тог безбедносног савеза све јасније указује у његовом прерастању у врхунско оперативно тело у сфери безбедности које ће убудуће артикулисати и контролисати сва кризна жаришта у свету и чувара глобалног система безбедности постављеног на стандардима и вредносном систему Сједињених Држава. Има аналитичара који сматрају да НАТО, кроз разноврсне кооперационе програме, развија флексибилну мрежу са бројним државама евро-атлантског простора и, на тај начин, развој њихових војних капацитета усмерава на глобалну интервентну способност и усклађивање са америчким стратегијским концептом.

Инструментализација и маргинализација моћи међународних организација задужених за очување мира, пре свега, ОУН и ОЕБС-а, и институционализација самомандатирања НАТО-а отежавају успостављање општеприхватљивог безбедносног поретка. Механизмима инструментализације (најчешће ускраћивање финансијске помоћи) онемогућава се ОУН да делује као аутономни актер у односу на горуће проблеме безбедности и стабилности савременог света, па та организација, у крајњем, легализује и промовише позиције водећих сила. Све је чешћа пракса да НАТО нуди своје војне услуге ОУН, при чему се невојни инструменти третирају као неделотворни и замењују чисто војним капацитетима. При томе се пренебегава чињеница да је изградња мира дуготрајан процес, за који су потребни стрпљење и неутрално посредовање.

²⁸ М. Пејчулић, *Планетарни бог Јану – два лика глобализације*, исто, стр. 28.

Демографске пројекције до 2025. године и транснационалне тенденције потрошње, односно перспектива све већег несклада између становништва и расположивих природних ресурса, могу да буду извор великих социјалних поремећаја и нестабилности света. У вези с тим, оснивач демографске теорије Малтус веровао је да пораст јаза између оних који имају и оних који немају, као и свеукупно погоршање стања природних ресурса, узрокује „погоршање“ природе људске врсте и пораст агресивности и насиља међу људима.²⁹ То Малтусово веровање, без обзира на то што се не може лако доказати његова научна аутентичност, завређује пажњу при разматрању импликација демографских проблема савременог света.

Нема дилеме да је популацијски бум, у чијој су основи низак степен едукације и крајње лимитиран животни стандард, реална основа за настајање социјалне нестабилности, политичких фрустрација и друштвених преврата. Односно, да су последице тог феномена запаљив материјал за социјалне експлозије широм света.

Важан аспект тог глобалног проблема јесте чињеница да се демографска експлозија јавља у неразвијеним деловима света – Африка, Централна Америка, Средњи исток, Индија и Кина. То указује да је све израженији проблем географске раздвојености између места где се дешава демографски бум и места где су лоцирани технолошки ресурси. Наиме, технолошка експлозија се дешава у економски просперитетним друштвима, а демографска експлозија у земљама са ограниченим технолошким ресурсима,³⁰ што указује на снажну повезаност економских, технолошких и демографских тенденција савременог света.

До 2005. године, према неким предвиђањима, земља ће имати око 8,5 милијарде људи,³¹ а 95 одсто пораста становништва десиће се управо у неразвијеним земљама, што потврђује закључак да ће регионалне неједнакости, као најкритичнији аспект демографског бума, бити још израженије. У таквим околностима извесни су социјални колапс, масовна незапосленост и масовна глад, посебно ако се узму у обзир ограничени капацитети сиромашних друштава да се носе са свим изазовима популацијског бума. Социјални ефекти демографског бума умногоме обликују ситуацију у којој расне, верске, и идеолошке супротности попримају радикалне и претеће размере.

Радикални заговорници глобализације и интегрисани свет науке и знања нису, нажалост, довољно сагледали моћне импликације експлозије становништва по глобалну безбедност. Такође, још нису по-

²⁹ П. Кенеди, *Припреме за 21. век*, „Службени лист СРЈ“, Београд, стр. 5.

³⁰ Исто, стр. 10.

³¹ Исто, стр. 18.

нудили делотворна решења за демографски бум у три четвртине сиромашнијег човечанства, гладовање, немире, присилне миграције и оружане конфликте. Проблем глобалне демографске неравнотеже између богатих и сиромашних друштава обликује позадину за остале глобалне промене, чије ће последице, у сваком случају, бити подједнако болне за све.

Еколошки ризици

Једна од последица све бржег индустријског и технолошког развоја савременог света јесте стално повећање обима човекове интервенције у природи, што условљава процес опште деградације животне средине. Човеково настојање да овлада природом и да је игнорише изазвало је право пустошење необновљивих природних ресурса чије последице све више попримају облик најозбиљнијег безбедносног проблема савременог света. У садашње време проблеми животне средине рангирају се као један од прворазредних ризика безбедности јер свет постаје место у којем су ризици „пробили“ просторна и временска ограничења.

Повећање опасности по животну средину прати динамику убрзања процеса глобализације. Седамдесетих година 20. века загађење животне средине још увек је било само локални проблем. Тек су почетком осамдесетих година први пут регистроване значајније промене и оштећења животне средине као последица интензивног економског развоја и заштравања проблема које намећу глобализација и неолиберани концепт привређивања. У вези с тим, све је јасније да деградација природне средине није последица само технолошког развоја, већ је много више симптом најдубљих противуречности савремене цивилизације, засноване на илузији о апсолутном владању природом, безобзирном трошењу природних сировина, одсуству бриге о секундарним дејствима технологија које разарају необновиве природне ресурсе и експанзији прекомерне потрошачке културе.³²

Последице интензивног индустријског и технолошког развоја изазивају киселе кише, оштећење озонског омотача, климатске промене и ефекат стаклене баште. Разарање озонског омотача, климатско отопљавање, сиромашење биодиверзитета, нестанак огромних шумских пространстава и проширивање пустињских области израз су свеопште светске опасности. Према неким проценама, свет троши за петину више природних ресурса годишње него што планета може да произведе. У периоду између 1977. и 2000. године број морских и копнених врста смањен је за 30 одсто, а врста које живе у слатким водама за 50 одсто, при чему смањене површине продуктивног земљишта већ сада нису довољне за одржавање живота људи на Земљи.³³

³² М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, исто, стр. 132.

³³ Извештај Фонда за нетакнуту природу за 2004. годину, „Политика“, 22. октобар 2004. године.

Посебно је изражена велика забринутост због глобалног загревања, за које се верује да је последица неконтролисаног испуштања штетних гасова у атмосферу. Научници упозоравају да ако емисија угљен-диоксида, који доприноси повећању температуре Земљине атмосфере, и даље буде неконтролисана, могуће последице глобалног загревања могу да поприме апокалиптичне размере по живи свет на земљи. Протокол у Кјотоу, као покушај да се ограничи степен испуштања штетних материја у ваздуху, још увек није ступио на снагу због одбијања неких земаља да га верификују. Међу тим земљама је и Америка, иако је највећи загађивач атмосферског омотача Земље. Сви ти ризици нису природни, већ су друштвено проузроковани и све више чине однос технологије и природе односом починиоца и жртве.

Посебан аспект проблема глобалног еколошког загађења, мотивисан профитерским критеријумима неолибералног модела привређивања, јесте пракса измештања ризичних индустрија у периферне и сиромашне регионе „трећег света“. Наиме, повољни економски услови привређивања у њима (већи профит и јефтина радна снага и сировине) веома су привлачни за индустријске концерне, који, ослобођени стега легитимности, злоупотребљавају интересе тих земаља у превазилажењу материјалне беде и производе огромну деструкцију природних ресурса. На тај начин се сиромаштву „трећег света“ придружује опасност од ослобођених деструктивних снага развијене ризичне индустрије, чиме се у међународним размерама потврђује истина да се материјална беда поклапа са слепилом за ризике.³⁴

Међутим, све већа глобална повезаност света доприноси да се угрожавањем природе релативизују све друштвене разлике, тако да надилазе границе националних држава. Тиме деградација људске околине поприма обресе мегаопасности и постаје све теже решив безбедносни проблем света. Неизбежност демографских и еколошких тенденција додатно усложњава тај проблем.

Закључак

Процес глобализација нас све више суочава са узнемираним и ризичним светом. Креирају се потпуно нове околности у којима људска организација друштва може да буде недорасла изазовима које чине социјалне разлике, пренасељеност и оштећеност околине, при чему проблем добитника и губитника у таквим условима може постати ирелевантан.

Не доводећи у питање огроман допринос глобализације остварењу идеје о једном свету као домовини свих људи, потенцијалне опасности, као пратећи елементи тог процеса, веома су актуелни и оправдано привлаче пажњу. Чињеница да тај процес садржи непозна-

³⁴ У. Бек, *исто*, стр. 62–64.

нице које могу да поприме апокалиптични карактер и да значајно промене „почетне намере“, као и пресудан утицај његових главних субјеката и промотера на свет будућности, ургентан су разлог за другачије вредновање природе и крајњих ефеката глобалног процеса.

У размишљањима о глобалној безбедности савременог света у будућности морају да се узму у обзир настојања да се комплексним и демократским управљањем превазилазе испољени дефицити глобалног процеса. Несумњиво да је објективно сагледавање узрочно-последичних релација изазова и ризика који прате глобализацију први корак у стварању услова да се умањи или избегне могућност њихове потпуне актуелизације. У вези с тим, свакако је најважнија претпоставка социјално и еколошки помирљиво управљање глобалном заједницом, као и одустајање од образаца легитимисања на основу којих се инсистира на универзализовању само једног политичког модела.

Литература:

1. A. Giddens, *The Third Way*, Polity Press, Cambridge, 1998.
2. Dz. Stiglic, *Противуречности глобализације*, „СБМ-х“, Београд, 2002.
3. I. Wolderstin, *Капитализам – историјски систем*, „ЦИД“, Подгорица, 1997.
4. П. Бурдије, *Сигнали светла – прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1999.
5. Зборник *The Globalization of World politics*, University Press, Oxford, 1997.
6. М. Ђурковић, *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд, 2002.
7. Ramone Ignacio, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
8. Ј. Хабермас, *Постнационална констелација*, „Откровење“, Београд, 2002.
9. З. Бжежински, *Велика шаховска табла*, „ЦИД“, Подгорица, 1999.
10. U. Beck, *What is Globalization*, Polity Press, Cambridge, 2000.
11. R. Robertson, *Globalization, Social Theory and Culture*, Sage, London, 1992.
12. UN Human Development Report 2000.
13. М. Печујлић, М. Накарада, *НАТО интервенционизам – нова фаза репресивне глобализације*, Нова српска политичка мисао, посебно издање – Србија и НАТО 1, 2.
14. С. Аврамов, *Трилатерална комисија – светска влада или светска тиранија*, „Ветерник“, Нови Сад, 1998.
15. T. Friedman, *The Lexus and Olive Tree, Understanding Globalization*, Farrar Straus Giroux, New York, 1999.
16. Y. T. Bergner, *Нови светски поредак, нове суперсиле*, „Белетра“, Београд, 1994.
17. Б. Милинковић, Ј. Теокаревић, *Безбедност Европе и ширење НАТО*, Институт за европске студије, Београд, 1998.
18. В. Мићовић, *Глобализација и нови светски поредак*, „Чигоја штампа“, Београд, 2001.

Оружана борба у стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора

УДК: 355.43 : 355.01

Доц. др *Божидар Форца*, пуковник*

У савременим условима долази до значајних промена у поимању облика угрожавања безбедности држава. То се посебно односи на тзв. војно угрожавање, при чему се појам рат све више замењује другим појмовима, као што су агресија, оружани сукоб, оружана побуна и други сукоби са употребом оружане силе. Наведени облици војног угрожавања безбедности утврђени су и у Стратегији одбране државне заједнице Србија и Црна Гора. Под свим тим сукобима, експлиците и имплиците, подразумева се оружана борба као њихова основна карактеристика. Стога синтагма оружана борба поприма нове садржаје, који се морају уградити у њену дефиницију и класификацију

Кључне речи: агресија, оружани сукоб, оружана побуна, оружана борба, садржаји, принципи, чиниоци, нивои оружане борбе, операције.

Увод

Скупштина Србије и Црне Горе усвојила је 18. новембра 2004. Стратегију одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора (у даљем Стратегија одбране). Та чињеница, због активности које следе у вези с операционализацијом ставова Стратегије одбране, изазваће, с правом, пажњу свих оних који се најнепосредније баве пословима одбране, било теоријски, било у пракси.

Оружана борба и начин на који је третирана у Стратегији одбране значајни су из више разлога: 1) Стратегија одбране јесте основни документ из сфере безбедности и одбране и основа за израду нижих докумената у хијерархији (на пример, војне доктрине); 2) оружана борба је предмет војне науке у вези с којим се доскора, готово у цели-

* Аутор је наставник стратегије у Школи националне одбране.

ни, исцрпљивала војна делатност, и 3) оружана борба, експлиците, нити једним ставом није апострофирана у *Стратегији одбране*. На први поглед, последњи разлог је довољан за помисао да нема потребе писати о предмету (оружана борба) који није поменут у *Стратегији одбране*. Међутим, у *Стратегији одбране*, као документу који чини скуп ставова држава чланица о заштити њихових интереса од свих облика угрожавања безбедности, поред невојних, анализирају се и војни изазови, ризици и претње, који се утврђују као и агресија, оружани сукоби, оружана побуна и други сукоби са употребом оружане силе. Стога је израда војне доктрине (здружена доктрина Војске) прилика да се оружана борба дефинише са сасвим новог становишта – као друштвена појава до које долази у рату, односно у оружаним сукобима.

Облици војног угрожавања безбедности Србије и Црне Горе

У *Стратегији одбране* су анализирани следећи облици војних изазова, ризика и претњи безбедности: *агресија, оружани сукоби, оружана побуна и други облици сукоба са употребом оружане силе*. Међутим, у оквиру ширег промишљања оружаних сукоба неопходно је да се сагледају у оквиру детерминисања оружане борбе као њиховог садржаја у савременим условима.

Агресија

Агресија (од латинске речи *aggressio* – приближавање, напад), према међународном праву, јесте акт употребе силе, односно напад који једна држава изведе против друге државе или других правно заштићених објеката, и у том случају агресија је злочин.¹ *Агресија* је дефинисана и као планска и организована акција оружаних снага једног друштва – државе, на друго друштво – државу, ради потчињавања нападачу зависно од његових интереса и снаге, као и од међународно-политичких односа.² *Агресија* је неизазван напад једне или више држава којим се угрожавају независност или територијална целина неке земље. Агресија је најчешће оружана, односно изводи се применом војне силе, али обухвата сваку акцију усмерену против територијалне целине или независности друге државе или против мира у свету.³

О агресији је дуго расправљано пре него што је дефинисана. Друштво народа, чак, није ни успело да дефинише и усвоји одговарајући докуменат о агресији⁴ јер су опструкцију чиниле државе с хегемони-

¹ *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975.

² *Социолошки лексикон*, „Савремена администрација“, Београд, 1982.

³ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.

⁴ Лондонска конференција, 3–5. јула 1933. године.

стичким аспирацијама. Лондонским споразумом о кажњавању ратних злочинаца, од 8. августа 1945, агресија је проглашена за међународни злочин против мира. У Организацији уједињених нација на дефинисању агресије више година је рађено у Комисији за међународно право и Специјалном комитету. После дуготрајног рада, оспоравања и усаглашавања, Генерална скупштина ОУН донела је 1974. године Резолуцију у којој је, коначно, дефинисана агресија. Та дефиниција (уз одређена скраћења) гласи: „Агресија – употреба оружане силе од стране једне државе против суверенитета, територијалне целине или политике независности друге државе, односно на ма који други начин који није у складу са Повељом Уједињених нација. Сваки од тих аката представља акт агресије:

а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге, или свака војна окупација произашла из тога, или свака анексија територије друге државе употребом силе,

б) бомбардовање територије једне државе од стране оружаних снага друге или употреба било каквог оружја од стране једне против територије друге државе,

в) блокада лука или обала једне државе од стране друге,

г) напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздухопловну флоту друге државе,

д) употреба оружаних снага једне државе које се налазе на територији друге државе с пристанком државе пријема, против условима предвиђеним у споразуму или продужењу њиховог присуства на територији после истека споразума,

ђ) акција једне државе која своју територију стави на располагање другој држави ради коришћења за извршење агресије против треће државе,

е) упућивање од стране или у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе тако озбиљно да се изједначавају са горе побројаним активностима или њено значајно учешће у томе.⁵

Суштина Повеље УН, у сваком случају, садржана је у забрани употребе било какве силе, претње силом или других радњи којима се крши суверенитет и територијални интегритет држава или које значе мешање у њихове унутрашње послове.⁶

⁵ УН, Резолуција бр. 3314, од 14. децембра 1974. године.

⁶ У чл. 2, т. 4 Повеље УН пише: „Чланови се у својим међународним односима уздржавају од претње силом или употребе силе које су уперене против територијалне целовитости или политичке независности било које државе ...“ У т. 7 истог члана садржано је следеће: „Ништа у овој Повељи не овлашћује УН да се мешају у послове који по својој бити припадају у унутрашње надлежности држава“ (Повеља уједињених народа, „Народне новине“, Загреб, 1976).

Класификујући друштвене процесе, Радомир Лукић, их је, између осталог, сврстао и у процесе *сарадње* и *сукоба*. При томе је, у амплитудном полу сукоба, као драстичну категорију, издвојио *борбу*, наводећи да се снаге у сукобу ометају, док се у борби ниште.⁷ Оружани сукоби, схваћени кроз њихов драстичан облик – борбу, јесу процеси међусобног уништавања сукобљених страна. У савременим условима, и с обзиром на свеобухватност рата и проблеме везане за то како се третира у међународном праву, многи оружани сукоби се не поистовећују с ратом. У *Војној енциклопедији* оружани сукоб је дефинисан као сила коју користи нека држава или група држава против друге државе да би јој се наметнула туђа воља.⁸

Пре Другог светског рата оружани сукоб је сматран ратом ако је вођен између суверених држава и ако је била недвосмислено изражена воља барем једне зарађене стране да ратује. После Другог светског рата преовладала је тенденција да се правила међународног права примењују у сваком међународном сукобу, без обзира на то да ли има или нема формална обележја рата. У међународним конвенцијама из области међународног права донесеним после Другог светског рата, Женевским конвенцијама за заштиту жртава рата из 1949. године и Конвенцијама о заштити културних добара у случају оружаних сукоба из 1954. године све више је израз *рат* замењиван изразом *оружани сукоб*. Свакако, та замена је била већ израз стратегијских концепата најмоћнијих сила света који је, с обзиром на њихов евидентан утицај, претакан у доктринарна документа остатка света.

Оружани сукоби могу да се воде између држава или унутар граница једне државе у облику оружане побуне или борбе против тероризма. Суштину оружаних сукоба чини сукобљавање две супротстављене стране, од којих свака настоји да оружјем наметне вољу противнику. У оружаном сукобу који се води унутар једне државе може да учествује и више страна. Основна обележја оружаних сукоба карактеришу: однос међународних субјеката према узроцима сукоба и начину њиховог решавања; врсте и специфичности оружаних сукоба; однос оружаних сукоба и оружане борбе; тенденције у развоју чинилаца оружане борбе и однос оружане борбе и борбених дејстава. Дакле, у савременом свету оружани сукоби се дешавају и изван рата у традиционалном значењу тог појма. При томе, утицајни субјекти међународне заједнице испољавају све већи интерес да сукобљене стране примењују одредбе међународног ратног права да би се оружани сукоб ограничио на простор дешавања и заштитило недужно цивилно становништво.

⁷ Опширније: Радомир Лукић, *Основи социологије*, „Научна књига“, Београд, 1978.

⁸ *Војна енциклопедија*, II издање, „Савремена администрација“, Београд, 1973.

Оружани сукоби су могући на глобалном, регионалном и локалном нивоу, као последица наглих и непредвидивих промена у безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Локални оружани сукоби су највероватнији због нерешених граничних и других међудржавних проблема. До тих сукоба долази када се у некој држави заустави демократски процес, уз додатно компликовање ситуације због социјалних, етничких и верских тензија. Оружани сукоби се одвијају кроз оружану борбу сукобљених снага, у различитим борбеним, просторним и временским условима. На ток и исход оружаних сукоба утичу чиниоци оружане борбе, а то су: људски ресурси, материјални ресурси, простор, време и информације.⁹

Оружана побуна

Оружану побуну, као један од облика угрожавања безбедности, аутори различито дефинишу. У доступној литератури могу се наћи бројне дефиниције, као: „Оружана побуна је кривично дело против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ, које постоји када индивидуално неодређени број наоружаних лица припрема побуну или учествује у њој. Циљ оружане побуне: супротстављање одлукама власти; самовољно прибављање права“.¹⁰ „Оружана побуна, представља акцију индивидуално неодређеног броја лица који иде за тим да се насилно, и то са оружјем у руци супротстави законитој власти, органима власти или мерама које надлежни државни органи предузимају“.¹¹ „Побуна (бунт) је масовна акција индивидуална или по броју неодређене групе људи ради насилног обарања неког друштвеног или државног система или ради супротстављања неком органу или некој мери државне власти. Побуна је оружана ако су њени учесници, сви или делимично снабдевени оружјем или оруђима подобним за напад и одбрану, при чему за квалификацију побуне као оружане, није потребно да учесници стално носе оружје, већ је довољно да га у ту сврху поседују или повремено користе, или да га држе на местима одакле га лако могу употребити“.¹² „Оружана побуна је облик превратничких дејстава који подразумева од организоване скупине тајно припремљену оружану акцију ради насилног обарања постојећег уставног поретка. Започиње изненадним организовањем појединих јединица ОС или образованих оружаних група од унутрашњих политичких представника или непријатеља. Оружана побуна је најекстремнији и најсложенији облик испољавања

⁹ У нашој доктринарној теорији не наводи се информација као чинилац оружане борбе. Потреба сврставања информације у наведене чиниоце лични је став аутора текста, који је на страницама наших војних часописа у више наврата покушао да оправда ту своју тврдњу.

¹⁰ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.

¹¹ *Правна енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1964, стр. 589.

¹² *Политичка енциклопедија*, исто, стр. 737.

угрожавања безбедности када сепаратистичке, терористичке или друге деструктивне снаге, самостално или уз подршку страног фактора оружаном борбом покушавају да реализују крајњи циљ¹³.

Може се сматрати да је оружана борба масовна, оружана, политичка, економска, информациона, културна и свака друга борба групе удружених лица неодређеног броја чији је циљ насилно освајање политичке власти, обарање државног система, супротстављање законитој власти или неком њеном органу, отцепљење дела територије и, најчешће, његово припајање другој држави.

Оружана побуна, као врста оружаних сукоба, најчешће је заснована на националном и верском екстремизму и на покушају сецесије од матичне државе. Циљеви оружане побуне могу да буду и радикални – потпуно освајање власти револуционарним превратом, и ограничени. Оружана побуна се реализује кроз три фазе: фазу припреме, фазу масовних демонстрација и фазу оружаних и других активности.

Други сукоби са употребом оружане силе

Осим наведених војно-оружаних облика угрожавања безбедности могући су и други сукоби у којима се употребљава оружана сила. На пример, у оквиру употребе оружане силе Милосав Симић, поред рата и грађанског рата, разматра и војне интервенције, пограничне сукобе и атентате на познате личности. У тим сукобима, свакако, може доћи до шире употребе оружане силе, односно оружане борбе. Свакако, до оружане употребе силе може доћи и у тзв. невојним облицима криминала и шверца оружја.

Оружана борба

Промишљањем дефиниције и класификације појма оружана борба с научног аспекта бавио се мали број научних радника у нашој војсци. Изузетак је Душан Вишњић, аутор дела *Појам оружане борбе*.¹⁴ Теоријском одређењу појма оружана борба, међутим, треба приступити и са социолошког аспекта промишљања друштвених процеса, као и научне теорије организације, и то у односу на ставове у *Стратегији одбране* о војним изазовима, ризицима и претњама безбедности и с обзиром на доктринарна документа на нижем нивоу (војна доктрина, доктрине видова, правила и упутства итд.).

Са социолошког аспекта, оружана борба се може дефинисати као *друштвени процес сукоба друштвених творевина – оружаних снага (војски), које, пре свега оружјем, али и другим средствима, вољно и разумски, у процесима разарања и стварања остварују политичке, економске, војне и друге циљеве.*

¹³ *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 56.

¹⁴ Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИЗ, Београд, 1988.

О основним карактеристикама оружане борбе писано је у нашим доктринарним документима, али и у часописима, магистарским радовима и докторским дисертацијама. На основу тога, за оружану борбу као појаву у савременим условима може се закључити следеће: 1) оружана борба је концентрисани израз рата или оружаног сукоба; 2) оружана борба је повремена појава; 3) оружана борба је хијерархијска појава; 4) оружану борбу карактеришу висок интензитет и међусобна усклађеност борбених и неборбених дејстава, и 5) оружану борбу карактерише диспропорција сукобљених страна у вези с циљевима, односом према простору и времену, начином вођења операција и употребом средстава борбене технике.

1. Када дође до рата или оружаног сукоба између ентитета међународних односа – држава, или унутар једне државе, оружана борба је концентрисани израз тог сукоба јер су у њу укључене све сфере људске делатности и за њене потребе покрећу своје активности и троше људске и материјалне ресурсе.

2. Према савременим теоријама о рату многих аналитичара, рат је константна појава, у којој до оружане борбе долази ациклично, односно повремено. Или, када се сукоби међу разноврсним друштвеним групама унутар једне земље, или између држава, не могу решити другим средствима, приступа се драстичном облику решавања спора – оружаним средствима, односно оружаној борби.

3. Оружана борба је хијерархијска појава, што значи да се догађа преко нижих облика (нивоа) оружаног сукобљавања супротстављених снага (страна). Према нашој доктринарној теорији то су облици борбених дејстава који су класификовани као борба, бој и операција. Ако се пође од чињенице да су борбена дејства основни садржај оружане борбе, очигледна је неконзистентност наведене класификације борбених дејстава. Наиме, логички је некоректно да борба буде ужи појам од појма оружана борба. С друге стране, према класичним и савременим поимањима, операција се не може сврстати у раван с борбом и бојем. Наиме, борба (ако накратко задржимо тај појам) и бој јесу двосмерни процесу сукоба, тј. ништења сукобљених страна. Операција је, пак, скуп активности једне од страна у сукобу под којима се подразумевају планирање, припремање и извођење сукоба (западна теорија), или припремање, организовање и извођење, што је један од преовлађујућих ставова у нашим војним школама.

Наша теорија ратне вештине, еволуирала је кроз историју од западног, преко источног, поново до западног гледишта, па је и карактер оружане борбе и борбених дејстава попримао различита одређења. У вези с тим је олако одрицање од битке као појма у хијерархији промишљања оружане борбе. У логичном следу, ако се оружана борба посматра као стратегијска категорија, на оперативном нивоу се го-

вори о бици, као о посебном, а на тактичком нивоу о боју, на нивоу појединачног. Тако оружана борба, као хијерархијска појава, обухвата једну или више битака, а не, пак, мноштво бојева на копну, у води, под водом, у ваздуху и из ваздуха. На свим тим нивоима (оружана борба, битка и бој) свака страна изводи своје операције, без обзира на ниво (величину) ангажованих снага.

4. Кроз историју су снаге у оружаном сукобу тежиле да буду доминантне у, пре свега, два елемента – *ватреној моћи* и *маневру*. Због тога су тежишно развијане две карактеристике оружаних снага – оружани системи и средства велике убојне моћи и прецизности, с могућношћу дејства с великих даљина и висина (дистанциона дејства), са једне стране, и покретљивост, посматрана на основу најразличитијих параметара који је чине, са друге стране. При томе, у различитим историјским периодима придаван је и различит значај наведеним елементима. У савременим условима ратовања ватрена (борбена) моћ и покретљивост (маневарска способност) посматрају се јединствено. У вези с тим, поучна је изјава америчког генерала Skeilса, који је пре неколико година рекао да „у условима једнаке борбене (ватрене) моћи, превагу добија она страна која брже реагује. Када нас противник сустигне, ми смо поражени. Ми морамо брже од противника на бојиште доћи“.¹⁵ Према *Визији 2020 оружаних снага САД*, од четири захтева која се постављају њиховим снагама у будућности два се односе на наведено. Ти захтеви су одређени као доминација у области маневра, прецизности дејства, заштите снага и фокусиране логистике. С обзиром на наведено, у савременим условима оружаног сукобљавања, очевидно је да оружана борба има висок интензитет, маневарски карактер и међузависност борбених дејстава и других облика сукобљавања.

5. Корпус диспропорција, као карактеристика оружане борбе, евидентан је у сукобима светских моћника, с једне, и малих земаља, са друге стране. То је и практично показано у периоду од рата у Персијском заливу (1991) до рата мултинационалних снага против Ирака, који још траје. Те диспропорције, пре свега, засноване су на *јазу моћи* између сукобљених страна који се, пре свега, огледа у достигнутом степену техничко-технолошке развијености, опремљености и способности оружаних ефектива. Тај јаз моћи доводи до нелинеарности борбених дејстава које се испољавају кроз асиметрију и дисиметрију. Под дисиметријом се подразумева настојање једне од сукобљених страна да буде доминантна у свим (или већини) чиниоцима оружане борбе. Асиметрија, пак, значи несразмерност у сукобу којој, пре свега, прибегавају слабији – инфериорнији, настојећи да парирају доминантном противнику.

¹⁵ Видети: Skeilс, „Циклуси рата“, „Информативни билтен превода“, ЦВНДИ, Београд, 1988.

Диспропорција *циљева* може двојако да се посматра. Прво, оружани сукоби се најчешће завршавају остварењем циљева који нису много сагласни с циљевима прокламованим пре почетка сукоба. Други аспект диспропорције циљева у савременим оружаним сукобима чини настојање супериорније стране да се сукоб што пре реши, уз минималне губитке, док инфериорнија страна излаз тражи у дуготрајном исцрпљивању супериорнијег противника да би га одвратили од намере или да би у међународним односима стекли такву позицију да против сукоба може покренути јавно мњење.

У наведеном јазу моћи сукобљених страна огледа се *диспропорција ангажованих снага*.

Диспропорција *односа према простору и времену* једна је од карактеристика оружане борбе у савременим оружаним сукобима. Наиме, моћни теже да заузму простор без присуства своје живе силе на њему – дистанционим дејствима и присиљавањем противника на капитулацију (противник је побеђен када га убеди!). С друге стране, они који су техничко-технолошки инфериорни настоје да тај недостатак надокнаде масом и поседањем готово свих елемената простора. Тако технологија против масе, или обрнуто, остаје једна од законитости одбране или освајања одређеног простора. Када је реч о времену као чиниоцу, оно се може посматрати с неколико аспеката у вези с диспропорцијом сукобљених страна. Прво, време као историјски период најчешће се разним активностима претвара у предност моћника у односу на противника чије су позиције у међународној заједници мање значајне. Друго, моћни теже краткотрајном сукобу, док инфериорни излаз траже у дуготрајнијем исцрпљивању противника. Треће, време (као доба дана и године и метеоролошка појава) и простор у савременим условима оружаног сукобљавања све више су околности у којима се ти сукоби дешавају него експлицитни чиниоци оружане борбе.

Према евидентном јазу моћи и односу према осталим чиниоцима оружане борбе, диспропорција у начину вођења операција је више него очевидна. Наиме, моћни теже да исход сукоба остваре без контакта тзв. живе силе, док инфериорнији траже могућност управо у сукобу човек на човека. Или, како каже једна од кинеских стратега, у стратегији „намамити тигра у долину“.

Садржаји оружане борбе

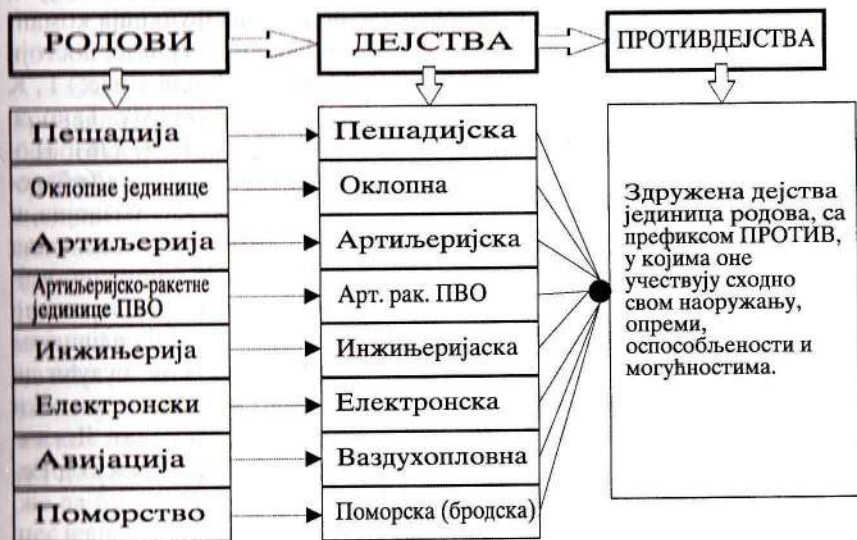
Посебан аспект промишљања оружане борбе јесу њени *садржаји*. У нашој доктринарној теорији (*Стратегија оружане борбе* из 1983. и каснији привремени документи са истим називом), садржаји оружане борбе посматрају се као *противактивности*. Тако се говори о противваздушној одбрани, противпешадијској борби, противвоклопној борби, противартиљеријско-ракетној борби, поморској

одбрани, противдесантној борби, противелектронској борби, диверзантским дејствима, противдиверзантским и противтерористичким дејствима, запречавању, и слично. Само на први поглед, без детаљније анализе, уочава се нејединствен критеријум у класификацији тих садржаја и уочавају појмови *одбрана, борба, дејства* и други облици, осим тога што наведени садржаји нису компатибилни са организацијом војске. Наиме, у логици структурирања организационих система, а тиме и оружаних снага, креће се од њихових функција и задатака у оружаном борби ка организацијским елементима који те задатке треба да реализују. Тако, на пример, вид РВ и ПВО, који има три рода (авијација, АРЈ ПВО и ВОЈ), према наведеној класификацији садржаја оружане борбе реализује део једног од тих садржаја – противваздушну одбрану.

С обзиром на наведено, неопходно је да се приступи редефинисању теорије војне науке у домену оружане борбе у целини, а тиме и њених садржаја. Наиме, сасвим је логично да су основни садржаји оружане борбе *борбена дејства* сукобљених страна. Свакако, у оружаном борби, као концентрисаном изразу рата или оружаног сукоба, ангажују се и друге снаге, чији основни задатак нису борбена дејства. С обзиром на то да је оружана борба, као двосмеран процес, према циљу неутрална (циљ има свака страна у сукобу), управо су борбена дејства радње срачунате на ништење и ометање противника које се реализују одговарајућим снагама, у одређеном простору и времену, а на основу релевантног скупа информација.

Борбена дејства, као садржаје оружане борбе, реализују сукобљене стране кроз различите врсте операција. Основни садржаји борбених дејстава (операција) јесу *дејства* и *противдејства, обезбеђења* и *командовање*. Дејства и противдејства реализују организацијски елементи војске који се називају *родови*, обезбеђења су у надлежности *служби*, а командовање реализују *снаге за командовање*. Тиме се добија и тројна, груба подела војске на *родове, службе* и *снаге за командовање*. Даља дедукција наведених садржаја такође је неопходна да би се функције и задаци организацијских елемената војске довели до краја, а тиме и конституисали по дубини њени организацијски елементи.

Дејства и противдејства реализују родови, односно јединице родова војске. При томе, дејства се посматрају као циљне радње ништења и ометања противника које се реализују специфичним врстама оружја (за то се организује посебна обука – оспособљавање). Према наведеном, *род је препознатљива, заокружена целина (део) војске која реализује једно од дејства и која може сходно свом наоружању, опреми и оспособљености, да учествује у више противдејстава*. Однос дејстава и противдејстава, односно функција родова, као организацијских елемената војске, приказан је на следећој шеми.

Родови војске, дејства и противдејства у оружаном борби

Наведена класификација дејстава и противдејстава јесте основа за дефинисање и разраду задатака и доктрине родова у оружаном борби.

Класификација обезбеђења војске у оружаном борби, у доктринарном смислу, има историјски аспект. У разним периодима настајања теорије наше војне науке, као и конципирања доктринарних докумената, био је различит приступ врстама обезбеђења. У последње време, врсте обезбеђења војске у оружаном борби могу да се утврде као: обавештајно, безбедносно, морално, информатичко и противнуклеарно-хемијско-биолошко обезбеђење, веза, осматрање и јављање, маскирање, геотопографско, хидрометеоролошко и хидронавигацијско, логистичко и правно обезбеђење. Сходно наведеним врстама обезбеђења формирају се и организацијски елементи који се називају службама војске. Дакле, *службе војске јесу препознатљиви, засебни делови војске опремљени и оспособљени за реализацију једног од обезбеђења војске и подршку командовању.*

Приступ класификацији (дедуковању) командовања, као функције војне организације, разликовао се у различитим периодима. Тако се веома дуго задржала подела на тзв. процесне функције – планирање, организовање, наређивање, координацију и контролу. У војној доктрини из 2000. године нешто су измењене наведене процесне функције командовања. Утврђене су као одлучивање, планирање, организовање, извршење, координација и контрола.

У класификацији функције командовања војском неопходно је да се разликују њене *процесне и подручне функције*. Процесне функције се одвијају у свим подручним функцијама команди војске, и могу да се

поделе на планирање, организовање, наређивање, координацију и контролу. С друге стране, за утврђивање подручних функција команде могу да послуже страна искуства и класификације. Наиме, постоји неколико подручних функција познатих по ознаци Ј, или у нас – Г, К и слично, зависно од командног нивоа на којем се утврђују. Тако се подручне функције командовања могу утврдити као Ј1–Ј7 (Ј8); Ј1 – кадар и морал (обухвата и верска питања), Ј2 – обавештајна (обавештајно-извиђачка), Ј3 – оперативна, Ј4 – логистичка, Ј5 – развојна, и Ј6 – телекомуникационо-информатичка функција (обухвата и питања безбедности), док се Ј7 односи на обуку и доктрину (Ј8 – цивилно-војна сарадња).¹⁶ Све подручне функције командовања нису заступљене на сваком командном нивоу, односно, све су заступљене на највишем нивоу (Генералштаб), док се на нижим нивоима редукују, будући да претпостављени ниво командовања одрађује део послова и за нижи ниво, те му није потребан одрађени организацијски елеменат. Логично би било да се све подручне функције командовања протежу од Генералштаба до команде бригаде.

Чиниоци оружане борбе

Основни чиниоци оружане борбе према нашој доктринарној теорији јесу: *људи, материјална средства, простор и време*, али се поставља питање да ли су обухваћени сви чиниоци. Наиме, у промишљању сваке појаве, услова и узрока, каже академик Михајло Марковић, треба уважити *дате и задате вредности*. Међу наведеним чиниоцима оружане борбе простор и време су дате вредности, док су људи и материјална средства (*снаге*) задате вредности за сваки конкретан задатак. Међутим, у страним савременим армијама поодавно је уочено да међу чиниоцима оружане борбе недостају информације, које су, потом, разрађене у доктринарним документима. Дакле, полазећи од приступа да сваки систем чине *материја, енергија и информација* у простору и времену, потребна пажња је посвећена разradi информације као чиниоца рата – оружане борбе. У разradi информација дошло се до тога да се говори о *информационом ратовању* или *информационим операцијама*. И у нашој литератури, спорадично, покретана је иницијатива да се информација разматра као чинилац оружане борбе, али та настојања нису наишла на већу пажњу оних који се баве теоријом војне науке, посебно не оних који су радили на доктринарним документима. Такав приступ је правдан чињеницом да је информација садржана у осталим чиниоцима који без информације о себи не би ни били чиниоци. С друге стране, информација је третирана на нивоу принципа оружане борбе (ратне вештине у оружаној борби) као информисаност или обавештеност.

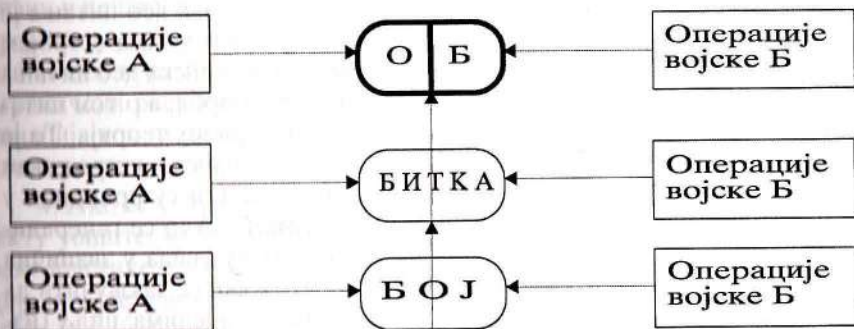
¹⁶ У називу се користи скраћеница – слово Ј, због компатибилности са евроатлантским интеграцијама. У нас је усвојено да се та скраћеница – слово, на највишем нивоу, у Генералштабу, означава са Г.

Нивои (облици) оружане борбе или облици борбених дејстава

Основни садржај оружане борбе јесу борбена дејства. Наша доктринарна теорија је још увек, на становишту да су основни облици борбених дејстава *борба*, *бој* и *операција*. При томе, предмет тактике су борба и бој, оператике – операција, а стратегије – оружана борба у целини. Таква класификација је некоректна са више аспеката, како логички, тако и методолошко-сазнајно, те је треба редефинисати. Та некоректност огледа се у следећем: 1) логички је некоректно да појам нижег нивоа општости *оружана борба* буде појам вишег нивоа од појма *борба*, који је дат као облик борбених дејстава; 2) тактика, као научна дисциплина, има два предмета – борбу и бој; 3) и борба и бој, како су дефинисани у нашој војној теорији, чине двосмерни сукоб на нижем нивоу од оружане борбе, те не могу да буду облици борбених дејстава, већ нивои или облици оружане борбе, и 4) операција не може да буде у истој равни с борбом и бојем јер је то једносмеран процес једне од страна у сукобу, и слично.

Наведено стање у нашој војној теорији може се решити, прво, увођењем битке, као нивоа догађања оружане борбе, која је неоправдано изопштена из наше војне теорије. Такође, борбу треба искључити из наведеног низа, а операцију треба посматрати као једносмеран процес, односно не треба је третирати у наведеном низу. На основу тога, оружана борба, као друштвена појава, одвијала би се као низ узастопних или једновремених бојева и битака, или једне главне битке, како је посматрао Клаузевиц¹⁷, који су настали као резултат операција сукобљених страна (шема 2).

Шема 2

Нивои догађања оружане борбе

¹⁷ О главној бици опширније видети у: Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1952.

На основу наведене шеме може се закључити следеће: 1) оружан борба се догађа као низ узастопних или истовремених бојева и би-така; 2) оружан борба може да се догоди и као јединствена главна битка, као у случају сукоба Ирака и мултинационалних снага, 1991. године, када је трајала 100 сати, или као у сукобу НАТО-а и СРЈ, 1999. године, када је главна битка трајала 78 дана.

Начела (принципи) у оружаној борби

Начела или принципи (оружане борбе, у оружаној борби, ратне вештине, и слично) више пута су разматрани у нашим војним теоријским часописима. Следећа питања су нека од оних која у вези с том проблематиком преовладавају и у иностраној и у нашој војној теорији:

1) *Да ли је реч о начелима или о принципима?* Ако се посматра строго лексиконски, термини начела и принципи су синоними. Међутим, разни аутори сматрају да је ипак реч о појмовима различитог карактера, односно нивоа општости, и имају према њима различит однос, с обзиром на порекло термина. Наиме, термин начело потиче из словенских (руског) језика, док је принцип термин из западних извора, што је формални аспект. Суштински, аутори који праве дистинкцију између наведених термина (појмова) сматрају да је појам принцип вишег нивоа општости, те да, у односу на конкретну појаву, важи *а priori*, док је термин (појам) начело нижег нивоа општости и, као искуствена категорија, важи *а постериори*.

2) *Да ли је исправно начела – принципи оружане борбе или начела – принципи у оружаној борби?* У вези с тим питањем не би требало да има различитих ставова јер је сасвим јасно да оружан борба, као друштвена појава и двосмеран процес ништења и ометања, не може да има своје принципе, већ их, као и циљеве, постављају, утврђују и имају сукобљене снаге.

3) *Колико има (која су) начела – принципа?* Први део питања је можда споран, али не би требало правити проблем у вези с бројем принципа. Дакле, тај део питања је формалан. Суштински део питања јесте који принципи – начела постоје у оружаној борби, а о том питању постоји велика подударност између наше и страних теорија. То је још осамдесетих година 20. века утврдио италијански истраживач Ровићи, у тексту *Девет принципа ратне вештине* (ти су принципи у више наврата објављивани у нашим часописима)¹⁸. Ако се генерализују ставови страних теоретичара, као и на основу увида у званична доктринарна документа у којима се појављују, може се закључити да се највећи значај придаје следећим принципима – начелима: циљу (избор циља), моралу, јединству командовања, изненађењу, безбедности (обезбеђење од изненађења), маневру, маси (концентрација снага), офанзивности (активност и иницијатива) и економији снага.

¹⁸ Опширније: Божидар Форца, *Војни фактор међународних односа и његов утицај на развој Војске Југославије* (докторска дисертација), ВА, Београд, 2003.

Ако се облици борбених дејстава теоријски рedefинишу у нивое оружане борбе, поставља се питање шта је са операцијом, која се у нашој војној теорији сматра највишим и најсложенијим обликом борбених дејстава. Односно, неопходно је теоријско одређење операције у савременим условима. У вези с тим феноменом значајно је, између осталог, следеће:

1. Операција је једносмеран процес дејстава једне од страна у сукобу, а не највиши и најсложенији облик борбених дејстава, како је сматрано у нашој (и руској) теорији војне науке. Односно, операција је процес планирања (команда), припремања (јединице) и извођења (команде и јединице) разноврсних простих и сложених активности, које обухватају командовање, дејства и противдејства и обезбеђење. Свака страна у сукобу води своје операције, а сукоб до којег дође чини одређени ниво оружане борбе – бој или битку, или оружану борбу у целини.

2. Будући да је операција сложен процес приликом њеног рedefинисања треба прибећи научној теорији организације, према којој су пројекти сви процеси оријентисани ка будућности. Према Петру Јовановићу, да би се неки подухват окарактерисао као пројекат треба да има четири основне карактеристике: делокруг, непоновљивост, комплексност и подршку. Односно, генералне особине неког пројекта су: циљ, рокови, комплексност, обим и природа задатка, ресурси, организацијска структура која га реализује, и информациони и контролни систем који га води и контролише¹⁹.

3. На основу наведених карактеристика и анализе бројних извора, пројекат је сложени подухват с бројним активностима и учесницима, као и подухват који се одвија у будућности; пројекту су иманентни ризик и неизвесност;²⁰ то је подухват који је јединствен и непоновљив; пројекат је временски ограничен и једнократан; пројекат садржи коначан циљ који треба постићи; пројекат је подухват у којем учествују ограничени ресурси; пројекат је подухват за који је неопходна координација током реализације и којим се мора управљати да би се ефикасно реализовао.

4. Ако се узму у обзир наведене карактеристике и ставови о пројекту уопште, може се закључити да операција има све наведене карактеристике пројекта, што омогућава извођење дефиниције операције и војне операције, које се потом, могу класификовати према разним критеријумима. Према томе, *операција је сложен, планиран и припремљен, ка будућности оријентисан процес, у којем се активно*

¹⁹ Петар Јовановић, *Управљање пројектима*, ФОН, Београд, 1995, стр. 17–20.

²⁰ У Школи националне одбране одржан је 2004. године симпозијум под називом *Теоријски и практични аспекти савремених операција*. Већина ставова са тог симпозијума објављена је у часопису „Нови гласник“, бр. 2/2004.

стима ограничених ресурса, на одређеном простору и за одређено време, остварује циљ различитог значаја (тактика, оператика, стратегија). Војна операција је сложен, планиран и припремљен, ка будућности оријентисан процес, у којем се ограниченим војним ресурсима, за одређено време и на одређеном простору, остварује циљ различитог значаја.

5. Према основној класификацији војних операција која се изводи према циљу који треба да постигне, разликују се борбене и неборбене војне операције. Борбене војне операције су сложени, планирани и припремљени, ка будућности оријентисани процеси, у којима се, за одређено време и на одређеном простору, усмеравају активности ограничених ресурса на ништењу и ометању противника и постиже циљ различитог значаја. Неборбена војна операција је сложен, планиран и припремљен, ка будућности оријентисан процес, којим се усмеравају активности ограничених ресурса и за одређено време и на одређеном простору подржавају борбене војне операције или остварују други на закону засновани задаци Војске.

*
* *

У Стратегији одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора не разматра се појам оружана борба. Међутим, до тог појма, као једног од суштинских појмова за војну теорију, долази се посредно, преко анализе војних изазова, ризика и претњи безбедности државама чланицама и Србији и Црној Гори. Стога је неопходна научна и стручна разрада ставова о оружаној борби и у војној науци, и у доктрини. Такође, време је и да се у нашој војној науци и струци приступи редифинисању теорије, што је неопходно због припреме, организовања, ангажовања и обезбеђења војске у пракси.

Неки аспекти система за управљање кризама Северноатлантског савеза

УДК: 327.51 (1-15) : 355.43

Станислав Арсић, потпуковник у пензији

Аутор у чланку указује на војни аспект Северноатлантског савеза, јединог војно-политичког савеза у свету. У разматрању стратегијских концепата Савеза – од оснивања до садашњег времена, посебну пажњу је посветио новом стратегијском концепту из 1999. године.

Осим што наводи основне задатке Савеза везане за безбедност, аутор указује на принципе за очување мира, на интегрисану структуру НАТО-а, на систем за управљање кризама и на разлоге за управљање кризама којима се правда садашња улога Савеза, посебно његових војних снага.

У чланку су разматрани и начин финансирања и стандардизација и кодификација наоружања и војне опреме Савеза. Као додатак, дат је преглед скраћеница које се у Савезу најчешће користе.

Кључне речи: Северноатлантски савез, стратегијски концепт, финансирање, стандардизација, кодификација.

У периоду дужем од пола века Северноатлантски савез (НАТО) прешао је пут од одбрамбеног савеза земаља западне Европе, САД и Канаде до јединог војно-политичког савеза на планети. Стратегија НАТО, усвојена у априлу 1999, осим што садржи одговоре на изазове садашњице, путоказ је за управљање кризама у 21. веку.

Због радикално промењених војно-политичких услова у последњој деценији 20. века, државна заједница Србија и Црна Гора нашла се пред великим изазовом. Наиме, поставило се питање имплементације државне заједнице у Програм „Партнерство за мир“ и, касније, учлањења у Северноатлантски савез.

Стратегијски концепти Северноатлантског савеза

Од постанка – априла 1949. године, до сада, Северноатлантски савез је више пута мењао своје стратегијске концепте и прилагођавао их условима у свету. Прва усвојена стратегија НАТО-а – *Стратегијски концепт одбране северноатлантског региона (The Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area)*, била је заснована на способности и спремности Савеза за одбрану Западне Европе, а односила се на извођења великих војних операција. Тај концепт је развијан у периоду од октобра 1949. до априла 1950. године.

Средином педесетих година 20. века тај концепт је замењен стратегијом „масовног повратног удара“ која се заснивала на детанту, односно одвраћању. Наиме, евентуалном противнику Савез је запретио немилосрдним повратним ударом свим расположивим средствима, укључујући постојећи, специфични, нуклеарни арсенал.

Стратегија „масовног повратног удара“ замењена је 1967. године новом, ревидираном, стратегијом „еластичног одговора“. Основу те стратегије чинила је спремност НАТО-а да на сваки покушај претње или агресије на једну или више чланица Савеза, или на Савез у целини, одговори еластичним и неочекиваним ударима. На основу те нове стратегије, команданти НАТО-а имали су мноштво војних могућности, укључујући тактичко и стратегијско нуклеарно оружје, које је потенцијалног противника требало да одврати од намераваног оружаног конфликта (напад).

Једна од основних карактеристика наведених стратегија била је њихова „строга поверљивост“. То је правдано потребом најстроже конспирације, јер је одбрана, према тадашњим схватањима, умногоме зависила од елемената изненађења и брзог реаговања на сваку опасност.

Садашњи стратегијски концепт НАТО-а усвојен је на самиту највиших представника савеза, који су се окупили у априлу 1999. у Вашингтону поводом педесетогодишњице Савеза. На новом стратегијском концепту експерти НАТО-а почели су да раде још 1991. године, две године након пада Берлинског зида. Главна идеја аутора тог концепта било је очување основног циља Савеза: гарантовање безбедности државама чланицама.

У разради новог стратегијског концепта пошло се од чињенице да је динамика политичких процеса у последњој деценији 20. века довела да радикалних промена – како политичких, тако и војних, па је дотадашњу стратегију требало побољшати да би се надградио систем безбедности у Европи као целини. Тако нови стратегијски концепт НАТО-а садржи неколико значајних новина: дотадашњи принцип конфронтације замењен је кооперацијом; концепт безбедности као искључиве одбране територија држава чланица Савеза замењен је концептом безбедности Европе као целине; документ који је био „строго поверљив“ постао је јаван, тако да се о њему може расправљати како у парламентима, тако и у најширој јавности.

Нови стратегијски документ НАТО-а рађен је у неколико фаза. У првој половини 1998. године одржано је више концептуалних расправа о тежишту тема које је требало да буду садржане у новој стратегији. Затим је, после 15 месеци писања документа, уследило његово усвајање на самиту шефова држава и влада одржаном 23. и 24. априла 1999. у Вашингтону.

На самиту је дошло до спора између САД и европских чланица Савеза. Наиме, САД настојале су да промене дефиницију „напада“ у чл. 5 споразума тако да се односи и на тероризам, саботаже и организовани криминал, чему су се супротставиле европске чланице Савеза. Оне су сматрале да задатак НАТО-а не би требало да буде борба против тероризма, тј. да борба против тероризма треба да остане у надлежности институција цивилног друштва – полиције, дипломатије и судства. Међутим, у чл. 6 предвиђена је могућност употребе снага НАТО-а изван граница савеза (*out of area*), што је у пракси први пут примењено у интервенцијама у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији. Компромис је нађен тако што је усвојен чл. 24, према којем: „За сваки оружани напад на територију било које државе чланице Савеза, са било које стране, примењиваће се чл. 5 и 6 Вашингтонског споразума“. Таква формулација у чл. 24 значила је аутоматско потпадање под чл. 5 и 6, односно Северноатлантски савез је добио и задатак антитерористичке борбе. Сходно томе, до сада је НАТО прилагодио своје војне структуре и за успешно обављање тих нових задатака.

Пет основних задатака везаних за безбедност

Нови стратегијски концепт НАТО-а има 65 чланова, у којима су детаљно разрађени намена и задаци Савеза везани за безбедносне изазове у 21. веку. Документ, у суштини, има четири основна дела:

- намена и задаци Савеза;
- стратегијске перспективе;
- прилаз безбедности у 21. веку;
- усмеравање војних снага Савеза.

Мисију чувања слободе и осигурања безбедности свим државама чланицама Савеза, развој демократије и људских слобода и успостављање правног поретка, као и обезбеђење трајног и праведног мира у Европи, НАТО треба да оствари обављањем пет основних задатака из домена безбедности. То су:

- безбедност (осигураће безбедност својим чланицама и доприносиће стабилности у ширем евроатлантском региону);
- саветовање (према чл. 4 Вашингтонског споразума, НАТО и даље остаје главни трансатлантски форум за саветовање и усклађивање савезника у вези с проблематиком из домена безбедности);
- управљање кризама (зависно од случаја, на основу консензуса својих чланица, а према чл. 7 Вашингтонског споразума, НАТО треба да буде спреман да учествује у спречавању конфликта, као и за ангажовање у управљању кризама, укључујући и спровођење одређених војних операција);

– Партнерство (подржавањем партнерске сарадње и дијалога с другим државама у евроатлантском региону НАТО треба да доприноси транспарентности, међусобном поверењу и заједничком деловању у војним операцијама под својом командом.

Принципи за очување мира

Члан 24 новог стратегијског концепта односи се на опасност од терористичких напада, саботажа и организованог криминала, чија је бруталност посебно изражена у нападима на Светски трговински центар у САД, подметању бомби на шпанској железници и држању талаца у основној школи у Чеченији.

Механизми за очување мира обрађени су у трећем поглављу нове стратегије, а састоје се од седам принципа:

- трансатлантске повезаности,
- војних могућности савеза,
- безбедносног и одбрамбеног идентитета унутар НАТО-а,
- спречавања конфликта и управљања кризама,
- партнерске сарадње и дијалога,
- ширења НАТО-а,
- контроле промета оружја, наоружавања и разоружавања.

Основна идеја у вези с реализацијом наведених принципа, како је предвиђено чл. 10 Вашингтонског споразума, јесте у задржавању респективне војне моћи Савеза и његовом ширењу, као и у активnoj сарадњи у процесу контроле токова промета оружја, наоружавања и разоружања.

Аутори су у тај део нове стратегије унели две новине. Прва се односи на неопходност сарадње НАТО-а с партнерским државама, спречавање конфликта, управљање кризама и на спремност европских чланица Савеза да преузму већи део одговорности за безбедност и одбрану. Дакле, реч је о колективној европској безбедности, у којој равноправно учествују како државе чланице НАТО-а, тако и државе које су приступиле Програму „Партнерство за мир“. Друга новина се односи на војне снаге Савеза, које морају да буду прилагођене потребама војног споразумевања са савезницима у вези с осигурањем колективне безбедности Европе. Будући да те војне снаге могу да учествују и у операцијама које су предвиђене чл. 5. Вашингтонског споразума, њихова структура, опремљеност и обученост морају да се прилагоде новим задацима: спречавању конфликта, спровођењу мировних и хуманитарних операција итд., што претпоставља повећану мобилност, способност брзог реаговања и потпуну логистичку самосталност за интервенције на било којој тачки планете.

Интегрисана структура НАТО-а састоји се од цивилног (политички) и војног дела. Највиши цивилни орган је Северноатлантски савет (*North Atlantic Council*). У цивилном делу налазе се и следећи органи: Одбор за планирање одбране (*Defence Planning Committee*), Група за нуклеарно планирање (*Nuclear Planning Group*), Извршна радна група (*Executive Working Group*), Војно-политички координациони одбор за Партнерство за мир (*Political-Military Steering Committee on PIP*), Одбор за ваздушну одбрану (*Air Defence Committee*), Одбор НАТО-а за саветовање, командовање и контролу (*NATO Consultation, Command and Control Board*), Конференција начелника националних управа за наоружање (*Conference of National Armaments Directors*), Одбор НАТО-а за стандардизацију (*NATO Committee for Standardization*), Виши одбор за цивилно кризно планирање (*Senior Civil Emergency Planning Committee*) и Конференција логистичара НАТО-а на високом нивоу (*Senior NATO Logisticians Conference*). Свим наведеним органима председава генерални секретар НАТО-а или његов заменик.

Шема 1

Шематски приказ организације НАТО-а

Највиши војни орган је Војни одбор НАТО-а (*NATO Military Committee*), који чине начелници генералштабова свих држава чланица Савеза и цивилни представник Исланда. Улога тог одбора је двосмерна и саветодавна – за потребе Северноатлантског савеза, и координациона – за стратешке команданте за Европу (са седиштем у Монсу, Белгији) и за Атлантук (са седиштем у Норфолку, у САД).

Војне снаге НАТО-а дејствују према оперативним плановима који се претходно усаглашавају (принцип консензуса) и које одобрава највиши цивилни (политички) орган Савеза. Основни документ Оперативног система НАТО (*NATO's Operational Planning*) јесте приручник, с референтном ознаком *MS 133/3*, у којем су детаљно разрађени поступци планирања; процеси одобравања планова и активирања и упућивања војних снага у кризна подручја; процес извођења војних операција; процес ревизије, и поступци за завршетак војних операција.

Оперативно планирање НАТО-а само је мали део система НАТО-а за управљање кризама, који обухвата:

- предузимање превентивних мера и прикупљање обавештајних података (*Inventory of Preventive Measures*);

- каталог војних опција (*Catalogue of Potential Military Options in Crisis*);

- систем упозорења НАТО-а (*NATO Precautionary System*);

- војне снаге и систем оперативног планирања (*Military Forces and Operational Planning System*);

- правила деловања војних снага (*Rules of Engagement*).

Обавештајне податке неопходне за оперативно планирање НАТО прикупља из више различитих извора. То су: обавештајно одељење Међународног војног штаба НАТО-а, национална министарства одбране, јавни медији итд.

Превентивне мере, у суштини, чини мноштво различитих политичких, економских и војних мера за превентивно спречавање криза.

Каталог војних опција је реакција Савеза на кризу, односно приручник о свим могућим војним реакцијама у почетној фази потенцијалне кризе ширих размера која се још увек може разрешити политичким средствима.

Систем упозорења НАТО-а обезбеђује одговарајући ниво спремности целокупне структуре НАТО-а за извођење војне операције. Састоји се од три сегмента. Први сегмент чини 17 мера из различитих области деловања НАТО-а помоћу којих Савез обезбеђује одговарајући степен приправности. Други сегмент чине мере којима треба да се спречи сваки изненадни напад на државе чланице и у њему се, пре свега, разрађују дефанзивне војне мере. Трећи сегмент чине мере које омогућавају брз прелазак војних снага из стања приправности у стање активне употребе.

Систем оперативног планирања НАТО-а на нивоу је стратегијских команди НАТО-а и у њему активно учествују: Војни одбор, који разрађује концепт операција (*Concept of Operations*), и цивилни орган – Група за усклађивање политике (*Policy Coordination Group*). Заједнички документ се даје на увид и одобрење амбасадорима држава чланица. После добијања њихове сагласности, војни планери стратегијских команди НАТО-а разрађују оперативни план употребе војних снага (*Operational Plan – OPLAN*) који такође одобравају амбасадори. Њихова сагласност значи „зелено светло“ за стратегијске команданте.¹

Три основна разлога за управљање кризама

Аутори нове стратегије НАТО-а сматрају да основу у управљању кризама у 21. веку чине три основна разлога, помоћу којих може да се оправда улога Савеза, посебно његових војних снага.

Први разлог се односи на стратегијско окружење Савеза. Осим описа окружења, аутори су навели оцене о његовој угрожености, опасностима и изазовима којима је изложено. У концепту се полази од чињенице да постоје опасности и изазови који би, осим што би угрозили безбедност Савеза, могли да изазову кризе широких размера. У тим кризама би могао да се употреби вишеструко непредвидив спектар војних и невојних мера, које садрже клице нестабилности, како унутар Савеза, тако и око евроатлантског простора. Посебна опасност су државе у интересној сфери НАТО-а које су суочене са озбиљним економским, социјалним и политичким проблемима и у којима јачају национална и верска спорења, територијални конфликти и кршења људских права, што доводи, с једне стране, до њиховог распада и, с друге стране, до великих миграција становништва.

Други разлог се односи на опасност од могућег ширења нуклеарног, хемијског и биолошког оружја, којим може да се угрози безбедност људи, територије и војне снаге Савеза. Посебну опасност аутори виде у ширењу информационе технологије, којом би потенцијални непријатељи могли да надокнаде војну супериорност Савеза, па би асиметричним нападима могли Савезу да нанесу озбиљне ударе.

Трећи разлог је све већа опасност од терористичких напада, саботажа, организованог криминала и свих других облика субверзивних

¹ Сарадња НАТО-а са осталим државама партнерима изван НАТО-а одвија се двомерно – у цивилном делу одређени органи НАТО-а доступни су представницима свих држава чланица Програма „Партнерство за мир“, а преко посебних веза сарађују с Русијом, Украјином и шест земаља Медитерана (Алжир, Египат, Мароко, Тунис, Јордан и Израел), док се војна сарадња одвија преко главног органа партнерства – Евроатлантског партнерског савета, који има свој партнерски војни одбор. Са Русијом и Украјином постоје посебни институционални облици сарадње – Стални заједнички одбор НАТО-а и Русије и Комисија НАТО-а и Украјине.

делатности које се, по правилу, не могу предвидети и, што је још значајније, које се тешко спречавају и остављају велике последице (посебно психолошке).

Буџет, наоружање и базе

Да би НАТО могао несметано да делује, тј. да спроводи своје активности и да одговори на све изазове, осим нове стратегије, значајно је следеће: систем финансирања; опремање оружаних снага; обука и извођење вежби; распоређивање војних ефектива; стандардизација и кодификација средстава итд.

Државе чланице су обавезне да за потребе Савеза издвајају одређена финансијска средства, која износе, у просеку, око 2,5 одсто бруто државног производа (БДП), односно 0,5 одсто националног војног буџета. Та средства улазе у заједнички буџет и намењена су за обезбеђење несметаног функционисања Савеза. По правилу, користе се за покривање трошкова међународног персонала (*International Staff*), међународног војног персонала (*International Military Staff*) и агенција Војног комитета (*Military Committee Agency*). У заједничком буџету нису евидентирана средства која свака држава чланица издваја за снабдевање својих снага, набавку и одржавање борбене технике итд.²

Заједнички буџет НАТО састоји се од цивилног, војног и инфраструктурног дела. Цивилни део буџета контролише Комитет за цивилни буџет. Чине га, првенствено, средства из министарстава спољних послова држава чланица и њиме се покривају трошкови персонала у седишту НАТО-а, трошкови везани за одобрене цивилне програме и активности, трошкови изградње, одржавања и функционисања објеката, трошкови сервисирања састанака, комисија и поткомисија НАТО-а, служби безбедности и научних и информационих активности, као и оперативни и други трошкови.

Војни буџет НАТО-а спроводи и контролише Комитет за војни буџет, а чине га средства из министарстава одбране држава чланица. Намењен је за покривање оперативних трошкова и трошкова одржавања, укључујући и трошкове Војног комитета, војног особља, агенција, стратегијских команди за Европу и Атлантук, за комуникационе и информационе системе, службе обезбеђења и снабдевања, логистичке агенције и системе НАТО-а за рано упозорење на опасност из ваздушног простора *AFWCF* (*Airborne Early Warning and Control Force*). Из тог дела буџета финансирају се и снаге у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији.

² Највећи део финансијских средстава у заједничком буџету НАТО-а дају САД – четвртину, затим Немачка, око 20 одсто, и Велика Британија, око 14 одсто. Остале државе чланице Савеза у буџет уносе средства која су пропорционална њиховој економској снази, а која се израчунавају према посебној формули, при чему се уважава начело о „способности плаћања“.

Из инфраструктурног, односно безбедносно-инвестиционог буџета *NSIP (NATO Security Investment Program)* покривају се трошкови снабдевања и подршке стратегијске команде НАТО-а и трошкови инфраструктуре (комуникациони и информациони системи, радар, аеродроми, нафтоводи, складишта, пристаништа, системи навигације, електроенергетски системи, железнице, путна мрежа итд.).

Трошење буџетских средстава контролишу Заједничка инспекција (*Joint Final Acceptance Inspection*), Међународни савет ревизора (*International Board of Directors*) и главни финансијски ревизор.

Опремање оружаних снага војном опремом и наоружањем један је од основних елемената одржавања високог нивоа борбене готовости и ефикасности одбране. Развијене државе НАТО-а изградиле су софистициране и ефикасне борбене системе који се лако и брзо могу прилагодити новим стратегијским концептима и највероватнијим сценаријима употребе оружаних снага.³

У опремању оружаних снага средствима и системима најзначајније мерило је степен интероперабилности, који је дефинисан као способност система (опреме или оружја) да прихвати ефекте и резултате других система ради ефикасног заједничког деловања. Минималним стандардима (*MNC'S Tasks for Interoperability*) треба да се обезбеде претпостављена могућност несметане логистичке подршке (резервни делови) и стварање базе података за постојећа средства.

За опремање оружаних снага неопходним средствима сада се у НАТО-у посебна пажња посвећује:

- већој хармонизацији дефинисања потреба;
- постизању боље оперативне интероперабилности;
- побољшању снабдевања и бољој координацији између држава чланица;
- уређењу односа у домену истраживања, развоја, технологије и војне индустрије.

Посебан значај у том сегменту има Конференција националних директора за наоружање, чији се основни задаци: остварење сарадње у систему кодификације система НАТО-а, развијање заједничких стандарда за материјална средства, инжењеринг и квалитет системских склопова и њихових делова, и усмеравање, хармонизација и увођење напредних принципа у праксу. У односу на партнере изван НАТО-а, Конференција има задатак да побољша сарадњу и дијалог у вези с питањима набавке опреме и наоружања, усклађивања стандарда материјалних средстава и повећања борбених могућности снага у операцијама Програма „Партнерство за мир“, под руководством Атлантског савеза.

³ Највећа гаранција безбедности НАТО-а јесу стратегијске нуклеарне снаге САД, Велике Британије и Француске. У планирању употребе и распоређивању нуклеарних снага на територији појединих држава чланица учествују све државе чланице. Савез се обавезао да нуклеарно оружје не поставља на територијама новопримљених чланица.

Формирање војних база и размештај војних ефектива у НАТО-у засновани су на начелу добровољности, али су све чланице обавезне да испуне два основна услова: прво, да у случају кризе или рата дозволе приступ на своју територију савезничким снагама и да им пруже сву могућу подршку, и друго, да буду спремне да на захтев НАТО-а своје војне ефективе упуте у области обухваћене споразумом као део својих обавеза и допринос колективној одбрани савеза.

Стандардизација и кодификација средстава у Савезу

Стандардизација и кодификација средстава у НАТО-у јесте процес развоја и увођења концепата, доктрина и поступака ради достизања и одржања високог степена интероперабилности, међусобне заменивости и заједништва у области операција, технике и администрације; смањења трошкова и омогућавања рационалног и економичног пословања и, што је најважније, одржања највишег борбеног нивоа оружаних снага Савеза. То је утолико значајније што чланице Савеза развијају, производе, набављају и складиште милионе производа намењених оружаним снагама. Различити произвођачи за своје производе користе различите системе идентификације и различите каталожке бројеве, што у процесу занављања залиха, изузимања средстава и њихове дистрибуције корисницима, рационалног пословања и планирања ствара трошкове који често превазилазе набавне цене нових средстава.

Основни документ за стандардизацију у НАТО јесте *STANAG* (*Standardization Agreement*), који се односи на заједничку војну опрему, муницију, залихе и оперативне, логистичке и административне поступке. Проблемом стандардизације у НАТО-у бави се више органа – *CNAD* (Конференција националних директора за наоружање), *MC* (Војни комитет), *NC3B* (Савет за командовање и контролу), *SNLC* (Конференција логистичара), *NSA* (Агенција за стандардизацију), *NSO* (Конференција за израду директива, координацију и политику стандарда) и *NCS* (Комитет за стандардизацију НАТО). *STANAG* није документ који обавезује државе чланице, али се тежи да се хармонизације у целом Савезу како би се олакшало планирање и коришћење материјалних средстава.

Систем кодификације у НАТО-у постоји дуже од 50 година и обезбеђује заједнички идентификациони систем означавања средстава.

Често га називају „заједничким језиком логистике НАТО“. Чине га два споразума о стандардизацији – *STANAG 3150*, којим је одређује јединствени систем класификације средстава, и *STANAG 3151*, који чини јединствени систем идентификације средстава. Основни разлог кодификације НАТО-а јесте постизање националне и међународне интероперабилности, избегавање непотребних трошкова као последице дуплирања залиха и економска ефикасност логистичке подршке.

За кодификациони систем НАТО-а задужена је посебна група – Национални директори за кодификацију, чији је основни задатак повећање ефикасности и могућности глобалних логистичких система и операција за све државе чланице Савеза. Тај систем треба да омогући: идентификацију средстава под јединственим класификационим бројем без обзира на произвођача; обезбеђење услова за складиштење, паковање и дистрибуцију средстава до крајњег корисника; вођење евиденције о залихама; регистрацију вишкова средстава и реализацију поступака за уништавање опасних и дотрајалих средстава. У бази података кодификационог система НАТО-а постоје подаци о произвођачима одређених средстава, тачни описи средстава и њихове карактеристике и подаци о ценама и условима продаје.

Кодификациони систем НАТО-а састоји се од 13 бројева. Првим и другим бројем означава се група средстава (на пример, електронске компоненте), трећим и четвртим бројем – класа средства, петим и шестим бројем – национални код, док се бројевима од седам до 13 означава место у датој бази података, и они се не односе на карактеристике средстава.

*
* *

Стратегија НАТО-а, која је усвојена 1999. године, садржи идеју о „новом партнерству“, заснованом на кооперацији и сарадњи на „истој равни“ са државама које нису чланице Савеза али су укључене у Програм „Партнерство за мир“, као и смернице војним снагама Савеза за деловање у 21. веку. У њој су садржани принципи за деловање и управљање кризама, али је вешто избегнуто да се назначе носиоци и подстрекачи криза, као и њихово решење. Наиме, јасно је да изазивачи криза настоје да их одржавају на нивоу латентне опасности како би лакше остваривали своје политичке интересе.

У новој стратегији НАТО-а позивају се све државе да активно учествују у антитерористичкој борби, да се залажу за спречавање ширења оружја за масовно уништавање и да доприносе ширењу демократије у свету. Коначно, у њој се потврђују САД као једина „хиперсила“ савременог света.

Литература:

1. *NATO Handbook*, NATO Office of information and Press, Brisel 2001.
2. Antony Cragg, „A new Strategic Concept for a new era“, „NATO review“, No. 2, 1999.
3. Judy Dempsey, „EU doubts grow over 'switch' in NATO rally“, „Financial Times“, 19. 09. 2001.
4. F. Stephen Larraber, „NATO's Adaptation and Transformation, Key Challenges RAND Testimony, Washington, April 1999.
5. *NATO's Operation Planning System MC 133/3* (приручник).
6. „НАТО 21. столетја“, „Ревизија Обрамба“, Љубљана, 2001 (специјално издање).

- ABM (Anti-Ballistic Missile)* – антибалистичка ракета
- ACCHAN (Allied Command Channel)* – Савезничка команда за Ламанш
- ACE (Allied Command Europe)* – Савезничка команда за Европу
- ACLANT (Allied Command Atlantic)* – Савезничка команда за Атлант
- ACCS (Air Command and Control System)* – командовање и контрола ваздушног простора
- ACCSA (Allied Communications and Computer Security Agency)* – Агенција за савезничке комуникације и компјутерску сигурност
- ACCST (Air Command and Control Systems Agency)* – Агенција за системе командовања и контролу ваздушног простора
- ADP (Automated Data Processing)* – аутоматско дата процесирање
- AEW (Airborne Early Warning)* – рано упозорење из ваздушног простора
- AFCENT (Allied Forces Central Europe)* – савезничке снаге средње Европе
- AFNORTH (Allied Forces Northern Europe)* – савезничке снаге северне Европе
- AFSOUTH (Allied Forces Southern Europe)* – савезничке снаге јужне Европе
- AGARD (Advisory Group for Aerospace Research and Development)* – Саветодавна група за истраживање и развој ваздушног простора и космоса
- ALLA (Allied Long Lines Agency)* – Савезничка агенција за дуге линије
- AMF (ACE Mobile Force)* – мобилне снаге Савезничке команде за Европу
- ANCA (Allied Naval Communications Agency)* – Савезничка агенција за поморске комуникације
- AP (Allied Publications)* – савезничке публикације
- APAG (Atlantic Policy Advisory Group)* – Саветодавна група за атлантску политику
- ARFA (Allied Radio Frequency Group)* – Савезничка агенција за радио-фреквенције
- ASW (Anti-Submarine Warfare)* – противподморничко ратовање
- ATA (Atlantic Treaty Association)* – Савез Атлантског споразума
- ATCA (Allied Tactical Communications Agency)* – Савезничка агенција за тактичке комуникације
- AWACS (Airborne Warning and Control System)* – систем за рано упозорење
- BMEWS (Ballistic Missile Early Warning System)* – систем раног упозорења на опасност од балистичких ракета
- CAPS (Conventional Armaments Planning System)* – систем планирања конвенционалног наоружања

CEPO (Central Europe Pipeline Office) – Биро за средњоевропски нафтовод
CEOA (Central Europe Operating Agency) – Оперативна агенција за Средњу Европу
CMB (Confidence Building Measure) – мера поверења
CCMS (Committee on the Challenges of Modern Society) – Одбор за изазове модерног друштва
CDE (Conference on Security and Conference Building Measures and Disarmament in Europe) – Конференција о безбедности и мерама за остваривање поверења и разоружања у Европи
CEAC (Committee for European Airspace Coordination) – Одбор за европску координацију ваздушног простора
CENTAG (Central Army Group, Central Europe) – Централна армијска група, Средња Европа
CEP (Civil Emergency Planning) – планирање цивилне заштите
CEPS (Central Europe Pipeline System) – средњоевропски нафтоводни систем
CFE (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe) – Споразум о конвенционалним снагама у Европи
CHANCOM (Channel Committee) – Комитет за канал Ламанш
CINCEASTLANT (Commander-in-Chief Eastern Atlantic Area) – врховни командант за источни Атлант
CINCENT (Commander-in-Chief Allied Forces Central Europe) – врховни командант Савезничких снага за Средњу Европу
CINCHAN (Commander-in-Chief Channel) – врховни командант за канал Ламанш и јужни део Северног мора
CIBERLANT (Commander-in-Chief Iberian Atlantic Area) – врховни командант за иберијско-атлантско подручје
CINCNORTH (Commander-in-Chief Allied Forces Northern Europe) – врховни командант Савезничких снага за Северну Европу
CINCSOUTH (Commander-in-Chief Allied Forces Southern Europe) – врховни командант Савезничких снага за јужну Европу
CINCUKAIR (Commander-in-Chief United Kingdom Air Forces) – врховни командант Ваздушних снага Уједињеног Краљевства
CINCWESTKAND (Commander-in-Chief Western Atlantic Area) – врховни командант за подручје западног Атлантика
CIS (Commonwealth of Independent States) – заједница независних држава
CNAD (Conference of National Armaments Directors) – Конференција националних директора за наоружање
CONMAROPS (Concept of Maritime Operations) – концепт поморских операција
COMAMF(L) (Commander ACE Mobile [Land] Forces) – командант мобилних копнених снага Савезничке команде за Европу

COMAIRSOUTH (*Commander Allied Air Forces Southern Europe*) – командант Савезничких ваздушних снага за Јужну Европу
COMBALTAP (*Comander Allied Forces Baltic Approach*) – командант Савезничких снага за Балтик
COMCENTAG (*Commander Cenral Army Group*) – командант Централне армије групаације
COMFOUEATAF (*Commander 4-th Allied Tactical Air Forces*) – командант 4. групе Савезничких тактичких ваздухопловних снага
COMMAAFCE (*Commander Allied Air Forces Central Europe*) – командант Савезничких ваздухопловних снага за Средњу Европу
COMNAEFWF (*Commander NATO Airborne Early Warning Force*) – командант снага НАТО-а за рано упозорење
COMNAYSOUTH (*Commander Allied Naval Forces Southerne Europe*) – командант Савезничких поморских снага за Јужну Европу
COMNOM (*Commander Allied Forces North Norway*) – командант Савезничких снага за северну Норвешку
COMNORTHAG (*Commander Northern Army Group*) – командант Северне армијске групаације
COMTWOATAF (*Commander 2-nd Allied Tactcial Air Forces*) – командант 2. тактичке групе Савезничких ваздухопловних снага
COMLANDSOUTH (*Commander Allied Land Forces Southern Europe*) – командант Савезничких копнених снага за Јужну Европу
COMLANDSOUTHEAST (*Commander Allied Land Forces Southeastern Europe*) – командант Савезничких копнених снага за Југоисточну Европу
COMSTRKFORSOUTH (*Commander Naval Striking and Support Forces Southeastern Europe*) – командант Поморских ударних снага за подршку у Југоисточној Европи
COMSONOR (*Commander Allied Forces South Norway*) – командант Савезничких снага за јужну Норвешку
CPX (*Command Post Exercise*) – командно место за вежбе
CSSM (*Confidence ans Security Building Measure*) – мере за остваривање поверења и безбедности
CSCE (*Conference on Security and Cooperation in Europe*) – Конференција о безбедности и сарадњи у Европи
CST (*Conventional Stability Talks*) – преговори о конвенционалној стабилности
CUSRPG (*Canada – US Regional Planning Group*) – Регионална група за планирање Канада – САД
DPC (*Defence Planning Committee*) – Одбор за планирање одбране
DRC (*Defence Review Committee*) – Одбор за преглед одбране
DCI (*Defence Capabilities Initiative*) – иницијатива за одбрамбене капацитете
DSACEUR (*Deputy Supreme Allied Commander Europe*) – заменик врховног савезничког команданта за Европу

ECM (Electronic Countermeasures) – електронске противмере
EMP (Electro-Magnetic Pulse) – електромагнетски импулс
ENTG (EURO/NATO Training Group) – Европска/НАТО група за обуку
ESA (European Space Agency) – Европска свемирска агенција
EUROGROUP (Acronym used for informal Group of NATO European Defence Ministers) – скраћеница која се употребљава за неформалну групу европских министара одбране НАТО-а
EUDAC (European Distribution and Accounting Agency) – Европска агенција за дистрибуцију и буџет
EW (Electronic Warfare) – електронско ратовање
EWG (Executive Working Group) – извршна радна група
GLCM (Ground Launched Cruise Missile) – копнена крстарећа ракета
HLTF (High Level Task Force) – посебне снаге за специјалне задатке
IEPG (Independent European Programme Group) – независна европска програмска група
IMS (International Military Staff) – међународни војни штаб
LCC (Logistics Coordination Center) – координациони центар за логистику
LTDP (Long-Time Defence Programme) – дугорочни програм одбране
MARAIMED (Maritime Air Forces Mediterranean) – Морнаричко-ваздухопловне снаге за Медитеран
MAS (Military Agency for Standardization) – Војна агенција за стандардизацију
MBFR (Mutual and Balanced Force Reductions) – обострано уравнотежено смањење моћи
MS (Military Committee) – војни комитет
MCM (Mine Countermeasures) – минске противмере
MTCIS (Military Telecommunications and Communications and Information Systems) – војни систем комуникација, телекомуникација и информација
MILREP (Military Representative [to the MS]) – војни представник (у војном одбору)
MNC (Major NATO Commander) – значајнији командант НАТО-а
MOU (Memorandum of Understanding) – меморандум о разумевању
NAA (North-Atlantic Assembly) – Северноатлантска скупштина
NAC (North-Atlantic Council) – Северноатлантски савет
NACC (North Atlantic Cooperative Council) – Северноатлантски савет за сарадњу
NACISA (NATO Communications and Information Systems Agency) – Агенција НАТО-а за системе комуникација и информације
NACMA (NATO Communications and Information Systems Agency) – Агенција НАТО-а за системе комуникација и информација
NADGE (NATO Air Defence Ground Environment Systems) – систем копнене одбране НАТО-а

NAEFW (NATO Airborne Early Warning Force) – снаге НАТО-а за рано упозорење на опасност из ваздушног простора
NAMFI (NATO Missile Firing Installation) – уређаји НАТО-а за лансирање ракета
NAMMA (NATO Multi-Role Combat Aircraft Development and Production Management Agency) – Управна агенција НАТО-а за развој и производњу вишенаменског борбеног авиона
NAMSA (NATO Maintenance and Supply Agency) – Агенција НАТО-а за снабдевање и одржавање
NAMPA (NATO Airborne Early Warning and Control Programme Management Agency) – Агенција НАТО-а за рано упозорење на ваздушну опасност и контролни програм
NAPR (NATO Armaments Planning Review) – плански преглед наоружања НАТО-а
NOVOCFORMED (Naval On-Call Force Mediterranean) – поморске снаге Медитерана на позив
NCCIS (NATO Command, Control and Information System) – систем НАТО-а за командовање, контролу и информисање
NEFMA (NATO European Fighter Aircraft Development, Production and Logistic Management Agency) – Агенција НАТО-а за развој, производњу и логистику европског ловачког авиона
NEWAC (NATO Electronic Warfare Advisory Committee) – Саветодавни комитет НАТО-а за електронско ратовање
NHMO (NATO NAWK Management Office) – Биро НАТО-а за вођене ракете противваздушне одбране
NHPLO (NATO HAWK Production and Logistics Organisation) – организација НАТО-а за производњу и логистику вођених ракета ПВО
NIAG (NATO Industrial Advisory Group) – Саветодавна индустријска група НАТО-а
NICS (NATO Integrated Communications System) – заједнички комуникациони систем НАТО-а
NMR (National Military Representative [to SHAPE]) – национални војни представници у Главном генералштабу Савезничких снага за Европу
NORTHAD (Northern Army Group, Central Europe) – Северна армијска група, Средња Европа
NPG (Nuclear Planning Group) – Група за нуклеарно планирање
NPLO (NATO Production and Logistic Organisation) – организација НАТО-а за производњу и логистику
PAPS (Phased Armaments Planning System) – систем планирања наоружавања по фазама
PERM REP (Permanent Representative [to the NAC]) – стални представник у Северноатлантском савезу
PNET (Peaceful Nuclear Explosion Treaty) – споразум о мирољубивим нуклеарним експлозијама

SAC (Strategic Air Command) – Команда стратегијских ваздухопловних снага

SACEUR (Allied Commander Europe) – главнокомандујући за Европу

SACLANT (Supreme Allied Commander Atlantic) – главнокомандујући за Атлант

SACLANTCEN (SACLANT Undersea Research Centre) – подморски истраживачки центар *SACLANT*

SATCOM (Satellite Communications) – сателитске комуникације

SCEP (Senior Civil Emergency Planning Committee) – виши комитет за планирање цивилне заштите

SCG (Special Consultative Group) – специјална консултативна група

SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powers Europe) – Главни генералштаб Савезничких снага за Европу

STANAG (Standardization Agreement) – споразум о стандардизацији

STANAVFORMED (Standing Naval Force Medeterranean) – сталне поморске снаге за Медитеран

STANAVFORHAN (Standing Naval Force Channel) – сталне поморске снаге за канал Ламанш

STANAVFORLANT (Standing Naval Force Atlantic) – сталне поморске снаге за Атлант

STC (SHAPE Technical Centre) – Технички центар Главног генералштаба Савезничких снага за Европу

TCSHAPE (Technical Centre of Supreme Headquarters Allied Powers Europe) – Технички центар Главног штаба Савезничких снага у Европи

TNF (Theatre Nuclear Forces) – нуклеарне снаге за војиште

VCC (Verification Coordinating Committee) – координациони комитет за верификацију

WG (Working Group) – радна група

Техничка и војногеографска процена железничке мреже Србије и Црне Горе

УДК: 656.2

Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник,
и проф. др Слободан Мишовић*

Квалитет железничке мреже пресудно утиче на квалитет железничке саобраћајно-транспортне услуге, која има прворазредан значај за привреду и систем одбране. Познавање елемената железничке инфраструктуре омогућава правилно и рационално планирање употребе железнице за пружање саобраћајне подршке снагама одбране. Због тога је неопходна свеобухватна техничка и војногеографска процена железничке мреже, којом треба обухватити сва квалитативна својства простора око железничких пруга, њихову зону, правац протезања, квалитет опремљености службених места, вештачке објекте, техничко-технолошке параметре пруга и могућност претовара на средства других саобраћајних грана. Техничком и војногеографском проценом техничко-технолошких параметара посебно треба обухватити: максималну брзину кретања возова са теретом, максимално допуштено оптерећење пруга, највеће допуштене масе возова на пругама, њихов уздужни профил, допуштене габарите железничких возила са теретом, пропусну моћ пруга у конкретним условима и могућност њеног увећања.

Кључне речи: железничка мрежа, пруга, техничка процена, војногеографска процена.

Увод

Комуникацијска развијеност ратишта Србије и Црне Горе у целини је релативно неповољна. Наиме, постоје значајне разлике у развијености мреже комуникација појединих видова и грана у саобраћај-

* Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник, запослен је у Управи за шкољство у Сектору за људске ресурсе Министарства одбране, а проф. др Слободан Мишовић на Факултету цивилне одбране у Београду.

ном систему. Северни део ратишта, на којем преовладава равничарски рељеф, карактерише развијенија мрежа комуникација. Јужни и југозападни део ратишта карактеришу:

- планински рељеф са долинама типа клисура и кањона;
- каналисане комуникације на природне проходне зоне и планинске превоје;
- могућност рушења или зарушавања појединих делова комуникација.

Наведене одлике тог дела ратишта, односно његове комуникацijske мреже, утичу на :

- услове за развој, употребу и остваривање темпа нападних дејстава појединих снага, нарочито копнених (окопно-механизованих и моторизованих);
- успоравање темпа продирања у нападним операцијама;
- повећање времена трајања операција;
- чешћа обилажења појединих делова геопростора и значајнијих објеката.

Међутим, комуникациска мрежа има и одређених предности, које је чине повољнијом за одбрану, дотур, евакуацију и извођење појединих облика борбених дејстава. На те предности знатно утиче комуникациска мрежа лошијег квалитета која се може савладати без већих потешкоћа.

Комуникациска развијеност израженија је меридијанским (север-југ), него упоредничким правцем (запад-исток). Таква развијеност и распоред комуникација омогућавају брже прегруписавање снага по дубини ратишта и брже продирање снага нападача ка централним и јужним деловима ратишта. У оквиру опште комуникативности ратишта СЦГ посматрају се развијеност и стање железничке мреже.

Елементи процене железничке мреже

Железничку мрежу чине железничке пруге са припадајућим објектима инфраструктуре, постројењима и опремом. Заједно с вучним и вученим возилима она чини основу железнице као сложеног система. Техничку и војногеографску процену железничке мреже треба, начелно, обављати на основу процене следећих елемената:

- зоне железничких пруга;
- квалитативних својстава ширег простора;
- могућности претовара терета;
- квалитета инфраструктуре;
- квалитета, односно опремљености службених места;
- праваца протезања и дужина пруга;
- вештачких објеката на пругама (мостови, тунели, вијадукти, и слично);
- техничко-технолошких параметара пруга итд.

Са становишта употребе железнице за потребе одбране, техничка и војногеографска процена техничко-технолошких параметара железничких пруга може да се обави на основу утврђивања:

- врста пруга;
- максималне брзине кретања возова;
- максимално допуштеног оптерећења пруга;
- највеће допуштене масе воза на прузи;
- уздужног профила;
- допуштеног габарита возила и терета,
- пропусне моћи пруга.

Пруга, као специфичан шински пут намењен за кретање шинских возила, главни је елемент железничке инфраструктуре. Она међусобно спаја службена места, односно разделне тачке. Основни елементи пруга, као шинског пута, које треба обухватити проценом јесу:

- почетна (исходишна), циљна (одредишна) станица или друго службено место;
- деонице пруге (међустанични одсеци);
- сигурносна и телекомуникациона опрема пруга.

Почетна (исходишна), циљна (одредишна) станица или неко друго службено место на железничкој прузи може да се дефинише као место формирања – расформирања и покретања возова. С обзиром на такву дефиницију, проценом треба обухватити постројења којима би станица требало да буде опремљена. То су:

- одговарајући станични колосеци;
- услужно-трговачки и економски елементи;
- транспортно-манипулативни простори (платформе и утоварно-истоварне рампе);
- претоварна механизација;
- одговарајућа сигнално-сигурносна и телекомуникациона опрема, и слично.

Поред наведене опреме, на службеним местима треба да постоји одговарајуће особље. Станични колосеци, са одговарајућим колосечним везама и осигурањима, омогућавају укрштање и претицање возова, и формирање и покретање нових возова. На станицама, зависно од намене и значаја, постоје основни и помоћни колосеци. У основне колосеке спадају:

- главни пролазни колосеци, који су продужетак отворене пруге;
- пријемно-отпремни колосеци, који су намењени за пријем и отпрему путничких и теретних возова,
- ранжирни колосеци, који су намењени за накупљање кола по правцима и станицама упућивања;

– утоварно-истоварни колосеци, који су намењени за утовар и истовар денчаних и колских пошиљака.

Сви остали колосеци припадају групи помоћних колосека, које чине: извлачњаци, гаражни колосеци, локомотивски колосеци, спојни колосеци, колосеци за колску вагу и товарни профил (габарит), индустријски колосеци, итд. Изузетно значајна карактеристика станичних колосека коју треба процењивати јесте корисна дужина колосека, јер се највећа допуштена дужина возова на некој прузи одређује према корисној дужини главних колосека. Највећа допуштена дужина воза у станици, с обзиром на корисну дужину станичног колосека, одређује се према корисној дужини главног пролазног колосека и суседног дужег, главног станичног колосека, тако што се од те две величине усвоји мања вредност. Највећа допуштена дужина воза добија се када се од корисне дужине колосека одузме дужина од 25 m за смештај локомотиве и дужина од 10 m као резерва за смештај воза:

$$L_{vmax} = L_{sk} - L_l - 2r_l [m] \quad (1)$$

где су:

L_{sk} – корисна дужина станичног колосека (m);

L_l – дужина локомотиве (износи 20 m до 25 m);

r_l – резервна дужина која мора да се обезбеди за заустављање испред међика (обично износи пет метара за теретне возове и 10 m за путничке возове).

Та дужина воза може да се користи за одређивање дужине воза само у случају ако је једнака или мања од дужине воза добијене према подацима наведеним у табели 1.¹

Табела 1

Највећи допуштени број осовина према врсти кочења, врсти и брзини воза

Врста кочења	Врста воза	Брзина воза (km/h)	Највећи допуштени број осовина
Кочење брзог деловања	путнички воз	до 140	80
	теретни воз	до 100	100
		од 100 до 120	80
Кочење лаганог деловања	теретни воз састављен од различитих кола	до 80	150
	теретни воз састављен од истоврсних кола		180
Ваздушно кочење мешовитог деловања када се путничким возовима додају теретна кола	ако је путничка гарнитура до локомотиве	до 50	80
	ако је путничка гарнитура на крају воза	до 60	100

¹ Упутство о техничким нормативима и подацима за израду и извршење возног реда, ЗЈЖ, Завод за НИП делатност ЈЖ, Београд, 1988.

Стварна дужина воза добија се сабирањем дужина преко несабијених одбојника свих возила у возу, изузев локомотиве, чија је дужина узета у обзир при одређивању највеће допуштене дужине воза у станицама, док се код вишеструке вуче узимају у обзир дужине потискивалице или запрежне локомотиве. Утврђена највећа допуштена дужина воза, с обзиром на корисну дужину станичних колосека, може да се прекорачи само у случајевима прописаним у *Саобраћајном правилнику*.²

Платформе и утоварно-истоварне рампе, као транспортно-манипулативни простори намењени за обављање операција утовара и истовара терета, саставни су део већине станица на железничкој мрежи. Њиховом величином треба да се обезбеди задовољење потреба за утоваром – истоваром одговарајуће количине терета у одређеном времену. На мрежи постоји ограничен број тих капацитета, који су у различитом стању. Величина утоварно-истоварних фронтова може да се одреди помоћу израза:

$$L_{u-i} \geq \frac{1}{n_{ds} \cdot n_d} \sum_{l=1}^k n_v \cdot l_v |m|, \quad (2)$$

где су:

- n_{ds} – број достава кола у смени на утоварно-истоварни фронт који је одређен на основу пропусне моћи утоварно-истоварног фронта;
- n_d – број достава кола, односно смена;
- k – број врста кола која доспевају на утовар – истовар;
- n_v – број кола сваке врсте;
- l_v – дужина кола сваке врсте (m).

Станице на мрежи су различито опремљене претоварном механизацијом и сигнално-сигурносном и телекомуникационом опремом.

Деоница пруге је део пруге од једне до наредне одвојене станице, односно разделне тачке, или до неке успутне станице, која у условима ратне опасности може да буде значајна за превозење. За сваку деоницу на свом подручју ЖТП утврђује пропусну моћ у условима паралелног – парног графика на једноколосечним и паралелног на двоколосечним пругама, и усклађује га са суседним железничко-транспортним предузећима. Интервал слеђења возова утврђује се за сваку деоницу на једноколосечним пругама, и то за сваки смер посебно.

Максимална брзина кретања возова на одређеној прузи, као њен основни техничко-технолошки параметар, ограничена је и зависи од максималних брзина добијених с обзиром на:

- врсту и способност вучног возила;
- карактеристике – способности пруге;

² *Саобраћајни правилник*, ЗЈЖ, Завод за НИП делатност ЈЖ, Београд, 1987.

- врсту и карактеристику возних средстава;
- врсту кочења;
- састав воза;
- место и положај локомотиве у возу.

Најмања брзина добијена на основу наведених параметара сматра се максималном брзином кретања возова. Та брзина се за вучно возило (локомотива) одређује зависно од услова кочења, дужине зауставног пута, нагиба пруге итд., и наведена је у одговарајућим упутствима.³ Под максимално допуштеном брзином, с обзиром на врсту и карактеристике возних средстава (кола), подразумева се највећа брзина којом се кола могу кретати с обзиром на њихову конструкцију, техничку исправност и опрему. За путничка кола та брзина је одређена и назначена на свим колима, док су теретна кола оспособљена за брзине од 60 до 120 km/h. Максимално допуштена брзина, с обзиром на карактеристике, тј. оспособљеност пруге, одређена је на основу:

- носивости колосека;
- карактеристика колосека у правцу и кривини;
- карактеристика скретница;
- опремљености пруге сигнално-сигурносним уређајима и постројењима и електровучним стабилним постројењима.

Максимално допуштена брзина, с обзиром на кочење, јесте највећа брзина којом воз може да се креће на разним нагибима пруге, узимајући у обзир врсту кочења и дужину зауставног пута. Локомотива може да има различит положај у возу, што је посебно изражено при превозењу у ванредним условима (вишеструка вуча). Од тога зависи и максимално допуштена брзина.

Максимално допуштено оптерећење пруге одређује се на основу носивости елемената доњег и горњег строја пруге. Оптерећење мостова и пропуста одређује се према одредбама Прописа о категоризацији пруга (*Прописи 325*), *Правилника о техничким мерама за оптерећење железничких мостова и пропуста (Правилник 316 ц)*, прописа за пројектовање и димензионисање мостова за железнички саобраћај у ванредним условима итд. За максимално меродавно оптерећење по осовини и дужном метру узима се мања вредност израчуната на основу носивости горњег и доњег строја пруге. Оптерећење по осовини железничких вучних и возних средстава добија се према изразу:

$$P_{os} = \frac{G_v + G_t}{n_{os}} |t/os|, \quad (3)$$

где су:

G_v – властита маса кола (t);

G_t – маса терета на колима (t);

n_{os} – број осовина на колима.

³ Упутство о техничким нормативима ..., исто.

Оптерећење по дужном метру железничких возила добија се према изразу:

$$P_{dm} = \frac{G_v - G_t}{l_v} |t/m|, \quad (4)$$

где је :

l_v – дужина возила мерена од чела до чела несабијених одбојника (m).

Свака пруга, зависно од способности да прими оптерећење од возила (оптерећења изражена по осовини или дужном метру), разврстава се у једну од категорија пруга. У мирнодопским, а поготову у ратним (ванредним) условима, јавља се потреба да се извесном пругом превезе одређени терет који прекорачује највеће допуштено оптерећење. Тада треба проверити носивост колосека ради доношења одлуке о превозењу по маси предимензионисаног терета. Носивост колосека може да се утврди на основу напрезања шине на савијање и процена општетехничког стања елемената горњег и доњег строја пруге.

Меродавна (оптимална) маса теретних возова на одређеној прузи чини максимално могућу масу и израчунава се према следећим елементима:

- дужини станичних колосека, односно највећем допуштеном броју осовина;
- оптерећењу локомотиве према меродавном отпору пруге;
- оптерећењу локомотиве при покретању возова с места;
- напрезању теглећих уређаја;
- сигурности кочења на падовима.

Према највећој допуштеној дужини станичних колосека, односно највећем допуштеном броју осовина, меродавна маса воза одређује се на следећи начин:

- за воз састављен од товарених и празних кола (воз мешовитог састава):

$$Q_m = m_o \left(q + \frac{P_d}{1 + \alpha} \right) |T|; \quad (5)$$

- за воз састављен од товарених кола:

$$Q_m = m_o (q + P_d) |T|; \quad (6)$$

- за воз састављен од празних кола:

$$Q_m = m_o \cdot q |T|, \quad (7)$$

где су:

m_o – највећи допуштени број осовина код једног воза, зависно од дужине станичних колосека,

q – просечна тара једне осовине (т/осовини),

p_d – просечно динамичко оптерећење једне осовине товарних кола (т/осовини).

Највећи допуштени број осовина код једног воза утврђује се на основу максимално допуштене дужине воза и просечног растојања између осовина, односно:

$$m_o = \frac{L_{vmax}}{l_o} |\text{осовина}|, \quad (8)$$

где су:

L_{vmax} – највећа допуштена дужина воза (m),

l_o – просечно растојање (m/осов.).

За одређивање највећег допуштеног броја осовина меродавна је станица са најмањом корисном дужином колосека на посматраној прузи.

Меродавна маса воза у односу на оптерећење локомотиве према меродавном отпору пруге одређује се према изразу:

$$Q_u = \frac{F_t - (W_{ol} + i_m \cdot L)}{w_{ok} + i_m} |t|, \quad (9)$$

где су:

F_t – вучна сила за (критичну) трајну брзину (daN),

W_{ol} – основни укупни отпор локомотиве за (критичну) трајну брзину (daN),

i_m – меродавни отпор пруге (daN/t),

L – маса локомотиве (t),

w_{ok} – основни специфични отпор кола у возу за (критичну) трајну брзину (daN/t).

У односу на оптерећење локомотиве при покретању воза с места меродавна маса воза одређује се према изразу:

$$Q_{pk} = \frac{1,10 \cdot F_a - W_{ol} + L(i_m + w_{ub})}{w_{ok} + i_m + w_{ub}} t, \quad (10)$$

где је:

F_a – атхезиона вучна сила (daN/t),

1,10 – повећање атхезионе силе пескарањем,

w_{ub} – специфична сила потребна за убрзање (daN/t),

w_{ok} – основни специфични отпор кола у возу при покретању – за $V=0$ (daN/t).

Меродавна маса воза у односу на напрезање теглећих уређаја на успонима одређује се према изразу:

$$Q_u = \frac{F_k}{i_m + 5} |t|, \quad (11)$$

где је:

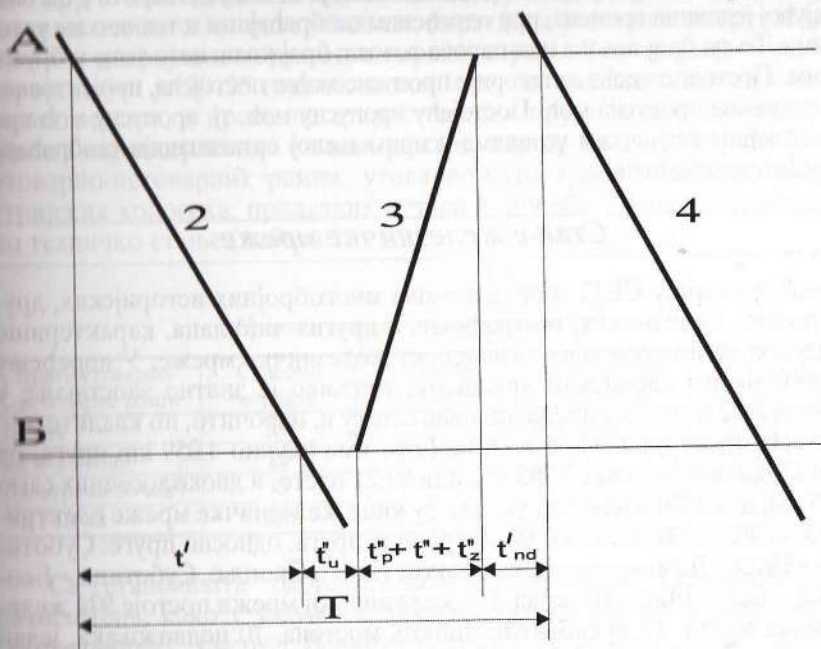
F_k – највећа допуштена вучна сила с обзиром на напрезање теглећег уређаја (daN/t).

Та маса зависи од величине вучне силе која може да се оствари на куки тегљеника с обзиром на допуштено напрезање теглећег уређаја. У Упутству о техничким нормативима и подацима за израду и извршење возног реда прописана је маса воза с обзиром на сигурност кочења на падовима (Q_{kc}).

Меродавна (максимално допуштена) маса теретних возова најмања је од свих наведених маса. Одређује се према изразу:

$$Q_{dop} = \min(Q_m, Q_u, Q_{pk}, Q_u, Q_{kc}) |t| \quad (12)$$

Пропусну моћ пруге чини оспособљеност да у одређеном временском периоду – уз одговарајућу техничку опремљеност, одређену врсту и серију вучних возила и усвојену организацију саобраћаја – пропусти одређену количину терета, односно возова или кола. Пропусна моћ пруге углавном зависи од непокретних средстава (пруге, постројења и инсталације), која омогућавају да се на прузи обави одређени рад у јединици времена. Сваки просторни размак на прузи има одређену пропусну моћ. На прузи са више просторних размака сваки размак има одређену пропусну моћ где најмања пропусна моћ заправо одређује пропусну моћ пруге. Најмању пропусну моћ има просторни размак на којем је најдуже време вожње воза (са свим потребним додацима). За једноколосечне пруге пропусна моћ се израчунава на основу периода графикана, а за двоколосечне пруге на основу меродавног интервала слеђења возова. Под периодом графикана (T) подразумева се време које је потребно за саобраћај једног пара возова на једном станичном одстојању (графикон 1).

Период графикана (T) од станице А до станице Б

Период графикана за једноколосечне пруге јесте време од отпра-вљања једног воза из једне станице до отпра-вљања следећег воза истог смера из те исте станице. Период графикана 1 јесте време од проласка воза 2 кроз станицу А до проласка воза 4 кроз исту станицу. Он садржи следећа времена:

t' – чисто време вожње воза 2,

t_u'' – станични интервал укрштања,

t_p'' – додатак времена за полазак воза 3,

t_z'' – чисто време вожње воза 3,

t_z' – додатак времена за заустављање воза 3,

t_{nd}' – станични интервал неједновременог доласка возова.

Приликом прорачуна пропусне моћи једноколосечних пруга прво се мора утврдити најнеповољнији и ограничавајући станични размак. На једној прузи са више просторних (станичних) размака најнеповољнији је онај на којем су најдужа чиста времена вожње возом у једном и у другом смеру. Ограничавајући станични размак је размак на којем су најдужа чиста времена вожње возова, заједно са додацима за полазак, заустављање и станичне интервале. Пропусна моћ пруге је различита за различите типове графикана саобраћаја возова. Она се посебно израчунава за паралелне, непаралелне, парне и непарне графиконе. Пропусна моћ пруге израчуна-

ва се и изражава у одређеним јединицама, које се могу остварити у одговарајућој јединици времена, при одређеним саобраћајним и техничким условима. То су: број возова или парова возова; број кола; нето-тоне и бруто-тоне. Постоје следеће категорије пропусне моћи: постојећа, пројектована и потребна пропусна моћ. Постојећу пропусну моћ, тј. пропусну моћ при постојећим техничким условима и примењеној организацији саобраћаја, треба проценивати.

Стање железничке мреже

Територију СЦГ, због деловања многобројних историјских, друштвених, политичких, географских и других чинилаца, карактерише недовољна и неповољна развијеност железничке мреже. У поређењу с развијеним европским државама, уочљиво је знатно заостајање у развоју железничке мреже по квантитету и, нарочито, по квалитету.

На простору Србије и Црне Горе има укупно 4.059 km пруга, од чега једноколосечних 3.783 km, или 93,21 одсто, и двоколосечних само 277 km, или 6,79 одсто. Од укупне дужине железничке мреже електрификовано је око 1.185 km магистралних пруга, односно пруге: Суботица – Ниш – Димитровград, са краком Ниш – Скопље, Суботица – Београд – Бар и Шид – Београд. На железничкој мрежи постоје 974 железничка моста, 17 путно-железничких мостова, 70 подвожњака, један надвожњак, 420 тунела разних дужина, око 800 укрштања пруга и путева савременог или осавремененог коловозног застора и око 700 железничких станица и постаја (табела 2).

Табела 2

Преглед вештачких објеката на железничкој мрежи

Врста објекта	Северно војиште	Југозападно војиште	Југоисточно војиште	УКУПНО
Железнички мост	363	180	431	974
Подвожњак	31	4	36	71
Тунел	108	166	146	420
УКУПНО	502	350	613	1.465

Железничка мрежа Србије и Црне Горе има релативно малу густину – свега 3,9 km на 100 km². Највећа густина је у северном делу, односно северно од река Саве и Дунава, где се налази око 40 одсто свих железничких пруга.

Стање наших пруга у вези с допуштеним осовинским оптерећењем је неповољно, је је од укупне дужине пруга 45,9 одсто оспособљено да прими осовинско оптерећење 22,5 t/осовини, 19,3 одсто може да прими осовинско оптерећење 20 t/осовини, док остатак пруга има допуштено оптерећење ниже од 20 t/осовини, па чак и до 12 t/осовини. Пруге су у таквом техничком стању да се пројектоване брзине (60–160 km/h) остварују само на 18 одсто укупне дужине, и то максимално допуштеном брзином од 120 km/h на 163 km магистрал-

них пруга. Наведено неповољно стање, у вези с брзинама и допуштеним осовинским оптерећењем, последица је велике амортизованости и дотрајалости доњег и горњег строја. Век трајања горњег строја пруга је 20–25 година, након чега би требало обавити капитални ремонт, а просечна старост наших пруга је око 36 година.⁴ Општа карактеристика стања мреже наших пруга је недовољан број утоварно-истоварних рампи, утоварно-истоварних колосека, индустријских колосека, прилазних путева и, посебно, њихово неповољно техничко стање (табела 3).

Табела 3

Преглед утоварно-истоварних рампи

Врста утоварно-истоварне рампе	Северно војиште	Југозападно војиште	Југоисточно војиште	УКУПНО
Бочна	238	17	114	369
Бочно-чеона	25	4	3	32
Двострано-бочна	33	–	27	60
УКУПНО	296	21	144	461

Са становишта одбране, железничке пруге су неповољно размештене, како у уздужном (меридијански), тако и у попречном (упореднички) смеру. Већина пруга у северном делу земље конвергира магистралном правцу: Суботица – Нови Сад – Београд. Оне се код Београда, преко два моста (панчевачки и стари железнички), укључују у београдски железнички чвор. Из Београда железничке пруге дивергирају на југ земље, ка Бару, Приштини, Врању (Скопљу) и Димитровграду. Изузетак од те геометријске правилности чини крак пруге који се од Инђије (Старе Пазове) одваја ка Руми, и преко моста на реци Сави, код Шапца, протеже на југ, преко Лознице, до Зворника.

На целокупној железничкој мрежи могу да се издвоје следећи значајнији железнички чворови: Нови Сад, Београд, Велика Плана – Лапово, Сталаћ, Краљево, Мала Крсна, Пожега, Ужице, Чачак, Ниш, и Косово Поље. Поред железничких чворова, као уска грла могу се појавити и поједини пружни правци који се не могу заобићи неком другом пругом.

Попречне железничке пруге се благо повијају на север или југ, и имају смер југозапад–североисток. Две периферне пруге имају општи правац југозапад–североисток⁵:

- Апатин – Сомбор – Суботица – Хоргош;
- Пећ (Призрен) – Приштина – Ниш – Димитровград.

Општи смер северозапад–југоисток имају железничке пруге:

- Богојево – Нови Сад – Тител – Вршац (Бела Црква);

⁴ Д. Јовановић, *Железнички саобраћајно-транспортни систем у функцији одбране СРЈ* (стручни рад), ВА ШНО, Београд, 2002.

⁵ М. Павловић, *Регионална војна географија I*, Сектор за ШОНИД, ВА ВЈ, Београд, 1999.

- Шид – Београд – Пожаревац – Мајданпек – Зајечар (Неготин);
- Ужице – Краљево – Крушевац – Ниш – Димитровград.

Распоред железничких пруга према нападним правцима за поједине варијанте агресије приказан је у табели 4.

Табела 4

Распоред железничких пруга по нападним правцима

Варијанта агресије	Нападни правци	Упореднички (попречни) пружни правац	Меридијански (уздужни) пружни правац
Западна	славонско-војвођански	8	6
	дринско-великоморавски	1	3
	вардарско-моравски	1	3
	херцеговачко-рашки	2	1
Источна	балканско-косовски	2	5
	панонско-шумадијски	9	7

Војногеографска процена железничке мреже обављена је за сваки нападни правац, чиме је покривена целокупна железничка мрежа. На пример, за дринско-великоморавски нападни правац у случају западне варијанте агресије процена је следећа:

- правац обухвата западну војногеографску област ратишта;
- на западу је ограничен реком Дрином, на северу планином Цер, Поцерином и реком Савом, на југу се граничи са херцеговачко-рашким нападним правцем, односно обронцима планина Златибора, Голије и Јастрепца, а на истоку граница је река Велика Морава;

- пруга је једноколосечна, железничка мрежа има укупну дужину 823 км;

- од значајнијих објеката инфраструктуре мрежа има: 158 мостова, 135 тунела, 14 подвожњака, осам вијадукта, 111 утоварно-истоварних места и пет војно-индустријских колосека (ВИК);

- на мрежи има 59 службених места и 49 разних врста утоварно-истоварних рампи;

- на основу процењених могућих нападних праваца, издваја се пет железничких пруга, а најосетљивији железнички правац се провлачи кроз Овчарско-кабларску клисуру без могућности једноставнијег обилажења;

- у уздужном (меридијански) правцу издвајају се следећа три пружна правца: а) Рума – Зворник, б) Београд (ранжирна) – Ресник – Пожега – Прибој, и в) Лапово – Краљево;

- у попречном (упореднички) правцу издваја се правац Пожега – Краљево – Сталаћ.

Процењени и прорачунати техничко-експлоатациони подаци пруга на дринско-великоморавском нападном правцу у случају западне варијанте приказани су у табели 5.

Техничко-експлоатациони подаци пута на дринско-великоморавском нападом правцу (западна варијанта агресије)

Назив групе	Број колоџека	Допуштено оптерећење путре		Пропусна моћ	Макс. доп маса воза	Максимална брзина воза	Утоварно-истоварне рампе				Служ. места	ВИК	Вештачки објекти			
		по осовинско	дужном метру				чсона	једно- струко бочна	двоструко бочна	комби- новано			мост	подвож- њак	вија- дукт	тунел
Пруге меридијанског правца																
Рума- Зворник	1	до Платичева 22,5	7,2	38	770	Рума- Никинци 70	6	1	14	17	4	102	5	4	119	2
		од Платичева 16	5,0			Никинци- Шабац 50										
						Шабац- Прнавор 40										
						Прнавор- Зворник 80										
Београд- Ресник- Пожга- Прибој	1	22,5	8,0	26	1.000	Београд- Степојевац 70	14		14		102	5	4	119		
						Степојевац- Дивци 80										
						Дивци- Прибој 70										
		20,5	8,0			60										
Лапово- Краљево	1	20,5	8,0	42	1.200	60	10		12	4	34	2				
Пруга упоредничког правца																
Пожга- Краљево -Сталаћ	1	до Ратине		36	1.050	до Ратине 80	17	1	19	1	50	9	4	10		
		22,5	8,0			од Ратине 50										
		18,0	6,4			35										

На основу војногеографске процене железничке мреже и сагледавања целовитог стања, потребно је да се наша железница брзо и неизоставно прилагоди и укључи у јединствени европски железнички систем. За укључење у железнички систем Европске уније потребно је да се наша железница технички и технолошки што више прилагоди европском систему. У првој фази модернизације магистралне пруге треба оспособити за брзине од 160 km/h. Прилагођавање треба да се обави према одговарајућим прописаним условима, усклађеним на нивоу Међународне железничке уније. Са техничког аспекта, треба прилагодити:

- железничку инфраструктуру (пруга);
- сигнално-сигурносна и телекомуникациона средства и системе;
- вучна возила;
- путничка и теретна кола;
- информационе системе;
- средства комбинованог транспорта.

С технолошког аспекта, прилагођавање наше железнице треба да се обави у домену:

- организације теретног, путничког и комбинованог саобраћаја;
- обезбеђења одговарајућег квалитета услуга у путничком и теретном саобраћају;
- организације рада на пограничним станицама ради што краћег задржавања возова, путника и терета;
- укључивања наше железнице у европске стручне асоцијације, заједнице, друштва, савезе, и слично.

Сигнално-сигурносна и телекомуникациона средства и системи морају да се прилагоде европским стандардима да би се обезбедили:

- компатибилност између железница и у систему вучно возило-сигнал;
- могућност коришћења информационих система (за резервацију места, информацијама о колима, пошиљкама, пошиљаоцу, примаоцу итд., за пренос података европских железница – *HERMES*);
- развој информационих система за задовољавање интерних потреба и потреба других железница.

За постизање таквог циља потребно је да наша железница развије свој интегрални информациони систем, да обезбеди приступ међународним мрежама за размену података и да има правила и норме којима се дефинише и обезбеђује размена информација. Да би повећала комерцијалну брзину возова железница мора, поред повећања брзина на магистралним пругама, да занови парк вучних возила тако да по техничким карактеристикама одговарају европским стандардима. Техничке карактеристике теретних кола морају да одговарају пропи-

енма међународне железничке уније за брзине од 120 km/h. Комфор и квалитет одржавања путничких кола наше железнице не задовољавају захтеве међународног саобраћаја, па кола наше железнице нису укључена и повезана с осталим европским возовима високог комфора (*EUROCITY*).

Наша железница има сасвим скромну инфраструктуру и средства комбинованог транспорта (два контејнерска терминала Београд и Бар и око 750 кола за превоз контејнера). Да би се наша привреда и железница прилагодиле и укључиле у комбиновани транспорт земаља Европске уније потребно је да се:

- формира одговарајућа саобраћајна политика, с наглашавањем значаја комбинованог транспорта, и формира мрежа терминала;
- постојећи терминали и радионице за одржавање контејнера оспособе и прилагоде европским стандардима;
- отклоне уска грла на магистралним правцима;
- са железницом квалитетније повежу лука Бар и луке – пристаништа, на унутрашњим пловним путевима ради ефикасније дистрибуције контејнера;
- по угледу на одговарајућа друштва у Европској унији, формира национално друштво за комбиновани транспорт а законска регулатива и стандарди прилагоде Европској унији.

С обзиром на место наше железнице и потребу њеног прилагођавања железничком систему Европске уније, на њен значај у свеукупном одбрамбеном систему земље и на тренутно стање инфраструктуре и техничких капацитета, као основни стратегијски правац у развоју железнице намећу се:

- модернизација, односно оспособљавање постојећих магистралних пруга за саобраћај возова великих брзина;
- електрификација и оспособљавање осталих пруга које имају међународни значај;
- модернизација градско-приградских железница у великим градовима;
- ревитализација пруге Београд – Бар;
- изградња нових пруга;
- развој савремених технологија, нарочито средстава интегралног транспорта;
- набавка савремених вучних и возних средстава;
- развој информационих система и система управљања;
- побољшање организације рада и пословања.

Модернизација пруга, као основни стратегијски правац развоја железнице, односи се, пре свега, на пругу Суботица – Београд – Ниш – Димитровград, која је ушла, као једна од приоритетних, у трансевропску мрежу пруга за велике брзине. Магистрална пруга према Загребу, која је делимично оспособљена за брзине од 160 km/h, треба да се оспособи за назначену брзину до Шида, као нове пограничне станице.

За електрификацију и оспособљавање за веће брзине (од 120 km/h) предвиђене су следеће пруге, пруге које имају међународни значај: Панчево – Вршац, Лапово – Краљево – Скопље (помоћни међународни правац) и Суботица – Винковци. У плану румунских железница је оспособљавање пруге Букурешт – Темишвар, према Београду, за брзине до 160 km/h, чему се у будућности треба прилагодити.

Поред пруга које имају међународни значај, за електрификацију су предвиђене пруге Сталаћ – Пожега, и Панчево (аеродром) – Зрењанин – Кикинда. На њима се предвиђа оспособљавање за брзине до 100 km/h.

Приоритетни задатак у модернизацији градско-приградских железница великих градова има завршетак изградње београдског железничког чвора. То је једно од уских грла на читавом правцу одвијања железничког саобраћаја од Суботице према Истанбулу и Атини. Довршење радова на том чвору има велики значај за градски и приградски саобраћај Београда. Поред београдског железничког чвора, тежишни задатак је завршетак новосадског чвора и изградња нишког чвора.

Пруга Београд – Бар је декларисана као везна пруга у мрежи пруга за велике брзине. Посебан значај има као једина железничка веза са луком Бар и, као све актуелнија веза јужне Италије са Украјином. Велики део трасе пруге Београд – Бар, према сложености геоморфолошких услова, чини врхунац грађевинске технике. Најтежи је објекат те врсте у Европи, и спада међу најтеже брдске пруге у свету. Међутим, многи објекти на њој су у технички лошем стању, што је, пре свега, последица старења, али и недовољног и неуредног улагања у њихово одржавање. Та пруга, због „уских грла“, приоритетно треба да се ревитализује и оспособи за пројектоване брзине.

Изградња нових пруга предвиђена је на следећим правцима:

- Ваљево – Лозница (пруга која треба да растерети београдски чвор и да на ефикаснији начин повеже Републику Српску са Србијом и Црном Гором, као и са Бугарском, Грчком и Албанијом);

- румунске железнице (*CFR* – брана ХЕ „Бердап“ – мрежа наше железнице (пругом треба да се отклони железничка изолација источне Србије, успостави нови транзитни правац према Грчкој и Македонији и скрати пут између Букурешта и Београда);

- Пљевља – Пријепоље;
- Мокрања – Видин (Бугарска);
- Смедерево – Ковин;
- Горњи Милановац – Чачак;
- Вреоци – Аранђеловац.

Закључак

Железничка мрежа Србије и Црне Горе, с обзиром на друштвено-политичка и економска збивања последњих деценија, техничко-технолошки знатно заостаје за железницама европских држава. Такво стање је умногоме условљено и географским чиниоцима.

Као грана копненог саобраћаја, железница чини „кичму“ саобраћајног система земље. Сходно техничко-технолошким карактеристикама, добија одговарајуће место у саобраћајном систему, али и поред свих објективних потешкоћа и ограничења има одређену перманентну мобилност, што јој омогућава релативно брзо прилагођавање новонасталим ситуацијама.

Железница има велики значај у остваривању безбедносних и одбрамбених интереса земље. То се, пре свега, може изразити кроз одбрану земље и њено приступање евроатлантским интеграцијама, Европској унији и другим међународним организацијама и институцијама. Развој и доградња железнице, као система који има витални национални и привредни значај, мора да се усмери и ка изградњи ефикасне саобраћајне подршке система одбране. При томе се првенствено мора водити рачуна да доградња постојеће железничке инфраструктуре одговара просторним плановима и оперативним потребама Војске.

У оквиру тога, припрема се да што лакше пређе на функционисање у ванредним условима. Наиме, железничко-транспортна предузећа морају у редовним условима да обаве неопходне организационе и техничке припреме и припреме техничких капацитета за обављање саобраћаја у редовним и ванредним условима. Зато у редовним условима железница мора да има дефинисану и усклађену организацију рада за прелазак на саобраћај у ванредним условима.

Због значаја железнице у систему одбране земље, као и њених организационих и техничких припрема, неопходна је њена квалитетна и поуздана техничка и војногеографска процена. У оквиру процене треба сагледати и проценити све техничке и војногеографске елементе железничке мреже који утичу на ток и обим припрема. Посебан значај има процена зоне железничких пруга, квалитативних својстава ширег простора, квалитета и квантитета инфраструктуре, техничко-технолошких параметара пруга, и слично. У вези с употребом железнице у ванредним условима, међу техничко-технолошким параметрима железничких пруга посебну пажњу треба посветити техничкој процени: максималне брзине кретања возова, максимално допуштеног оптерећења пруга, највеће допуштене масе воза на пруги, уздужног профила, допуштеног габарита возила и терета и пропусне моћи пруга.

Др Драгољуб Секуловић*, пуковник, и
Вангел Милковски, мајор

Војногеографске процене геопростора обављају све земље јер су оне основа за изградњу доктринарних ставова и организацију и употребу војске. У војногеографским проценама најзначајнија је процена ратишта, као највише стратегијске категорије геопростора, али се тај појам различито тумачи и појмовно детерминише.

Под приступањем Србије и Црне Горе систему колективне безбедности какав је Северноатлантски савез подразумева се усвајање одговарајућих стандарда Савеза у свим сферама припреме и организовања оружаних снага. Из досадашњих сазнања о искуствима земаља чланица може се закључити да су појмовно одређење геопростора као чиниоца рата ускладили с проценама тог Савеза. То се односи и на земље које желе да приступе НАТО-у у последњих десет година. На основу тих комплексних процена и уважавања основних принципа функционисања Савеза, све земље чланице своје оружане снаге припремају и организују на јединствен начин.

У раду су дата теоријска одређења појама ратиште и војногеографске процене ратишта, као и основна теоријска одређења ратишта и елемената ратишта, према томе како су дефинисани у нашој теорији и пракси и теорији и пракси Северноатлантског савеза. Наведени су и чиниоци на основу којих оружане снаге чланица Савеза процењују геопростор с војног аспекта. Такође, разматран је утицај географских чинилаца и елемената војногеографске процене геопростора, а посебно ратишта као његове стратегијске категорије, са становишта оружаних снага НАТО-а и Сједињених Америчких Држава.

Кључне речи: војногеографска процена, геопростор, ратиште, елементи ратишта.

Увод

Војна сила на почетку 21. века све више утиче на развитак целокупног друштва, с тежњом да постане један од пресудних чинилаца. Због великих промена које су се десиле у форми и карактеру ратовања, међународним односима и савременим научним достигнућима

* Др Драгољуб Секуловић је наставник у ШНО, а Вангел Милковски је на командно-штабном усавршавању.

неопходан је нов начин мишљења и стална процена чинилаца рата – живе силе, материјално-техничког чиниоца, простора и времена.

Приликом разматрања простора као чиниоца рата полази се од чињенице да војска своје задатке, у миру и рату, обавља на одређеном географском простору (геопростор). У геопростору владају многе физичко-географске и друштвено-географске појаве (географске појаве) које се међусобно преплићу, условљавају и преображавају, и на тај начин утичу на обављање бројних задатака из области припрема и вођења рата. Географске појаве и њихови утицаји у нашој досадашњој војној науци и пракси сврставани су у географске чиниоце, тј. сматране су географским чиниоцем. Утицај географских чинилаца у геопростору на организацију, припремање и вођење рата разматра се кроз војногеографску процену. Постоје разлике у методи војногеографске процене и елементима на којима се она заснива у нашој теорији и пракси и пракси и теорији на Западу. Те разлике су условљене, пре свега, доктринарним ставовима и достигнућима војне науке у поимању простора и утицаја који у њему владају.

Досадашња процена геопростора наше земље са војног становишта остваривана је у условима када је безбедност земље изграђивана на сопственим потенцијалима и у окружењу које често није било повољно. Међутим, због промене спољнополитичке оријентације земље и пројектованог прикључења европским и евроатлантским интеграционим системима, посебно у војно-политичкој сфери, неопходно је сагледавање начина на који будући партнери и савезници процењују утицај географског чиниоца на организовање и припрему оружаних снага. У вези с утицајем приступања наше земље Програму „Партнерство за мир“, а потом и НАТО-у, на појмовно и практично одређење утицаја географског чиниоца у конкретном геопростору значајно је следеће:

- због начина на који се у Савезу процењује геопростор не треба одбацити досадашња сазнања војне географије у нас;
- правилном проценом треба допринети да се ускладе оперативни захтеви с географском стварношћу геопростора државе;
- добрим познавањем војногеографске процене геопростора и његових елемената у проценама НАТО-а треба олакшати припрему и организовање оружаних снага према стандардима НАТО-а;
- досадашња сазнања о војногеографској процени геопростора треба продубити, осавременити и, према потреби, прилагодити потребама Савеза.

Војногеографске процене геопростора обављају све земље и оне су основа за изградњу доктринарних ставова и гледишта на организацију и употребу војске. Највећи значај у војногеографским проценама има ратиште, као највиша стратегијска категорија геопростора, али се појам ратишта различито тумачи и појмовно одређује.

Објективна стварност конкретног геопростора¹ са становишта припреме и вођења рата различито се тумачи у теорији и пракси савремених држава. Теоријско одређење и класификација ратишта као највише стратегијске категорије геопростора резултат су одговарајућих процена.

Појам ратишта

Постоје различите дефиниције појма ратишта. Р. Марјановић² каже да је ратиште „геопростор у коме се водио, води или може бити вођен рат, заједно са целокупним ратним потенцијалом, његовим изворима и свим другим вредностима“, односно да је то највиша стратегијска категорија простора. С. Мишовић³ сматра следеће: „Копно СРЈ и њено обално море са епиконтиненталним појасом, ваздушним и космичким геопростором изнад њих, где може бити вођен рат, укључујући целокупне људске и материјално-техничке потенцијале, њихове изворе и друге вредности, представљају ратиште СРЈ“. Дакле, ратиште може да обухвата копнена, поморска и ваздушна пространства наше планете и ниже делове васионе изван Земље.

У војнополитичкој доктрини и стратегији копнених снага ОС САД под ратиштем се подразумева, с географског аспекта, ограничена зона изван територије САД на којој су све снаге под јединственом командом. Према НАТО-у, ратиште је географска, економска, политичка и војна целина – међусавезничка, под једном управом, која је одговорна за стратегијски задатак у оквиру тоталитарног рата. У Бундесверу сматрају да је ратиште географски простор на којем се води рат између две или више зараћених страна у који су укључени укупни потенцијали земље итд.

Начелни ставови на којима се заснивају све познате дефиниције појма јесу:

- ратиште је, с војног становишта, највиша категорија геопростора;
- на ратишту се ангажују људски и материјално-технички потенцијали сукобљених снага;
- чврсто одређење амбијента вођења рата (копно, море, ваздушни простор и космос).

¹ Под *геопростором* се подразумева тродимензионални омотач Земље који с војногеографског становишта чине четири сфере: литосфера, хидросфера, атмосфера и биосфера. Оне се међусобно прожимају, условљавају и преплићу, и тако на најразличитије начине утичу на припреме и ток рата (Р. Марјановић, *Општа војна географија*, ВИЗ, Београд, 1983).

² Р. Марјановић, *Општа војна географија*, ВИЗ, Београд, 1983.

³ С. Мишовић, *Регионална војна географија – војногеографска процена европског ратишта*, Београд, 1995.

Појмовно и садржајно одређење ратишта зависи од:

- степена развијености и стања међународних односа,
- амбијента извођења борбених дејстава (море, копно, ваздушни простор и космос);
- војне доктрине и достигнућа научне мисли;
- квантитативно-квалитативних карактеристика ангажованог људског и материјалног потенцијала зараћених страна.

У *војногеографским проценама* ратиште је највиша стратегијска категорија геопростора. Обухвата копнена, поморска, ваздушна и космичка пространства из којих људски и материјално-технички потенцијали зараћених страна могу да дејствују током ратног сукоба. Међутим, ратиште не мора да чини географску или оперативно-стратегијску целину. Постоји тенденција да се при вођењу рата стратегијски и оперативни захтеви што је могуће више усагласе с географском стварношћу и тако обезбеде повољан однос географске и оперативне целине. Наиме, уколико се поклопе оперативна и географска целина стварају се повољнији услови за усаглашавање постављених оперативних циљева и метода за њихово постизање. При томе су оперативни циљеви увек примарни, јер произилазе из постављених циљева и задатака. Ако се, пак, догоди да оперативна целина није усаглашена с географском целином, неминовно се јављају тешкоће у обављању задатка. Све то указује да је неопходно добро и свестрано познавање целокупног ратишта да би се што реалније и лакше успоставила његова унутрашња просторна структура и са њом ускладили оперативни и други поступци.

Појам ратишта се у нашој територији и пракси најчешће везује за цео геопростор државе. Такво ратиште се, у односу на сличне категорије, назива *посебним*, а геопростор две или више зараћених страна – *општим ратиштем*. Уколико се геопростор државе посматра у односу на регион, континент или цео свет, онда ратиште може да се сматра делом војишта ратишта више категорије.

Водеће армије у свету, првенствено земаља чланица НАТО-а, ратиште сматрају категоријом геопростора на којој се изводе дејства која имају стратегијски карактер. Такво појмовно и практично одређење ратишта резултат је доктринарних ставова о припреми и вођењу рата. Према ставовима САД, ратиште је једна операцијска просторија која се дели на војишта или више операцијских зона. Операцијска зона се третира као део војишта који, поред потребних димензија, има и друге услове неопходне за обављање задатка и подршку планираних дејстава. Величина ратишта, војишта или операцијске зоне мора да омогући ефикасно ангажовање копнених, поморских и ваздухопловних снага и реализацију задатка према стратегијској замисли. То, поред ширине фронта, подразумева постојање потребне дубине да би се осигурао довољан простор за извођење изабраних обли-

ка маневра, обезбеђење ватрене подршке и одржавање неопходних линија комуникација. Границе се одређују на основу процене и предвиђеног ангажовања снага, а њихово постојање ни у којем случају није ограничавајући чинилац у реализацији задатака. Очекује се да ће се у току извођења дејстава, посебно дејстава већих размера, померати раније успостављене границе.

Класификација ратишта

У нашој војностручној литератури основна класификација ратишта заснива се на:

- ангажованости зараћених страна (*општа и посебна*);
- географском амбијенту (*копнена, поморска и ваздушна*);
- врсти ратова (*светска, регионална и локална*).

Војно-политичка доктрина и стратегија САД и НАТО-а садрже поделу ратишта према:

- величини и значају операција (*основна и споредна*);
- припадности ангажованих снага (*национална и савезничка*);
- потребној инфраструктури (*развијена или припремљена и не-развијена или неприпремљена*).

Елементи ратишта у нашој теорији и пракси

Дефинисање елемената националног ратишта и њихова процена комплексан је задатак, за који је неопходно одлично познавање методе војногеографске процене, као и утицаја политичког и војног чиниоца. При вођењу рата, посебно при вођењу оружане борбе, стратегијске и оперативне захтеве треба што је могуће више усагласити с географском стварношћу и на тај начин довести у повољан однос географске и оперативне целине. Ратиште, као највиша стратегијска категорија геопростора, може да се цени према елементима ниже категорије. Наиме, на сваком ратишту постоје *војишта, објекти, правци дејства*, разна *тежишта* и многе друге војногеографске категорије.

Војишта. Војиште је стратегијска категорија простора и чини целину на којој се изводи једна или више операција које имају стратегијски и оперативни значај. Може да буде просторно веће од ратишта ниже категорије уколико је саставни део ратишта више категорије, на пример, светског или регионалног ратишта. Постоје копнена, поморска и ваздушна војишта.

Војногеографски објекти и рејони. На ратиштима и војиштима и у зонама стратегијских праваца издвајају се региони са објектима. За одбрану земље значајни су објекти под којима се подразумева све оно што може да буде или што јесте предмет војне акције: привредни центри, административно-политичка средишта и геопростори с израже-

ним војногеографским тежиштима (привредно, комуникацијско, хидрографско, етничко, и слично). Деле се на: *стратегијске, операцијске и тактичке објекте*. Више објеката који су међусобно непосредно зависни чине *рејон*.

Правици дејства. Правац дејства је тродимензионални појас у геопростору кроз који се јединица креће, снабдева и изводи борбена дејства. Обухвата појас копна или мора са ваздушним простором изнад копна или мора. Зависно од капацитета и значаја објекта, постоје *стратегијски, операцијски и тактички правци дејства*.

Војногеографска тежишта. Део географског простора с најгушћим размештајем неке појаве чини *посебно војногеографско тежиште* те појаве. Географски простор у којем се налази већи број разних посебних војногеографских тежишта, или можда сва, чини *опште војногеографско тежиште* ратишта или неке друге категорије простора. На пример, највећа густина насељености чини *демографско тежиште*, потом комуникацијско, привредно итд.

Елементи ратишта према оружаним снагама Сједињених Америчких Држава

Војиште је шири географски простор који је неопходан за концентрацију, развој снага, логистичку подршку и извођење маневра војним снагама. Чини део ратишта, а његова територијална организација зависи од оперативних услова, планираних дејстава и степена развијености инфраструктуре. Командант војишта дели војиште на оперативну или борбену зону и зону комуникација.

Територијална организација војишта зависи од оперативних услова, природе планираних дејстава и степена развијености инфраструктуре која служи као основа за организацију подршке. Начелно, војишта се деле на борбене зоне и зону комуникација. Граница између тих зона просторно раздваја зоне одговорности оперативних ешелона и ешелона за подршку. У току извођења борбених дејстава, границе борбене зоне и зоне комуникација усклађују се са ситуацијом која је настала као резултат тих дејстава.

Оперативна и борбена зона је део ратишта у којем се води битка. Дефинише се и као део војишне просторије или зоне операција на којем се планира ангажовање борбених ешелона у току извођења операције. Обухвата копнену површину, ваздушни и морски простор. Величина јој зависи од задатка, састава снага, оперативних услова и способности непријатеља. Ограничава се одређивањем бочне и задње границе. За сваку појединачну команду та зона се простира од предњег краја распореда снага до задње границе јединица које чине њене главне снаге. Постоје *главна борбена зона* и *позадинска зона*. Борбена зона се даље дели на *предњу и задњу борбену зону*.

Зона комуникација је задњи део војишне просторије (налази се иза борбене зоне али је повезан са њом), на којем се налазе комуникацијски правци, објекти за снабдевање и евакуацију и други објекти који су значајни за непосредно снабдевање и одржавање борбених снага.

Општа процена ратишта

На ратишту се идентификују многе појаве и процеси чији се утицај, према ставовима у нашој теорији и пракси, огледа у *географским чиниоцима*, који се деле на *математичко-географске*, *физичко-географске* и *друштвено-географске* чиниоце. Њихово познавање чини основу за процену ситуације, одлучивање, планирање и обављање многих активности у припремама за рат и вођењу рата. Војни значај географског чиниоца огледа се у следећем⁴:

- добро познавање географских појава, односно стално изучавање и праћење њихових међусобних утицаја на обављање задатака оружаних снага, олакшава доношење одлуке;

- добрим познавањем односа у географском простору и изналажењем најповољнијег односа између географских и војних чинилаца у функцији решавања задатака постиже се оптимална усклађеност постављеног циља, простора, времена и метода реализације задатка;

- ако се добро познаје простор стиче се психолошка супериорност јединице, и смањују неодлучност, колебљивост и страх код појединца и јединице у целини.

У оружаним снагама САД и НАТО-а проценом се обухватају сви географски чиниоци и појаве, као и њихов утицај на ратишту, који су значајни за њихове оружане снаге, одбрану и остваривање сопствених интереса. Утицаји географског чиниоца у геопростору као целини или неком његовом делу постале су основ за одређење категорија геопростора, одлучивање о употреби оружаних снага, планирање, доношење концепцијских и доктринарних ставова и извођење ратних операција.

Значај утицаја географског фактора у проценама САД и НАТО на одређеном ратишту процењује се на основу следећих елемената⁵:

- познавања утицаја појава, чинилаца и законитости који делују у геопростору ратишта;

- уочавања међусобних утицаја географских, економских, политичких и војних чинилаца на обављање комплексних задатака оружаних снага у миру и рату;

⁴ М. Павловић, „Методолошке основе војне процене географског фактора“, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 41, Сектор за ШОНИД, Београд, 1999, стр. 78.

⁵ С. Мишовић, „Процена ратишта у проценама НАТО-а, великих сила и суседних земаља“, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 38–39, Сектор за ШОНИД, Београд, 1997, стр. 139.

– процени географског утицаја на извођење борбених активно-сти на конкретном ратишту;

– познавању геопростора потенцијалних ратишта ради доношења најцелисходнијих одлука о употреби оружаних снага.

Са војног становишта важне су све врсте процена, али је најзначајнија *војногеографска процена геопростора*. Њена суштина је у изналажењу могућности да се географски чинилац учини што већим „савезником“ сопствених снага и што већим „противником“ супротне стране. Допринос војногеографске процене огледа се у разрешавању проблема успостављања оптималног односа у конкретном геопростору и времену у свакој конкретној ситуацији. То подразумева оптималну усклађеност циљева, снага предвиђених за остварење тих циљева, геопростора у којем се задатак обавља, времена и начина обављања задатака, што је сложен и непрекидан процес који реализују сви нивои командовања.

Војногеографска процена је постала основ за израду формације јединица, различите опреме, техничких средстава и савременог наоружања, као и за изналажење нових борбених поступака. Изводе је сви нивои командовања а разликују се према величини геопростора који се процењује, обиму, садржају, структури, циљевима и задацима, времену реализације, способности за обављање и средствима која се користе. Саставни је део опште процене ратишта. Обухвата међусобне утицаје бројних географских појава, стања и чинилаца који, непосредно или посредно, делују на доношење оптималних одлука о употреби оружаних снага у ратним и борбеним дејствима. Кроз војногеографску процену ратишта треба, пре свега, да се сагледају елементи на које утиче географски чинилац у припреми или борбеним дејствима. Целовита војногеографска процена ратишта заснива се на више различитих елемената. Њиховом свестраном проценом долази се до сазнања о утицају географског чиниоца на припрему и извођење борбених дејстава на ратишту.

ЕЛЕМЕНТИ НА КОЈИМА СЕ ЗАСНИВА ВОЈНОГЕОГРАФСКА ПРОЦЕНА РАТИШТА

Наша теорија и пракса:

– достигнућа географских, при-родних, техничких, војних и других наука и научних дисциплина;

– познавање геопростора и војно-географских карактеристика ратишта СЦГ;

– комплексност међународних односа;

Теорија и пракса на Западу:

– глобална подела на могућа ратишта геопростора Земље као планете;

– глобална подела геопростора ратишта земаља који имају за Запад виталан значај на геопростору континента;

– процена геопростора ратишта-потенцијалних ратних жаришта;

– познавање укупног економског и војно-политичког стања у земљи и у свету;

– доктринарни ставови СЦГ о одбрани интегритета, суверенитета и територијалне целокупности.

– подела ратишта на основу права заштите својих економских интереса у односу на земљу коју сматрају војним противником;

– процена намене и улоге власти тих оружаних снага у остваривању и заштити националних или глобалних интереса савеза;

– изградња заједничких снага за операције „изван ратног стања“.

Војногеографску процену конкретног геопростора у НАТО-у обављају сви нивои командовања на основу географских појава које утичу на припрему и извођење борбених дејстава, а углавном се процењују географски и климатско-метеоролошки услови.⁶ Војногеографском проценом на тактичком нивоу обухваћене су следеће географске појаве на конкретном геопростору: метеоролошке појаве (облачност, киша, снег, прашина, температура, магла, ветар), рељеф, воде, педолошки и геолошки састав тла, вегетација, насеља и саобраћај. За метеоролошке услове се сматра да утичу на наоружање, опрему и земљиште, али највише на људство. Класификација елемената и појава није прецизно дефинисана као код нас, али се њихов утицај узима у обзир. Утицаји метеоролошких услова на извођење дејстава и операција процењују се на основу ефикасности војника у борби, покрету јединица, употреби неких система оружја и уређаја, техничком одржавању наоружања и опреме, у дужини трајања ефеката нуклеарних и хемијских оружја.

Под појмом земљиште разматра се више географских појава и чинилаца. Том проценом су обухваћени *рељеф, воде, педолошки и геолошки састав тла, вегетација, насеља и саобраћај*. Земљиште се изучава на основу обављања задатка јединице. Проценом се обухватају зона или сектор одговорности јединице и суседно земљиште које може да утиче на извођење дејстава или операција. При томе се изучава могућност коришћења земљишта приликом извођења тактичких и борбених радњи. У „анализи земљишта“ обавештајни и оперативни органи означавају значајне објекте, као што су препреке, кључни или одлучујући рејони, копнени или ваздухопловни наступни правци и делови земљишта који су погодни за организовање одбране.

Под *кључним рејоном* се подразумева сваки облик земљишта који ће, ако га једна страна буде држала или контролисала, утицати на извођење неког дејства или операције.

Одлучујући рејон може да буде неки од кључних рејона ако командант оцени да ће имати посебан значај за обављање задатка јединице.

⁶ *Борбени приручник КоВ САД ФМ 100-5*, превод.

Наступни правци се изучавају и оцењују према:

– могућности кретања маневарских јединица одређене величине и типа;

- могућностима за приступ у важне рејоне и на суседне правце;
- степену проходности;
- могућностима за заклоњено и прикривено кретање;
- могућности за успостављање везе по оптичкој видљивости;
- постојећим препрекама.

Деловима земљишта погодним за организовање одбране сматрају се они:

- који омогућују осматрање на великим одстојањима;
- на којима постоје добри услови за заклањање и прикривање;
- на којима се налазе природне препреке које ће каналисати или успоравати кретање нападачевих снага, а браниоцу олакшавати успостављање бочног обезбеђења;

- на којима се налазе заклоњени правци за кретање између браниочевих положаја и заклоњени правци који изводе ка боковима или у позадину нападачевих снага.

Планинско земљиште, дунгле и пустиње разматрају се на основу утицаја на употребу наоружања и опреме и остваривања ватре и маневра. О њиховом утицају на извођење борбених дејстава опширније је писано у борбеним приручницима у којима се посебно обрађују те категорије. На пример, према борбеном приручнику ФМ 100-5, *насеља* се разматрају у оквиру процене земљишта, а посебна пажња се придаје процени утицаја урбане средине на дејство система оружја и кретање јединица. Насељима је дат посебан значај у процени утицаја на извођење борбених дејстава због тога што урбани терен, према мишљењу стручњака у ОС САД, чини изузетно сложену мешавину хоризонталних, вертикалних, унутрашњих и спољашњих облика надограђених на природан изглед рељефа, дренажу и вегетацију. Урбани терени ограничавају даљину осматрања, домете ангажовања, ефикасност оружја и покретљивост. Ти чиниоци намећу крајње блиску борбу са трупима које се боре од зграде до зграде. Схватајући и ценећи значај насеља у будућим операцијама, Команда Маринског корпуса САД дефинисала је концепцију будућих војних операција на урбанизованом терену (*Military Operations on Urbanized Terrain – MOUT*)⁷ као један од тежишних изазова снагама корпуса у будућности.

Непрекидно, интегрисано и темељито анализирање земљишта и утицаја које може да има на извођењу борбених дејстава како противника, тако и сопствених јединица обавља се пре почетка борбених дејстава. Уз примену олеата, графичких приказа и поступака моделирања непријатељевих дејстава и ситуација процењује се конкретни геопростор. Помоћу олеата добијају се прецизне информације о земљишту и метеоролошким условима,

⁷ ERD, www.concepts.quantico.usmc.mil/mout.htm, 2004.

као и о њиховом утицају. За то се користе олеате препрека, наступних праваца, проходности и видљивости.

На стратегијском нивоу војногеографске процене обављају команде стратегијског и оперативног нивоа, с тим што се у тим проценама потенцира територијално разграничење елемената ратишта.

Војногеографска процена ратишта у Северноатлантском савезу

Различитим гледиштима на утицај географског чиниоца у геопростору, а тиме и на војногеографску процену, доприноси и начин организовања одбране земље, односно њена спољнополитичка оријентација (на пример, приступ одређеним војним и политичким групацијама). Савремено савезништво има одређене карактеристике и специфичности када је реч о организацији оружаних снага, командовању и извођењу заједничких ратних операција. Између осталог, од држава чланица се захтева усклађена војногеографска процена геопростора и његових елемената. Подређеност заједничком деловању не умањује значај *националног*, али га претпоставља *колективном*, и на тај начин се директно утиче на организацију, припремање и задатке националних оружаних снага.

Војногеографска процена у проценама великих сила и системима колективне безбедности какав је НАТО чини основу опште процене ратишта. Утицаји географског чиниоца у геопростору као целини или у његовим делу процењују се на основу следећих елемената:

- глобалних промена идеолошко-политичке ситуације у свету на основу демократија западног типа;
- измењеног значаја геопростора ратишта малих и средњих земаља на принципима Програма „Партнерство за мир“;
- значаја војногеографске процене у дефинисању противника с војног аспекта;
- модела и метода тражења и гарантовања безбедности или колективне безбедности за сопствено ратиште;
- усклађивања утицаја географског чиниоца на геопросторима великих сила и достигнућа у развоју материјално-техничког чиниоца, посебно у области развоја савременог наоружања и војне опреме.

У системима колективне безбедности какав је НАТО појам ратишта се тумачи другачије него у националним системима безбедности. Простор државе, поред тога што се сматра неприкосновеним националним геопростором, тежишно се разматра кроз заједничко деловање снага у операцијама различитог карактера, јер су основни задаци савезништва одбрана држава чланица и заједничких интереса. Одржавање неопходних војних снага и отворено демонстрирање спрем-

ности и одлучности за реаговање и заједничку одбрану приоритетни су захтеви у реализацији безбедносних циљева Савеза. То основно начело савезничке одбране заснива се на споразумима који омогућавају савезницима да користе политичке, војне и друге предности заједничке одбране.

Под окриљем политичког руководства Савеза налази се одговарајуће тело које командује заједничким снагама. Одлуке о употреби снага доносе се на основу процена везаних за предузимање мера неопходних за обезбеђење стабилности и безбедности и извођење ефикасне одбране. Њихов основни циљ је заштита територијалног интегритета Савеза од свих видова угрожавања. У оквиру тога, и географски простор земаља чланица процењује се са становишта заједничке одбране. Поједини елементи ратишта Савеза протежу се на више држава чланица (ваздушно десантне просторије, операцијске основице, правци дејства, и слично), па се под употребом заједничких снага за дејство у тим случајевима подразумевају концентрација, развој, базирање и дејство из географског простора више држава чланица.⁸ Посебан значај у проценама НАТО-а има процена географског простора ратишта земаља које нису чланице Савеза али су приступиле Програму „Партнерство за мир“ или су изразиле жељу да постану чланице. Те земље усклађују своје процене ратишта са проценама НАТО-а. Зависно од значаја, величине и положаја, експерти НАТО-а процењују елементе њихових ратишта зависно од сопствених планова и интереса на том делу географског простора. Очит пример за то је пријем у НАТО Литваније, Летоније и Естоније. Наиме, један од проблема у вези с тим земљама је чињеница да су се нашле на рубу НАТО-а, тако да се директно граниче с Руском Федерацијом. Стога се територија тих држава не може лако заштити обичним оружјем, без потребног инжињеријског уређаја територије и правовременог размештаја одговарајућих војних групација.⁹ Састав и јачина заједничких снага зависе од степена угрожености тог дела Савеза, као и од значаја и карактеристика геопростора. Дакле, државе чланице у системима колективне безбедности своје војногеографске процене ратишта претпостављају Савезу јер су на основу уговора упућене на заједничко деловање у случају угрожавања. Организација њихових оружаних снага такође је дефинисана на основу захтева за интероперативношћу и посебно одређених задатака у оквиру Савеза.

У војногеографској процени НАТО-а разматрају се континентална потенцијална ратишта, па је европско ратиште подељено на одвојене геопросторе (војишта). Војногеографске процене обављају

⁸ Румунија ће у наредном периоду угостити део трупа САД на аеродрому „Михаил Когалницеану“, полигону Бабадаг и у луци Мангалиа у Румунији, а Бугарска на аеродромима „Сарафов“ и „Граф Игнатево“, као и у области за обуку Корен и Новом Селу.

⁹ В. Подопригора, „Перспективе и проблеми уласка у НАТО Литваније, Летоније и Естоније“, „Информативни билтен превода“, бр. 2. ЦВНДИ, Београд, 2001.

се у оквиру: Врховне команде за Европу, команда снага за свако војиште, Централне команде, Команде за југ и Команде за северозапад. Основни елементи за општу процену садржани су у војногеографској процени утицаја географског чиниоца на поједине делове ратишта као целини. Тако је географски простор националног ратишта у функцији Савеза, а безбедност држава чланица везана је за доктрину „колективне безбедности у Европи“. Према потребама Савеза одређују се и величина и опрема армија чланица. Елементи ратишта земаља чланица чине елементе одређеног нивоа (стратегијски, оперативни и тактички) на компактном географском простору Савеза. У плановима извођења стратегијских операција, или у некој етапи операције, даје се већи значај процени географског простора земље (национално ратиште) у којој се операција изводи.

Према експертима НАТО-а, *ратиште је географски простор изван територија земаља чланица на којем се одвија сукоб двеју или више зараћених страна*. Европско ратиште у проценама НАТО-а обухвата географски простор континента Европе, део афричког континента и југозападну Азију (Блиски и Средњи исток). Сматрају га јединственом целином, али га деле на више одвојених региона – војишта: арктичко, северно-европско, северноатлантско, централноевропско, источноевропско, јужноевропско, средоземно, северноафричко и блискоисточно војиште. Свако војиште се процењује са становишта могуће употребе оружаних снага, а на основу утицаја географског чиниоца. Са њиховог гледишта, војиште је шири географски простор који је неопходан за концентрацију, развој снага, логистичку подршку и извођење маневра војним снагама, које се налазе под националном или савезничком командом, способним да обаве задатке и постигну циљеве који имају стратегијски значај.¹⁰ У проценама се издвајају три посебна европска ратишта: *западноевропско, источноевропско и ратиште Блиског и Средњег истока*. Постоји и војногеографска процена више заједничких региона, који се означавају као регионална ратишта: британско, пиринејско, апенинско, балканско, медитеранско, северноафричко, блискоисточно, централноафричко и југоисточно ратиште. Поред тога, процењује се 11 просторних стратегијских региона и 15 просторних стратегијских објеката. Посебно су процењене концентрацијске просторије за дејства стратегијских оружаних групација ка појединим значајнијим деловима европског ратишта. Издвојено је 13 таквих географских простора и 14 најзначајнијих ваздушнодесантних просторија. Велики значај придаје се процени најважнијих поморскодесантних основица. На основу војногеографске процене НАТО разрађује дејства снага, с тежиштем на заједничким снагама под јединственом командом. Одлука о њиховом формирању и ангажовању, зависно од циља и задатка дејства, доносе одређени нивои командовања у НАТО-у и земљама чланицама.

¹⁰ А. Димитриос, „Војна стратегија у оквиру националне стратегије“, „Информативни билтен превода“, бр. 4, ЦВНДИ, Београд, 1990, стр. 340.

Војногеографска процена ратишта у оружаним снагама Сједињених Америчких Држава

Када је реч о процени ратишта у ОС САД, неопходно је узети у обзир војне карактеристике једине преостале суперсиле¹¹:

- модерно опремљене оружане снаге;
- мрежа надгледања и командовања распрострањена широм света;
- поморске способности за заштиту поморских комуникацијских праваца и пројектовање снага широм света;
- нуклеарно оружје као средство одвраћања.

Географски простор властитог и ратишта других земаља САД процењују комплексно и детаљно. Војногеографска процена се заснива на моделу одбране САД за успешно реаговање на угрожавање националних интереса. Састоји се од процене:

- постојања и могуће употребе нуклеарног оружја које поседују Русија и друге земље бивше чланице СССР-а;
- постојања трансфера оружја за масовно уништење које поседују друге државе;
- постојећих и могућих сукоба;
- сталне опасности од међународног тероризма.

Географски простор појединих ратишта процењује се на основу могућности ангажовања сопствених снага у војним интервенцијама или „операцијама изван ратног стања“ које не значе изостанак борбе. Узимајући у обзир основна начела употребе оружаних снага на географском простору ратишта, дејства заснивају на моделу „ваздушно-копнене битке“, а постоји тежња да се такав концепт наметне и земаљама које су приступиле Програму „Партнерство за мир“. Кроз војногеографске процене, САД националне интересе дефинишу као:

- одбрану и очување светског мира и одбрану постојећих и нових демократија;
- одбрану географског простора ратишта пријатељских и савезничких земаља;
- гарантовање људских права и слобода;
- гарантовање протока људи, роба и капитала;
- сузбијање међународног тероризма.

На основу опште постављеног задатка, постоји потреба да се оружане снаге оспособе за дејство у сукобима различитог интензитета и против различито наоружаног и опремљеног противника, под утицајем различитих географских чинилаца. Под појмом ратишта подразумева се ограничена зона изван територије САД на којој су све оружане формације под једном командом.¹²

¹¹ Т. Осмо, *Нова геополитика*, Сектор за ШОНИД, Београд, 2000, стр. 55.

¹² Група аутора, *Ратишта, група армија и армија ОС САД* (приручник), ГШ ОС СФРЈ, Београд, 1988, стр. 13.

Ратишта и војишта се сврставају у категорије на основу величине и значаја операција, припадности ангажованих снага и развијености инфраструктуре. Ратиште или војиште на којем се изводе операције великих размера, с усмереним тежиштем војних напора земље, сматра се *основним ратиштем*, док се као *споредна* третирају ратишта и војишта на којима се изводе мање значајне операције, уз мање ангажованих снага. Ратишта или војишта на којима оружане снаге дејствују самостално или независно од снага других држава сматрају се искључиво *америчким* (у ОС САД) или *националним* (у земљама чланицама НАТО), а она на којима ОС САД дејствују са снагама савезничких земаља – *заједничким ратиштима*. Ратишта и војишта на којима је у потпуности развијена потребна инфраструктура јесу *развијена* или *припремљена*, односно, уколико је инфраструктура слабо развијена или уопште не постоји – *неразвијена* или *неприпремљена ратишта*. Према проценама географског простора, не планирају се борбена дејства на свом националном ратишту, јер се оно сматра неприкосновеним. Могућа структура ратишта у ОС САД приказана је на следећој шеми.

Шема 1

Могућа структура ратишта у ОС САД

На основу документа *Заједничка визија 2020*³ и приручника *ФМ 100-5 КоВ САД*, може се издвојити неколико ставова који су значајни за разматрање појма ратишта у ОС САД:

- под сукобима у којима могу да учествују ОС САД подразумева се целокупан опсег војних операција било где у свету;

- дејство са мултинационалним снагама, владиним организацијама и међународним организацијама и потреба за високим степеном интероперативности савезничких снага;

- квалитативни искорак у коришћењу информационе технологије у војне сврхе;

- потенцијални противници биће различито организовани али ће им заједнички бити могући приступ глобалној комерцијалној индустријској бази и делу технологија које користе ОС САД;

- могући противници (један или више истовремено) прилагођаваће се могућностима ОС САД, тј. користиће се слабости постојеће војне моћи у асиметричним сукобима.

Може се закључити да ОС САД не искључују дејства у асиметричном сукобу на својој територији. Тежиште дејстава било би пренето на урбана подручја, што би изискивало промену формација јединица и увођење у наоружање нових врста оружја и опреме. Карактер будућих операција биће мултинационалан и здружен, па ће потенцијални савезници морати да буду интероперативни и сагласни са ОС САД. Због здружености операција биће потребне промене у карактеру и начину извођења (вишедимензионалност) и промене у поимању амбијента извођења (информационе технологије дају нови квалитет амбијенту), као и могућност коришћења простора пријатељских земаља без обзира на то да ли учествују у операцијама. Највећи квалитативни утицај на поимање простора, а тиме и ратишта, имаће информационе технологије и њихова примена у војне сврхе, односно могућност прикупљања, обраде и коришћења информација у реалном времену, прецизно дејство система оруђа заснованих на тим технологијама и повећање темпа напада.

У последњој америчкој војној доктрини на нов начин се разматра и појам војишне просторије – војишта (*Battle Space*). Нови термин, за разлику од досадашњег у приручнику *ФМ 100-5* (допуњено издање из 1994. године), дефинисан је као: „Физички волумен који се шири или смањује у зависности од могућности да се на себе веже и ангажује непријатељ. Она укључује ширину, дубину и висину у којима командант распоређује и покреће своје снаге и средства у одређеном времену. Војишна просторија није одређена од стране више команде и протеже се иза подручја операција једног команданта. Она се базира на мишљењу да командант развија своју мисао ради стварања визије како да доминира непријатељем и заштити своје снаге пре него му се ис-

³ ERD, www.dtic.mil/jv2020.doc, 2004.

пречи било какво ментално ограничење, као што су разне линије на олеатама, границе зона одговорности и разне стрелице“. Такво схватање војишне просторије обезбеђује командантима оквир у којем сагледавају потенцијалне задатке ослобођени размишљања о физичким ограничењима простора.

Приликом разматрања евентуалне практичне примене новог начина поимања војишне просторије амерички војни теоретичари су, очигледно, узимали у обзир стање у земљама југоисточне Европе. Наиме, у описима неких сценарија могу се препознати сличности с неким ситуацијама, на пример, на простору СФР Југославије. У једном од сценарија разматра се ангажовање бригаде у ограниченој мисији ради заустављања борби зараћених страна фракција једне подељене нације (земље). Бригада се ангажује у оквиру мултинационалних снага и дејствује на релативно уском фронту, ширине осам километара, са задатком да очисти један сектор од снага јачине нивоа чете које чини мешавина нерегуларних снага и снага дела бивше националне армије. У оквиру разматрања војишне просторије разматра се понашање, односно деловање, свих нивоа командовања – од одељења до команде бригаде. Сваки на свом нивоу решава проблем борбе у урбаној средини са свим проблемима који се у њој намећу, као и једним додатним проблемом, који се у класичним доктринама не разматра – избеглицама (шта чинити с њима). Из тог сценарија могу да се изведу следећи закључци:

- геопростор у којем се изводе борбена дејства не разматра се више на класичан начин, већ у тесној вези са задатком који се у њему обавља;

- природа задатка намеће потребу да геопростор процењују сви нивои командовања – од највишег до најнижег;

- у проценама геопростора узимају се у обзир потенцијали могућег противника.

Одлике једног од могућих противника, као што су минималистичке снаге¹⁴ (наркокартели, терористичке, националистичко-револуционарне организације), јесу: непостојање гломазне бирократске управљачке структуре; непостојање граница у којима ће дејствовати и територије коју ће бранити; неселективност при избору циљева и релативно лак приступ потребном наоружању и опреми (изузев оружју за масовно уништење). Против таквог противника борбена дејства ће се изводити у измењеним условима, уз проширење борбене зоне (обухватаће често више држава, па и континената), нову организацију и формацију јединица, као и другачију организацију логистичке подршке. Нова кризна жаришта у свету и борба против тероризма утичу на нови распоред америчких снага изван територије САД и на

¹⁴ А. Ирвин, „Бивољи трн. Природа будућег војишта“, „Информативни билтен превода“, бр. 3, ЦВНДИ, Београд, 1997, стр. 154–155.

прилагођавање њиховог изгледа савременим условима. Главне промене се очекују у Европи и пацифичкој области. Готово 90 одсто америчких снага тренутно се налази на местима где се верује да више не постоје безбедносни проблеми, па се очекује да те трупе крену ка Блиском истоку и централној Азији.

Закључак

Геопростор – као амбијент борбених дејстава са својим специфичностима – условљава начин припреме и вођење оружане борбе. То је пространство одређених димензија, са квалитативним и квантитативним вредностима, које имају исходиште у непоновљивом културном, цивилизацијском, етничком, религијском и историјском прожимању, и предностима и недостацима по сопствене снаге, односно снаге непријатеља.

Војногеографска процена је саставни део опште процене геопростора. Она обухвата међусобне утицаје бројних географских појава, етања и чинилаца који, непосредно или посредно, делују на доношење рационалних и правовремених одлука о употреби оружаних састава у борбеним дејствима. На основу комплексне војногеографске процене геопростора ствара се основа за процену свих елемената ратишта или конкретног његовог дела.

Утицаји војногеографског чиниоца чине суштину војногеографске процене простора ратишта. Они су стожер процене утицаја свих појава везаних за географски чинилац на простору националних и других ратишта и основа за извођење закључака у доношењу оптималних одлука о: одбрани властитог географског простора, могућности утицаја на друге географске просторе ради остваривања и спровођења доктрине „колективне безбедности“, остваривања „националних“ интереса на географским просторима значајнијих региона општег ратишта и стварања услова за најцелисходнију и најекономичнију употребу оружаних снага на другим ратиштима.

Процене географског простора ратишта у НАТО-у, великим силама и суседним земљама, као неодвојиви део општих процена властитог ратишта и ратишта савезничких и пријатељских земаља, комплексне су и детаљне, и чине добро чуване тајне. Велике силе према свим проценама, па и војногеографским, не планирају извођење борбених дејстава на свом „националном ратишту“, које сматрају неприкосновеним. Процене осталог географског простора су свеобухватне и детаљне, поготову за ратишта за која су везани њихови интереси. У тим проценама се претпоставља извођење различитих ратних операција, зависно од противника и циљева који треба да се постигну. Због свега тога неопходно је да се познају утицаји географских појава у геопростору, проуче искуства земаља из окружења, сагледају своје мо-

гућности и уоче предности и недостаци прикључења систему колективне безбедности. На основу тога, кроз индивидуални програм, треба пронаћи заједничке интересе остваривати сарадњу са Северноатлантским савезом.

Ратиште се мора стално процењивати. Промену утицаја географског чиниоца могу да изазову наоружање и техника оружаних снага, начин ангажовања снага и решавања борбених задатака, и поремећени односи међу географским чиниоцима и појавама у географском простору. Наиме, у оквиру географског чиниоца мењају се односи између појава који су условљени спољним чиниоцима, па стога нема апсолутних закључака – одређени простор није исти у различитим ситуацијама.

Литература:

1. Група аутора, *Партнерство за мир и СРЈ*, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.
2. Група аутора, *Приручник о НАТО-у*, ГШ ВЈ, Сектор за ОШП, Друга управа, Београд, 1996.
3. Д. Арванитис, „Војна стратегија у оквиру националне стратегије“, „Информативни билтен превода“, бр. 4, ЦВНДИ, Београд, 1990.
4. М. Павловић, *Регионална војна географија*, ВИЗ, Београд, 1999.
5. Р. Радиновић, „Концепција националне безбедности Русије“, „Међународна политика“, фебруар-март, СЈУ РТЈ, 2000.
6. С. Мишовић, *Војногеографска процена југословенског ратишта*, Сектор за ШОНИД ГШ ВЈ, Београд, 1998.
7. С. Мишовић, „Метод војногеографске процене географског простора“, „Војно дело“, бр. 5–6, ВИЗ, Београд, 1999.
8. Џ. Робертсон, „НАТО у новом миленијуму и безбедност у свету“, „Информативни билтен превода“, бр. 3, ЦВНДИ, Београд, 1997.

*Јован Тамбурић, пуковник**

Контрола је функција процеса управљања у којој се утврђују степен остварености циља и узроци одступања оствареног у односу на планирани циљ, и предлажу мере за отклањање одступања. Најважније фазе процеса, тј. елементи сваког система контроле, јесу: дефинисање циља, и политике, односно организационих услова у којима ће се остваривати циљ, и утврђивање стандарда, норми, правила, критеријума функционисања организације и остварености циља; израда плана контроле; утврђивање резултата; поређење оствареног резултата са планираним и оцена евентуалних разлика, и корекција процеса ради постизања жељеног резултата.

За класификацију контроле постоје различити критеријуми, који одражавају специфичности функционисања и потребе за контролом организација у различитим областима људске делатности. У војној организацији контрола се класификује према: организационој припадности органа контроле; организационој функцији – активности која се контролише; трајању процеса који се контролише; обавештености организације која се контролише да ће бити контролисана; дефинисаном обиму и временском року контролисања итд. Контрола треба да буде организована према природи организације, њеној организационој структури, начелима контроле и потребама нивоа управљања у организацији. Да би у управљању могла да се оствари функција контроле, сви њени процеси треба да буду засновани на начелима контроле:

- 1) заснованости на плану остварења циља, 2) тежишту, 3) организационој прикладности, 4) правовремености, 5) објективности, 6) флексибилности, 7) организованости, 8) економичности, и 9) хуманом чиниоцу.

Кључне речи: организациони системи, контрола, управљање, елементи система контроле, учинци.

Увод

Управљање¹ организационим системима је функција организације којом се постављају циљеви, дефинишу услови функционисања и страте-

* Аутор је запослен у Инспекторату одбране Србије и Црне Горе.

¹ Према кибернетици, управљање је „дејство на објекат које побољшава функционисање или развој датог објекта а које је изабрано из мноштва могућих дејстава, на основу за то расположиве информације“. У економској теорији организације функције организације се деле на управљачке и извршне. Функција управљања се остварује на највишем нивоу, доношењем одлуке о циљевима и условима функциониса-

гија достизања циља, и обједињава и усмерава организација у процесу достизања постављеног циља. Без обзира на то који се облик управљања организационим системима разматра (управљање, менаџмент, командовање²), контрола је незаобилазна фаза процеса управљања у којој се сагледава да ли организација функционише према плану. При томе, планирање је, као почетна фаза процеса управљања, везано за информације о улазима у процес функционисања организације, док је контрола углавном везана за информације о излазима из тог процеса.

Место контроле у управљању

Потреба за контролом у организационим системима не би постојала када би управљачи могли прецизно да одреде будућност, обезбеде планиране услове за функционисање организације и обезбеде функционисање организације у процесу достизања постављеног циља према пројектованој технологији. Постоји више узрока који доводе до одступања остварених у односу на планиране циљеве. Међу најзначајније су: промене у окружењу; недостаци и пропусти у процесу планирања и додели задатака извршиоцима, ограничења људског чиниоца и неподударности циљева организације и циљева њених чланова.

Окружење се посматра кроз друштвене и природне услове који постоје као ограничења у функционисању организације. Иако постоје одређена научна сазнања о природи и људском друштву, ипак се функционисање организационих система, посебно војне организације, одвија у условима неизвесности. Дати, дефинисани, тј. одређени услови нису непроменљиви, јер се мењају према динамици вишег система. Те промене су честе и тешко се могу (понекад и не могу) предвидети и прецизно одредити. То је посебно изражено у рату, где је понашање једне стране услов, односно ограничење за функционисање друге стране у сукобу.

ња организације у току њиховог остваривања. Такав приступ има и Б. Јовановић, који управљање у организацијском смислу дефинише као „колективни начин доношења одлука уз активно учешће свих чланова организације“, сматрајући да се управљањем „дефинишу циљеви које треба остварити у одређеном периоду, начин остварења циљева и начин расподеле дохотка“ (Б. Јовановић, Увод у теорију војног руковођења, ВИЗ, Београд, 1983). Такав приступ не одговара теорији „Мулти левел-мулти гоал“ од М. Месаревића (*A Conceptual Framework for the Study of Multy level Multy goal Systems*, Case Institute of Technology, Cleveland, 1965), према којој се управљачке одлуке доносе на свим организацијским нивоима у складу са ограничењима вишег управљачког нивоа, а не само на стратегијском, односно, највишем организацијском нивоу. „Предвиђање понашања система и усмеравање тог понашања са задатком његовог навођења на циљеве система чини држину функције управљања. Та садржина се конкретизује као већи или мањи број управљачких акција, чији задатак је отклањање девијација у понашању организационог система и усмеравање тога понашања према циљу који му је постављен“ (С. Куколеча, *Основи теорије организационих система*, Економика, Београд, 1972).

² Има ставова да је командовање активност доделе задатка, али и да садржај командовања чине „одлучивање, додела задатака и контрола“, па се командовање може дефинисати као „специфичан облик управљања у војној организацији“.

Недостаци и пропусти у процесу планирања могу да буду различити, а најважнији су: недостатак информација о проблему који се решава; некавалитетна обрада постојећих информација; погрешно постављени циљеви и стратегије за њихово достизање, и неадекватно додељивање задатака извршиоцима. Зависно од структурираности проблема који решава, доносилац одлуке може да поседује информације различитог обима и квалитета. Планови решавања структурираних проблема прецизнији су и квалитетнији од планова решавања делимично и неструктурираних проблема, који су мање прецизни и одређени како у вези с постављеним циљевима, тако и у вези с условима функционисања, стратегијом и методама за њихово достизање. То је посебно чест случај у борбеним дејствима, у којима је уобичајено, у процесу реализације, допуњавање плана према пристиглим информацијама. Неадекватно додељивање задатака извршиоцима често доводи до несклада између оствареног и планираног. На одступања у процесу реализације утиче како додела задатака изнад организацијских могућности, тако и додељивање задатака на којима се не ангажују целокупни потенцијали – капацитети извршиоца.

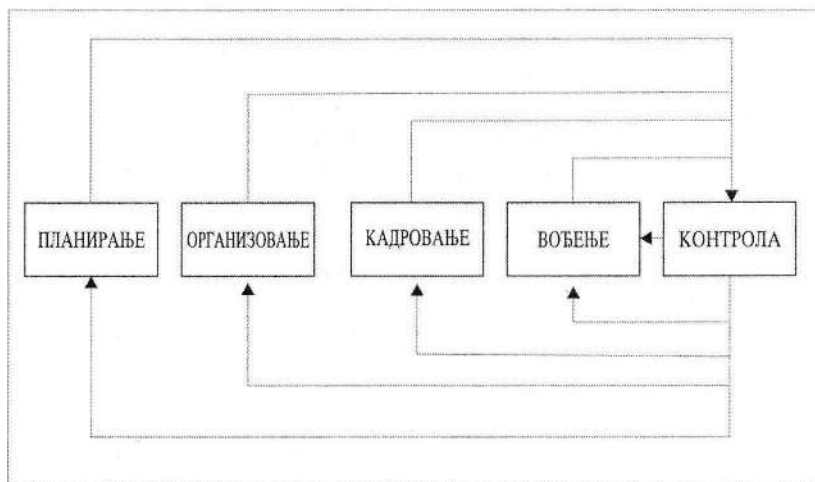
Ограничења људског чиниоца, без обзира на то колико се узимају у обзир приликом планирања, доводе до одступања од планираног. Између осталог, извршиоци често нису довољно оспособљени и немају довољно знања и информација за обављање додељених задатака.

Неподударност циљева организације и циљева њених чланова често доводи до тога да извршиоци, и када могу, не обаве задатак (прикривено или отворено).

Контрола је обавезна фаза процеса управљања јер без ње не би могла да се оствари сврха управљања, тако да се може тврдити да без контроле није могућ процес управљања. Са осталим фазама управљања контрола је повезана повратном, а са вођењем и директном везом³ (шема 1).

Контрола може да изгледа као последња фаза управљања, али она то није јер се налази у повратној вези са осталим фазама. Према потреби, у контролу се укључује корекција, која се заснива на утврђивању и анализи одступања од планираног. Корекција може да се обави у фази припреме или остварења постављеног циља. Може да обухвати измену циља, стратегије, услова у којима се остварује циљ, организационе структуре итд.

³ Садржај процеса управљања који је дао П. Јовановић. Кадровање је процес управљања организацијом који обухвата проналажење, одабирање и довођење кадрова у организацију, њихову обуку, развој и награђивање. Кадровање је саставни део процеса организовања, па неки аутори та два процеса спајају у један – у организовање, па се управљање састоји од четири функције: планирања, организовања, руковођења (вођења) и контроле. Вођење или руковођење је функција управљања у којој руководиоци усмеравају и координирају кадар у обављању задатака. Вођење је сложен процес двомерне комуникације у којем извршиоца треба мотивисати да што боље ради, да се усавршава и да открије могућности за усавршавање и напредовање у организацији. Вођење обухвата и стално доношење руководиоачких одлука.

Односи контроле и осталих фаза управљања (3)

Појам, садржај и подела контроле

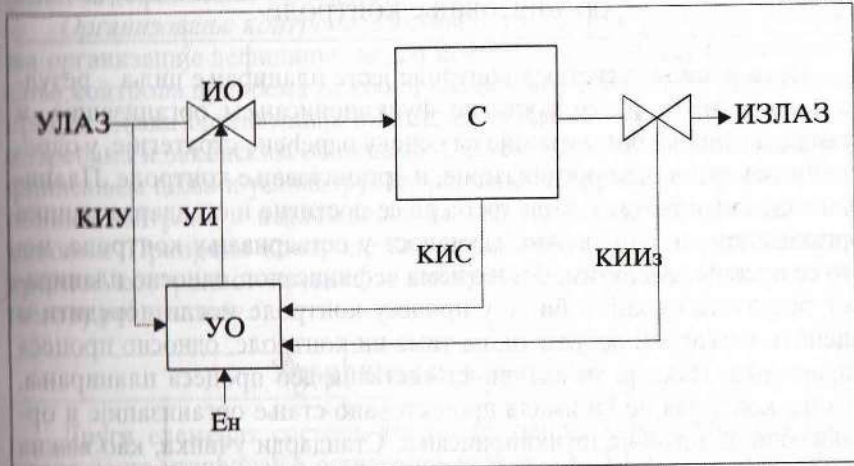
Термин контрола потиче од француске речи *controle*, што значи поглед. У српском језику значи: надзор над радом људи; праћење исправности функционисања средстава за рад и правилности технолошких процеса; свако проверавање неког процеса: сопственог, туђег, или уопште независног од људи; проверавање и праћење правилности примене и спровођења законских и на законима заснованих других прописа; сравњивање резултата понашања с моделима, понашања динамичких система у процесима аутоматског управљања; процес упоређивања фактичког стања са жељеним стањем или стањем какво би требало да буде и орган који обавља процес контроле. Сва значења се свде на то да је контрола процес, односно делатност, или да је то орган који обавља делатност контроле. Често се садржај појма контроле неоправдано изједначава са садржајима појмова праћење, проверавање, оцењивање.

Једну од коректних дефиниција контроле као фазе управљања дао је П. Јовановић.⁴ Ако се контрола дефинише са аспекта активности које се одвијају у њој, онда је *контрола део процеса управљања у којем се дефинишу стандарди и норме учинка организације, утврђује степен остварености циља, одступања и узроци одступања оствареног у одно-*

⁴ „Контрола представља задњу фазу процеса управљања у којој се сагледава и оцењује да ли се процес управљања одвија у складу с планираним и да ли се на излазу добијају резултати који су планирани и очекивани“ (П. Јовановић и остали, *Менаџмент*, ФОН, Београд, 1996, стр. 421).

су на планирано и обавља корекција процеса ради остваривања постављеног циља. То је процес који се непрекидно одвија у свим фазама и на свим нивоима управљања организацијом, процесом, пројектом, задатком и активношћу. Заснива се на кибернетичком принципу повратне спреге према којем излази из функционисања организације треба да се мере и доводе у везу са улазима (шема 2). Управљачки орган (УО), на основу контролне информације о улазу у систем (КИУ), контролне информације о стању система (КИС) и контролне информације о излазу (КИИЗ), доноси одлуку о корекцији коју, као управљачку информацију (УИ), доставља извршном органу (ИО) у систему. Уколико се утврди да између улазних и планираних излазних резултата постоје недопустива одступања, предузимају се мере да се отклоне. На тај начин контрола делује као регулатор процеса управљања.

Шема 2

Повратна спрега у систему управљања (4)

Најважније фазе процеса, односно елементи система контроле, јесу:

- 1) дефинисање циља, политике, односно организационих услова у којима ће се остваривати циљ, стандарда, норми, правила, критеријума мерења – утврђивања остварености циља и израда плана контроле;
- 2) утврђивање резултата;
- 3) поређење остварених резултата са планираним и оцена евентуалних разлика;
- 4) корекција процеса ради постизања жељених резултата.

Наведене фазе чине елементе контроле без обзира на то о којој је организацији реч, на којем организационом нивоу и шта се њоме контролише. Изостављањем било које од тих фаза (активности) доводи у питање и сврху контроле као функције управљања.

Утврђивање стандарда и норми учинка и организовање контроле

Први елеменат система контроле јесте планирање циља – резултата, који треба да се постигне функционисањем организације, и стандарда учинка организације на основу одређене стратегије, у одређеним условима рада организације, и организовање контроле. Планирање циља (резултата) који треба да се постигне и стандарда учинка организације, иако је важна активност у остваривању контроле, често се превиђа. Међутим, без ње нема дефинисаног, односно планираног резултата са којим би се у процесу контроле могли поредити и оценити остварени резултати, па тиме ни контроле, односно процеса управљања. Иако је та активност саставни део процеса планирања, без ње контрола не би имала пројектовано стање организације и организациона правила функционисања. Стандарди учинка, као важна претпоставка контроле, треба да буду дефинисани за све делове организације, све до појединачног извршиоца, и исказани у квантитативном облику, тако да се могу мерити. У пракси се користи више метода утврђивања стандарда учинка организације, као што су: историјски, компаративни, технички и нормативни метод.

Историјским методом стандарди се утврђују на основу резултата остварених у прошлости, односно на основу искуства. Њиме могу да се постављају стандарди трошкова и норме радног учинка делова организације и извршилаца.

Компаративним методом се утврђује стандард учинка на основу учинка сличних организација. Подаци о тим учинцима могу да се добију директно од изабраних организација или преко разних публикација. Приликом одређивања учинака тим методом треба узимати у обзир и услове у којима су функционисале те организације када су оствариле те учинке.

Технички стандарди се постављају на основу утврђених стандарда учинка за поједине извршиоце посла и за машине. То су стандарди који се утврђују за утрошак материјалних средстава, људског рада, производњу по јединици времена рада неке машине итд.

Нормативним методом се одређују стандарди учинка на основу норми које је прописао управљачки ниво, односно држава.

Без утврђених стандарда учинка организације и њених делова не може се говорити о ефективном и ефикасном управљању организацијом. Без њих доносиоци одлука не могу правилно да одреде циљеве и услове у којима треба да се остваре циљеви, доделе задатке извршиоцима, утврде узроке одступања у процесу остваривања циља и оцењују рад организације и појединаца, па је њихово непостојање показатељ дезорганизације. У војној организацији постоји стални захтев да се прикупљају подаци о учинцима команди и јединица да би се користили за дефинисање организацијских норми.

Организовање контроле је активност у којој се у процесу стварања организације дефинише систем контроле а у процесу функционисања контрола припрема да као орган оствари (реализује) контролни процес. Свака организација поставља систем контроле према својим потребама и законским обавезама. Систем контроле се поставља дефинисањем циља и услова функционисања контроле, и одређивањем облика контроле и надлежности по функцијама и организацијским нивоима. Припрема контроле као органа обухвата планирање конкретног контролног процеса и извођење непосредних припрема за његову реализацију.

Утврђивање резултата

Други елеменат система контроле, односно фаза процеса контроле, јесте утврђивање оствареног резултата. Подаци о оствареним резултатима могу да се прикупљају применом више техника и поступака метода посматрања и испитивања. Та активност, углавном, изискује одређене трошкове. Најобјективнији подаци се прикупљају поступцима у којима се мерењем утврђују квантитет и квалитет учинка, односно стања. Због важности података у процесу управљања, за мерење је неопходан објективан, стручан и тачан рад контролора. Да би било ефикасно, свако мерење треба да испуни најмање три захтева:

- мора да се одвија према утврђеним стандардима, јер у супротном резултати нису разумљиви нити упоредиви. За сваки стандард дефинисани су и услови функционисања организације у којима се он примењује, па у току мерења резултата треба утврдити те услове;

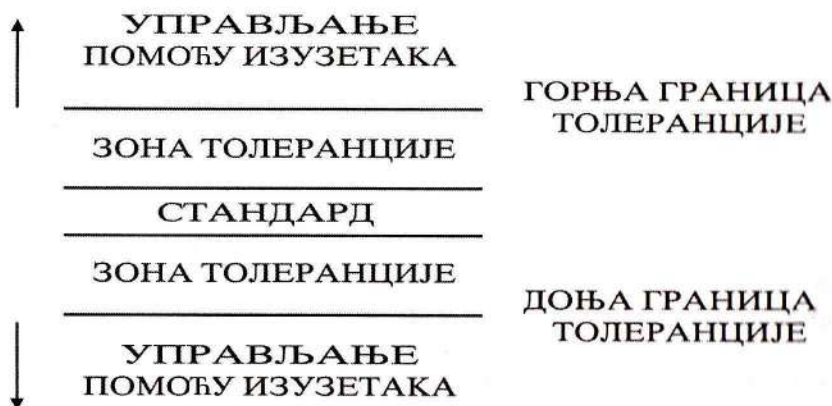
- ако се мерење обавља на узорку због економичности и рационалности, узорак мора да буде репрезентативан. У супротном, резултати неће моћи да се уопште на читаву масу појава, па ни систем контроле неће бити адекватан;

– мерење мора да буде поуздано и валидно. Поузданост се обезбеђује стабилним мерењем под istim условима током времена – исти услови треба да дају исте резултате. Валидност мерења значи да се одређеном техником, тј. поступком, стварно мери одређена вредност (стање). Наравно, примена неадекватног система мерења доводи до погрешних информација и, тиме, до неквалитетне контроле и управљања.

Поређење остварених и планираних резултата и оцена евентуалних разлика

У тој фази контроле пореде се остварени резултати са стандардима учинка и резултатима који су планирани. Будући да се у претходној фази долази до података о оствареним резултатима, у овој фази је потребно да се они упореде с планираним резултатима да би се дошло до сазнања да ли постоје и каква су одступања. Уколико су стандарди разумљиво постављени а резултати тачно измерени, веома се једноставно долази до сазнања о одступањима. Како су одступања у функционисању организационих система скоро редовна појава, главна пажња се усмерава на оцену величине и врсте одступања да би се дошло до закључка је ли оно у границама толеранције. Величина одступања резултата које се толерише, тј. сматра прихватљивим, треба да буде дефинисано при дефинисању резултата који треба да се постигне. Управљање не може, и не треба, да реагује на сва одступања резултата од стандардних учинака, већ само на неуобичајена, тј. на изузетна одступања од стандарда која премашују одређену границу толеранције. На том ставу је развијен концепт управљања помоћу изузетака (шема 4). Да би се применио такав концепт управљања у организацији нужно је да још у фази израде стандарда одреди дозвољено одступање. Наведена граница се одређује тако да дозвољена одступања процеса, стања и резултата не доводе до штетних последица. За одступања која прелазе одређене границе потребна је корективна акција.

Шема 4

Концепт управљања помоћу изузетака

Када се одступања између оствареног и планираног резултата налазе изван зоне толеранције, анализирају се узроци одступања и предузимају мере за корекцију процеса. Узроци девијације отклањају се корективном акцијом која чини повратну спрегу у систему управљања (шема 5). Корективна акција се предузима када се утврде узроци одступања. Да би се пронашли узроци одступања у процесу мерења резултата неопходно је да се утврде и услови у којима је остварен одређени резултат. Најчешће узроци одступања су непредвиђени утицаји околине и недостаци у планирању, организовању и реализацији процеса.

Шема 5

Корекција у процесу управљања

Подела контроле

Класификација контроле може да се обави према различитим критеријумима, који одражавају специфичности функционисања и потребе за контролом организација у различитим областима људског друштва. Анализом критеријума по којима су разни аутори обављали класификацију, контрола у систему одбране могла би да се класификује према:

- 1) организацијском нивоу органа контроле;
- 2) организацијској функцији – активности која се контролише;
- 3) времену одвијања процеса који се контролише;
- 4) обавештености организације која се контролише;
- 5) обухвату и временском року контролисања итд.

Према *организацијском нивоу* органа који обавља контролу, постоји субординирајућа контрола и самоконтрола. *Субординирајућа контрола* је редовна делатност свих нивоа управљања којом се прати функционисање организације у процесу остваривања постављених циљева. Спроводи је органи управљања у домену своје надлежности. Изводи се у оквиру надлежности вишег, претпостављеног организационог нивоа. Реализују је : команданти, начелници, руководиоци, одређени органи штабног органа или орган који је специјализован само за послове контроле. Право контроле организације део је права на управљање, односно командовање, и има га орган управљања у организацији или такав орган на вишем хијерархијском нивоу. Због ограничених могућности појединца у току развоја војне и других организација, формирани су штабни органи који помажу команданту, (начелнику, директору, министру) да командује (управља), односно да контролише организацију. У неким организацијама су формирани и посебни организацијски делови за контролу рада одређених, за ту организацију важних функција (контрола квалитета производа, контрола борбене готовости, поштовање закона и устава итд.). Штабни и специјализовани органи контроле контролишу на основу ауторитета – овлашћења команданта (органа управљања). Контрола се регулише посебно за сваку активност или је дефинисана у акту о унутрашњој организацији и надлежностима органа у команди (управи, министарству). У организацијама које функционишу у немирном окружењу и ванредним приликама, овлашћењем које се даје органу контроле може да се обухвата и право да у току контроле доноси одлуке о корекцијама и отклањању нађених недостатака у функционисању организације. Таквим овлашћењем контроле (даје га управљач, односно командант) скраћује се време за корекцију и прилагођавање организације – јединице тренутним условима и повећавају квалитет њеног рада (дејства) и могућност опстанка.

Самоконтролу обављају појединци и органи у самој организацији која реализује процес. То је основна, најчешћа и по обиму највећа контрола. Њена суштина је у томе да се на основу контролних информација за најкраће време предузимају корективне акције у надлежности реализатора процеса (задатка, посла). Информације које се прикупе самоконтролом достављају се вишем хијерархијском нивоу у облику извештаја, у којем се наводи и која се корективна акција предлаже или је већ предузета, као и захтеви за подршку од претпостављеног нивоа. Из разних разлога⁵, стање система се у таквим извештајима не приказује објективно, што може да доведе до девијација у управљању организацијом.

⁵ Разлог за лажно приказивање стања најчешће је тежња да се прикривају сопствени пропусти у раду и избегне одговорност, уз процену да претпостављени ниво неће сазнати стварно стање јер се у контроли ослања само на извештаје потчињеног нивоа.

Према *организацијској функцији*, односно *активности* која се контролише, контрола може да буде: техничка, финансијска, контрола рада, контрола законитости, контрола квалитета производа, контрола контроле итд. За неке организацијске функције на највишим нивоима управљања формирају се и посебни органи за контролу. Постојање посебних, специјалних органа за контролу не искључује право и обавезу осталих нивоа у организацији да остварују контролу на свом нивоу. У војној организацији постоји контрола: борбене готовости; војне обавезе и борбене готовости војнотериторијалних органа; обуке и оспособљености; заштите на раду, заштите од пожара и заштите животне средине; материјално-финансијског пословања; унутрашњег реда и дисциплине; обезбеђења објеката и људства; судова под притиском; санитарна контрола; грађевинска контрола; контрола војног саобраћаја итд.

У односу на *време одвијања* процеса који се контролише, контрола може да буде *претходна*, *текућа* или *процесна* и *накнадна контрола*.

Претходна контрола се спроводи пре отпочињања процеса (задатка, посла). То је, у ствари, контрола квалитета планирања и организовања, односно припремљености за реализацију одређеног задатка. Има превентивну функцију, јер омогућава откривање девијација и услова који би могли да их изазову пре него што се стварно догоде. Пример за такву контролу јесте текуће одржавање материјално-техничких средстава, тј. откривање и отклањање мањих кварова који би могли да доведу до потпуне неисправности средства. Или, преглед и одобравање планова за реализацију задатака потчињених организација. Претходна контрола се заснива на предвиђању утицаја различитих активности и услова на одређени процес, па се све активности и услови који би могли негативно да делују на планирани процес отклањају или се изводе одговарајуће корекције у плану.

Текућа или *процесна контрола* се спроводи у току одвијања процеса, односно обављања задатка. Она омогућава контролу услова у којима се одвија процес, мерење резултата, њихово поређење са нормама, уочавање одступања и предузимање корективне акције. Процесна контрола омогућава уочавање девијација и њихово отклањање пре него што се девијације нагомилају и значајније утичу на одвијање процеса.

Накнадна контрола је контрола резултата завршеног процеса. На основу добијених информација могуће је упоређивати вредност производа организације са вредношћу улаза у процес производње, односно функционисања. Резултати накнадне контроле користе се за планирања у наредном периоду, за отклањање одређених недостатака у функционисању организације ради прилагођавања новим условима у окружењу, награђивања и других управљачких активности.

У односу на *обавештеност организације* која се контролише, постоји *јавна и тајна контрола*. Јавна контрола може да буде *и најављена и ненајављена*. Циљ најављене и јавне контроле јесте повећање квалитета функционисања и стања уз учешће контролисане организације у периоду припреме за контролу. Циљ ненајављене и тајне контроле је стицање увида у стварно стање организације и дисциплине, а посебно квалитета рада и објективности у извештавању органа управљања (командовања).

Према *дефинисаном обухвату*, контрола може да буде *потпуна и делимична*, а у односу на *прописани рок контролисања* – *редовна и ванредна контрола*.

Начела контроле

Да би контрола могла да оствари своју функцију у систему управљања потребно је да се сви системи и процеси контроле заснивају на одређеним начелима. Начела (принципи) јесу основни ставови, тј. правила од којих се полази и према којима се ствара и функционише систем контроле. Постоје различити приступи у дефинисању начела, зависно од специфичности организације и од тога где се одређује тежиште у процесу, односно да ли се сагледава целокупан процес или само поједине фазе контроле. Од начела која важе у свим организацијама и на свим организационим нивоима најважнија су:

1) заснованост контроле на плану остварења циља, нормама и стандардима учинка; 2) тежиште контроле; 3) организациона прикладност; 4) правовременост; 5) организованост; 6) објективност; 7) флексибилност; 8) економичност и 9) хумани чинилац.

1) *Заснованост контроле на плану остварења циља, нормама и стандардима учинка*. Контрола обезбеђује да се у току управљања неким процесом непрекидно стиче увид у степен остварености постављеног циља. Због тога она има смисла само ако је заснована на плану у којем су дефинисани циљ и начин достизања циља кроз дефинисану политику, стратегију, процедуре и методе. На основу дефинисаног циља, политике и стратегије, процедура и метода његовог достизања одређују се стандарди учинка према којима се упоређују остварени резултати. Контрола у којој се не зна *шта, како и у којим условима* се мери и са чиме се упоређује нема смисла. Контролори, такође, треба да раде на основу одобреног плана контроле, који је основ за овлашћења, организовање и припрему контроле.

2) *Тежиште контроле*. Начело тежишта разрешава немогућност да се у процесу све контролише, јер је таква контрола нерационална и може да одврати пажњу од делова процеса који су важни. Због тога се ефективна и ефикасна контрола може успоставити само када се усмери на неколико кључних тачака, односно када се одреди тежи-

иште. Кључне тачке у процесу који се контролише јесу најважнији делови процеса, кључни временски рокови, најважнији параметри одвијања процеса итд. Начелом тежишта прави се разлика између важног и неважног, и обезбеђује да се ефективна и ефикасна контрола обезбеди контролисањем само кључних, стратешких тачака.

3) *Организациона прикладност.* Систем контроле треба потпуно да одговара природи организације, њеној организационој структури и потребама нивоа управљања. Контролни системи треба да буду успостављени у свим деловима организације, тако да свим нивоима управљања обезбеђују потребне информације зависно од надлежности и потреба. Контрола као део структуре организације треба да се усклађује с променама у организацији.

4) *Правовременост.* Контрола треба да се обави на време да би се могла предузети правовремена корективна акција. То је посебно важно будући да је потребно и одређено време за одлучивање о корекцији, организовање за њену реализацију и отклањање девијације. Правовременост се обезбеђује претходном контролом, па је она ефективнија од накнадне контроле. Правовременом контролом обезбеђује се одређена информација о процесу док је корекција још могућа. За обезбеђење правовремености веома је важно да се одреде тачке контроле које обезбеђују корекцију. Правовременост се обезбеђује и самоконтролом, која за најкраће време обезбеђује уочавање и отклањање бројних мањих девијација, чиме се поједностављује и побољшава управљање процесом.

5) *Организованост.* Да би контрола као процес била усклађена са осталим активностима у организацији треба да буде организована, тј. планирана и припремљена. Контрола се планира на основу плана рада организације, односно плана обављања задатка. Планирањем се одређују циљ, садржај, овлашћења, методи, време, састав, припрема контроле, и друго. Припрема органа контроле за контролисање обухвата: обавештавање о плану контроле, објекту контролисања и нормама у области контроле, личну припрему контролора и обезбеђење потребних услова за несметану и квалитетну реализацију контроле.

6) *Објективност.* Сврха контроле може да се оствари само ако су подаци о оствареном и о односу оствареног и планираног резултата објективни, тј. ако одговарају стварности. Тај критеријум се лакше примењује када су циљеви, стандарди и резултати изражени у квантитативном облику. Објективност контролора је незамислива без квалификованости, тј. без разумевања процеса који контролишу и оспособљености за примену одговарајућих поступака и инструмената у процесу контролисања. Објективност се обезбеђује и непосредном незом између контролора и контролисаног објекта. Индиректно, посредно прикупљање информације о одређеном процесу може да доведе до искривљавања, односно до необјективног приказивања стања. Када су планирани резултати исказани у квалитативном облику, про-

цењује се, на одговарајући начин, утврђивање оствареног резултата. У систему контроле неопходно је да се планирани резултати дефинишу у квантитативном облику, тако да се могу мерити, а контролори треба да се оспособе да у процесу контроле не буду субјективни. Веома значајан услов за објективност контроле јесте организациона независност контролног органа. Контролори и сам орган контроле не треба да зависе ни у једном аспект од контролисаног објекта јер, у супротном, долази до девијације у процесу.⁶

7) *Флексибилност*. Начелом флексибилности обезбеђује се осетљивост контролног система на промене услова у којима се одвија процес остваривања постављеног циља и његова способност прилагођавања тим променама. Контролни стандарди треба да буду флексибилни и адаптивни на све услове у којима се може наћи организација. Контрола треба да се прилагођава и променама у организацији.

8) *Економичност*. Свака контрола је активност у којој се ангажују људи и одређена материјална средства, а трошкови везани за њих утичу на ефикасност функционисања организације. Због тога контрола треба да буде постављена тако да трошкови њеног функционисања буду мањи од користи која се контролисањем остварује. Односно, треба да буде организована и димензионирана тако да на економичан начин осигура остварење циљева организације.

9) *Хумани чинилац*. Људски чинилац је увек најважнији у процесу контроле јер систем контроле не може да функционише без људи. Они планирају, организују и реализују контролу, па од њиховог знања и способности зависе њена ефективност и ефикасност. Објекти контроле су најчешће процеси и активности у којима учествују људи чији се рад и ефикасност мере и оцењују у оквиру контроле. Такође, у контроли се људи оспособљавају да реализују процес онако како је предвиђено. Необјективна и нефлексибилна контрола може да нанесе штете организацији због утицаја на смањене мотивације и ангажовање људи. Истовремено, објективна и јавна контрола, која признаје и евидентира посебна достигнућа појединаца, васпитна је и позитивно делује на радно ангажовање људи у организацији.

Закључак

Без обзира на то која се подела управљања, као функције организације, разматра (управљање, менаџмент, командовање), контрола је незаобилазна фаза тог процеса. У њој се сагледава да ли се функционисање организације одвија према плану, с једне стране, и предузимају мере за отклањање недостатка према овлашћењима контрол-

⁶ На пример, према решењу за период 1991–1998. године, Инспекција борбене готовости ВЈ, иако је замишљена као контрола с највишег организацијског нивоа, била је потчињена НГШ ВЈ. У таквој ситуацији ГШ ВЈ није имао контролу претпостављеног, што је могло да доведе до разних деформација.

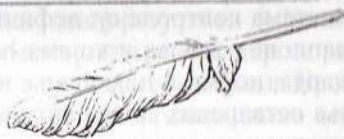
ног органа, с друге стране. Фазе процеса, односно елементи, сваког система контроле су: дефинисање циља и политике, односно организационих услова у којима ће се остваривати циљ; утврђивање стандарда, норми и планирање контроле; утврђивање резултата; поређење остварених са планираним резултатима и оцена евентуалних разлика и корекција процеса ради постизања жељених резултата.

Утврђени стандарди учинка организације и њених делова основа су ефективног и ефикасног управљања организацијом. Без њих управљачи не могу правилно да одреде циљеве, доделе задатке извршиоцима, утврђују узроке одступања у процесу остваривања циља и оцењују квантитет и квалитет рада организацијских делова, па је њихов недостатак показатељ дезорганизације.

У војној организацији постоји стални захтев да се прикупљају подаци о учинцима управа, команди и јединица који би послужили за дефинисање организацијских норми. Организација треба да буде обавештена о тим нормама и стандардима да би њена самоконтрола била ефективна и ефикасна. Систем контроле треба да буде организован према начелима контроле, природи организације, њеној организационој структури и потребама нивоа управљања у организацији.

Литература:

1. Група аутора, *Методологија ратне вештине*, ЦВВШ, Београд, 1995.
2. П. Јовановић, *Управљање пројектима*, ФОН, Београд, 1995.
3. М. Рајков, *Теорија система*, ФОН, Београд, 1980.
4. Р. Томановић и З. Вићентијевић, *Научна утемељеност контроле и оцењивања борбене готовости ОС Југославије*, ЦВВШ, Београд, 1992.
5. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1972.
6. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1971.
7. А. Т. Лернер, *Принципи кибернетике*, Техничка књига, Београд, 1970.
8. Д. А. Врен, Ј. Р. Дан, *Менаџмент – процес, структура и понашање*, Грмеч, Београд, 1994.
9. *Организационо, пословни лексикон израза, појмова и метода*, Рад, Београд, 1986.
10. М. Бабић, Б. Ставрић, *Менаџмент, концепт и процес*, МБ Центар, Н. Београд, 1997.
11. М. Ван Кревелд, *Командовање у рату*, ВИНЦ, Београд, 1992.
12. Иванов, Савелев, Шемански, *Командовање у рату*, ВИЗ, Београд, 1972.
13. А. Гаве, *Вештина командовања*, ВИНЦ, Београд, 1993.
14. *ФМ 101-5 „Staf organization and operation“*, Headquarters, Department of the Army, 1997.

Морал војске између традиције и мултикултурализма

УДК: 17.02 : 355.233.23

Др Михајло Басара, пуковник

У раду су разматране тешкоће у вези са заснивањем морала Војске које карактеришу конфузија и раскорак између покушаја да се за идентитетом трага у давној прошлости и српској војничкој традицији и савремених захтева којима се промовише мултикултурализам. На једној страни, извори морала војске траже се у митологизованом патриотизму српске нације, чији су баштеници окренути прошлости (Црква и антиевропски традиционалистички покрети и странке), а на другој страни припадници војске треба да прихвате приговор савести, пацифизам и мултикултурализам као природно својство друштва у којем живе и природно право својих сународника и својих суграђана. Излаз је – професионализација Војске.

Кључне речи: морал Војске, традиција, религија, мултикултурализам.

Увод

Вредносна пустош у војничким срцима, настала након краха комунистичке и националистичке идеологије, још увек чека нове садржаје. Политички демагози су страначки плурализам искористили, почетком распада СФРЈ, као простор за испољавање потиснутих националних страсти и тако, у ствари, испунили наставу празнину псеудо и антинационалним вредностима. Политички и ратни порази агресивне националне идеологије и понешто охрабрани и ојачани демократски ток изазвали су, и даље генеришу, дилеме код војника (и свих грађана) о томе шта чини тај за вој-

еку пресудни скуп идентификација који твори јединство војске и чврстину њеног борбеног морала.¹ Превладавање дуготрајне конфузије, иако је њен извор више друштвеног него војног порекла, јесте правац којим војна елита треба и сама да крене, упркос чињеници да постоје трајни конфликти у гледању на националне циљеве, које треба поново разматрати. Тешко наслеђе одговорности и последице ратова вођених деведесетих година 20. века упућују на то да се не морају чекати хармоничнија времена. Други део истог проблема потиче од потребе (можда, тачније, од захтева који долазе из европског окружења) за новим интеграцијама с другачијим начелима и вредностима. Тај раскорак чини вредносноу дилему која ствара конфузију у вези с иначе тешко замисливим идентитетом српско-црногорске војске.

Тешкоће употребе традиције у изградњи морала војске

Један од главних подстицаја за морал војске долази из историје и војничке традиције.² Међутим, замисао о улози и системском установавању употребе традиције у војсци наилази на многе тешкоће. Сложеност коришћења традиције као извора морала војске произилази из комплексности војне традиције и политичке стварности у којој се она негује/уграђује.³ Политичке елите које усмеравају главне идеолошке токове сусрећу се са некомплементарношћу историјских садржаја, услова у којима су се историјски догађаји одигравали и улога које су имали са условима и функцијама које им се желе дати у савременој војсци.⁴ Да би садржаји из војничке историје имали жељену улогу (да би се инструментализовали) у савременим условима прво се морају редуковати историјски садржаји. Ако се неговањем и чувањем традиције јача морал војске, међу многим догађајима у историји морају се одабрати само они који могу имати баш такав утицај. Негативни примери, ако их историја и сачува, не могу да буду садржај за неговање и чување вој-

¹ У раду се под појмом морал војске подразумева квалитативна димензија људског чиниоца у низу других чинилаца који чине борбену готовост војске, која се изражава спремношћу њених припадника да све своје психолошке, физичке и моралне снаге подреде јединственом циљу војске, односно, војне јединице којој припадају.

² „Из непрекидних победа и тријумфа доказује да је Ваша Милост умела тачно и верно да сачува начела наших предака из области војне вештине“ (Вегије, *Расправа о војној вештини*, Мала војна библиотека, Београд, 1954, стр. 35).

³ Више пута у 20. веку српска политичка и војна елита одбацивала је дотадашњу традицију и промовисала нову: од интегралног југословенства после стварања Краљевине СХС, револуционалних традиција после стварања друге Југославије, унутрашњих комунистичких престојавања и ломова, до „повратка“ традицији после распада СФР Југославије.

⁴ „Иницијом традиција и креирањем виртуелних политичких, друштвених и културних континуитета, интелектуалне и политичке елите су тако ублажавале артифицијелност националних заједница“ (Олга Манојловић Пинтар, „Благо и њима јер су елавно пали за отаџбину...“, „Годишњак за друштвену историју“, бр. 3, 2002, стр. 81).

них (и других) традиција.⁵ У томе нема разлика међу војскама света. У вези с неговањем традиције, све војске су у историји листом херојски побеђивале своје непријатеље у праведном рату. Тај облик филтрирања историје ради јачања морала војске је нужан, али су његов обим и интензитет детерминисани актуелним политичким карактером војске, односно, карактером државе и друштва.

Другачији приступ инструментализацији историје у војсци имају државе које су део ширих економских, политичких и безбедносних интеграција. Наиме, у таквим интеграцијама војна историја је више део културе једне земље и њене војне силе у којој је свака инструментализација историјских факата политички препознатљива као инструментализација општих интереса ... Друштва која не наглашавају традицију као политички адут у сфери политичких односа неће ни у војсци имати појачану потребу да област морала поткрепљују митом и војном традицијом. Извори морала војске у таквим друштвима више ће се заснивати на идентификацији са ужим или ширим војним колективитетима, на групној идентификацији и задацима војске, а знатно мање на идентификацији с митотворачким ентитетима из историје друштва или нације којој припадају.

У српско-црногорском случају, редукционистички и субјективно-митски однос према прошлости подржан је (и одређен) традиционализмом друштва. Вишеструко подељени српско-црногорски идентитет, осиромашен и сведен на самоулепшавајућу слику историје и традиције, уз социјалнопсихолошки традиционализам, мањкав је сразмерно отсуству разума и рационалне вере. Занемарује се да се у савременом добу идентитет учвршћује разумевањем разлика. У савре-

⁵ „Оно кућа што није било изгорело, Срби раскопају пенцере и врата и све што се могло одвојити пооднесоше, и кад пљачке неста, готово сви својим кућама одоше а с нама мало остаде... Ми дотерамо из села четнике, али како се набирају ексера из пожара, они онда оду опет кући“ (Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, „Нолит“, Београд, 1988, стр. 11).

„Нашим официрима на граници лакше се може опростити 'што су за народ свој слабо марили, јер су они царске слуге, које су данас овдје, а сјутра богзна гдје, а уз то још опажали су да им кашто смета напретку што су Срби; зато су гдјекоји вичући на своју подручну браћу гледали да се удворе Нијемцима, те је тога ради бивало да су људи наши у мјесту своме вољели официра макар од ког другог народа него Србина“ (М. Селимовић, *За и против Вука*, БИГЗ, Београд, 1983, стр. 28).

Из писма С. Текелије Наполеону (13. јуна 1804): „Неукост народа је велика у целој нацији ... сви источњаци су неуки и без књижевности... Стога је тешко да се тим људима дају идеје о општем добру, љубави према заједници, енергији и о свему што чини постојаност једне државе“. Људи из народа су охоли, завидљиви и осветољубиви. „Кад осете силу против себе и њихов први покушај опозиције не уследи одмах, они губе присебност и постају тако плашљиви да се могу помустити скоро као животиње. Али ако им се попусте узде они постају неподношљиви као сви они којима не управља разум“ ... Неверност је такође велико зло међу њима 'израсло из корупције а подржано сиромаштвом и осветољубљем. За мало новца способни су да убију десетак људи, а наочито вође.“ Текелија закључује да српски устанак може бити „само хајдучија и бескрајно проливање крви“ (М. Селимовић, *исто*, стр. 35).

меном позиву на традицију не би требало да се инсистира на прастарим навикама, обичајима и погледима на свет који су некада, можда, и били чувари идентитета.⁶

Војна традиција се такође ослања на друштвени традиционализам. Тамо где се форсира као политичка опција и, посебно, тамо где је средство доминантних политичких елита, присуство традиционализма је неминовно и у војсци. Основа структуре војне традиције јесте „херојска“ традиција створена из мита. Самим тим, знатан је степен филтрирања историјских садржаја. Сложеност проблема увећава и потенцијални (идеолошки и историјски) сукоб различитих традиција, јер различита виђења традиције нису претпоставка за политичку толеранцију. У вези с тим, ако војска решава проблеме различитих погледа својих припадника на традицију, први корак је нужно покушај рационалне релативизације разлика.

Ослонац на традицију и вера у традиционално открива (и ствара) идеолошка опредељења. Одређење човека као „свету отвореног бића“, расположивог за нове могућности, непредвидиве облике понашања, дефинитивно ослобођеног од крутих нагонских облика понашања, чини га способним за све могућности – најбоље и најгоре. „Најгоре је оно што се не може друштвено предвидјети, оно што руши усталин ход друштвених институција“.⁷ Традиционалисти таквом „ослобођеном“ човеку постављају границе. Човек је, према њима, већ „чисто физички, упућен на дисциплинирање, узгој, тренинг, на сређене захтјеве који долазе одозго“.⁸ Улога је, дакле, традиције да смањује отвореност према свету и спремност на друге могућности које је природа отворила у човеку. Она мора човека да „укроти“ смањивањем његових потенцијалних могућности. Такво схватање управо одговара ауторитарном друштву којем је традиција значајан ослонац. Традиционалисти верују да је природа узрок човековог кварења и да га цивилизација, коју по њима чине традиционалне и ауторитарне друштвене установе, једино може спасити. При томе, каже Гелен, „показало се је изнад свега да институције једног друштва, његово уређење, закони и стил понашања, да постојећи облици заједничког одношења какви постоје у привредним, политичким, социјалним, религијским порецима; да ове институције функционирају као вањски ослони, као везе међу људима које им пружају ослонац, јер тек оне дају поузданост нутарњој страни морала. Људска нутрина је сувише непоуздано подруч-

⁶ „А традиција је, између осталог, позив на понављање. Понављање се по неким старим навикама, схвата као оно што чува идентитет, што га преноси кроз време, што брине о његовом *arheu* и *telosu*, пореклу и циљу. Данас имамо пуно разлога да више не верујемо у такав концепт традиције/понављања. Историју коју у овом тренутку можемо, без већих предрасуда, да мислимо, подразумева модел понављања који не умерава идентитет, него управо разлика“ (М. Беланчић, *Европа на Балкану*, Б92, Београдски круг, Београд, 1998, стр. 121).

⁷ Гелен Арнолд, *Човјек*, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1974, стр. 448.

⁸ *Hero*.

је да бисмо се могли у међусобним односима на њу ослонити. Институције дјелују као ступови носачи и као преграде чију промјењљивост, додуше, показује читава људска повијест ... Ако разбијемо институције, тада ће провалити у људима читава елементарна несигурност, спремност на изопаченост и хаос“.⁹

Вера традиционалности у институције разликује се од рационалне вере у институције по томе што, по њиховом мишљењу, „стабилност и смисао институцијама не даје прогрес у разуму или идеји слободе, већ је то традиција“.¹⁰ Притисак ауторитета установа које почивају на дугој традицији чини им се ефикаснији у обликовању друштвеног понашања од рационалних принципа. Традиција усађује навике, а разум их руши, верују традиционалисти. Навика може да изгледа случајна, али кад се усвоји постаје део понашања.

Организација војске, њени унутрашњи односи и разумљива потреба за ослоном на традицију, у делу функционисања компатибилна је с тенденцијама социјалног традиционализма. Под реформом друштва, посебно под реформом постсоцијалистичких друштава, подразумева се детрадиционализација друштвених установа. То је, другим речима, значи разуман приступ и модерно конституисање традиције као извора морала војске. „Повратак“ традицији у земљама бивше СФРЈ, након слома комунизма, означио је улазак у рат. Дакле, у српско-црногорском случају – одсуство разума. Популарност Војске и Цркве, као институција, мерена инструментима истраживања јавног мњења деведесетих година, потврђује негативну снагу традиције.¹¹ Уједно, указује на време и тешкоће које друштво треба да савлада да би превладало традиционализам традиције.

Верска осећања као људско право или инструмент за јачање морала војске

У контексту религије као дела традиције у функцији морала војске веома је значајно уочити чињеницу да је тек у модерном добу ре-

⁹ Исто, стр. 24.

¹⁰ Исто, стр. 449.

¹¹ Скала поверења јавног мњења у ВЈ, према истраживањима Института друштвених наука: 1992 – 46, 1993 – 55, 1994 – 62, 1996 – 51, 1997 – 43, 1998 – 62, 1999 – 65, фебруар 2000 – 61, октобар 2000 – 83, и новембар 2000 – 73 одсто. (Мр Јованка Матић, „Улога јавности у демократској контроли војске“, Демократска контрола војске – зборник, ЦЦВО, Београд, стр. 104).

Резултати истраживања ставова јавности Центра за цивилно-војне односе из јануара 2005. године (6. круг) показују тенденцију смањивања поверења јавности у Војску СЦГ које је стигло до најниже тачке у последњих годину и по дана (38,2 одсто испитаника), од кад ЦЦВО редовно прикупља и мери ставове јавности. Војска је, ипак, на трећем месту листе институција које уживају јавно поверење. Испред ње су Црква (63,7 одсто) и школство (44,3 одсто). У 1. кругу, јуна 2003. имала је поверење 71,8 одсто испитаних и била институција којој се највише верује. Црква је у свим испитивањима била на неком од прва три места ([www.ccmr-bg.org/javnost o vojsci](http://www.ccmr-bg.org/javnost%20vojsci)).

лигија постала људско право, уместо до тада неупитног поимања религије и њене стопљености са политиком и државом. Све до новог доба религија је била истовремено инструмент и истински кохезивни елемент морала сваке војске.¹² Из тога не произилази да тако треба да буде и сада, мада и данас постоје снажне политичке тенденције да се религија сматра природним извором сваког морала, па тако и природном средином за јачање борбеног морала, а црква институцијом која репрезентује те односе.

Праведност борбе у којој учествују њени верници није могуће доказати у ратној пракси кроз историју. Свети Аугустин је установио елементе праведног рата на основу којих је забрањивано свештенству да учествује у рату. „Понекад је свештенство поштовало слово закона крпећи дух закона. Доказ је случај хришћанина, надбискупа Мајнца, који је 1182. г. у борби својом руком убио девет људи тољагом, а не мачем, јер се црква ужасавала проливања крви ... после убиства надбискуп је обукао своју бискупску одећу и обавио божанску службу. Присутствовало је тристотине војника, сви су били монаси отпадници. Хор калуђерица милозвучно је певао Гаудеамус. После скупа надбискуп је прикупио обилан плен“.¹³ Касније, „нарцизам малих разлика“ повећавао је окрутност коју су у рату показивали свештеници исте вероисповести. Међу сличнима, окрутност је нарочито хваљена: „Католички заповедник је пошто је освојио град на Рони, погубио људе мачем и бацио њихова тела у реку напомињући чувару моста да су платили путарину ... Хугеноти су носили огрлице од ушију свештеника, покопавали католике до грла и куглали се њиховим главама ... Само хришћанима је дозвољено да искаљују бес једни на другима у разним видовима нечовечности, под условом да је то ради напретка једне стране, а уништавања друге. Они који су умерени сматрају се сумњивим“.¹⁴

Први кораци у издвајању рационалног садржаја из религије довели су до тога да ратовеће и властодржци свесно злоупотребљавају религију. Религијска свест се отворено процењује као ваљан или контрапродуктиван елемент у рату: „Једно је зацело тачно: краљ (јунак протестантизма Фридрих) је умео да се у својим војничким

¹² „Античке војнике је оданима увек чинила вера и заклетва коју су полагали када су ступали у војску; због сваке погрешке претила им је не само казна што су је могли извршити људи, него су се бојали и казне од Бога. То, заједно са другим верским понашањем, често је античкиим вођама олакшавало сваки подухват, а тако би било увек тамо где се људи боје Бога и верују“ (Макијавели, *Расправе о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 180).

¹³ Р. Баинтон, *Хришћански ставови о рату и миру*, „Алфа и омета“, Београд, 1995, стр. 95.

¹⁴ Исто, стр. 134. „Хјуџ Петерс је послао овакву поруку: Господине, истина је да је Дрогеда освојена, 352 непријатеља је погубљено, а 64 наших ... Владар Ештон је убијен, нико није поштеђен ... управо сам се вратио после одавања захвалности у великој цркви. Даблин, 15. септембар 1649.“ Кромвел је то правдао тиме да ће то „убудуће спречити проливање крви, што оправдава такво дело које би у противном изазвало грижњу савести и жаљење“ (исто, стр. 138).

плановима послужи религијом ... У својим *Општим принципима рата* у инструкцијама које је дао сваком свом генералу каже: Ако се рат води у некој неутралној земљи важно је само то која од две стране може да стекне пријатељство и поверење становништва земље ... Оптуживати треба непријатеља да има најгоре намере према тој земљи. Ако је она протестантска, као Саксонска, треба играти улогу заштитника лутеранске вере; ако је земља католичка, не говорити ни о чем другом до о трпељивости. А оно што вам овде може штетити је фанатизам. Ако се на неки народ може деловати помоћу идеје о слободи верског убеђења и ако се он може убедити у то да га угњетавају попови и богомољци, онда се на тај народ може са сигурношћу рачунати. То заправо значи узречица: 'покренути за свој интерес и рај и пакао'.¹⁵ Према Тојнбију, „почев од Реформације, религијска припадност не само да је престала да буде главни израз јединства друштва, него је стварно постала један од главних чинилаца његовог унутрашњег рашчлањивања“.¹⁶

Да је вера у „служби“ ратне мотивације говоре и савремени ауторитети – теолози: „Склон сам да се сагласим са савременим немачким теологом Хансом Кингом, који је рекао: 'Нема мира међу народима док га не буде међу религијама'“.¹⁷ То показује да о нетолеранцији међу религијама, па и инструментализацији религиозних осећања у политичке сврхе, теолози и теоретичари мисле на сличан начин: „Наилазимо на ову необичну чињеницу, да што је религија интензивнија у било којем периоду, и што је дубље догматско вјеровање, тим је већа била окрутност, и стање је било тим горе. У такозваним епохама вјере, када су људи заиста вјеровали у хришћанство потпуно и без резерве, постојала је Инквизиција са својим мучењима; милиони несрећних жена су спаљени, и примјењивана је свака врста окружности на свим могућим људима у име религије. Гледајући по свијету налазимо да је сваки морални напредак сузбијан од стране цркве“.¹⁸

Културни обрасци, у којима је религија најдубље психолошки структурирана, најчвршће подупиру нетолерантност.¹⁹ У временима доминације религије није било мање ратова и мањег кршења моралних норми. Људи у садашњим или ранијим религиозним државама нису били бољи од оних који су живели под тоталитарним атеистичким режимима 20. века. Стога, велика тековина мо-

¹⁵ Меринг, *Огледи из историје ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1955, стр. 72. Крилатица холандских калвиниста гласила је: „Трговина мора да буде слободна свуда, све до самог пакла: ако господин ђаво буде платио добре новце и њега треба уредно послужити.“

¹⁶ Преузето из: Ђ. Шушњић, *Цветови и тла*, „Младост“, Београд, 1982, стр. 42.

¹⁷ Владета Јеротић, *Вера и нација*, *Arg libri*, Београд, 1999, стр. 104.

¹⁸ Б. Расел, *Религија и наука*, „Свјетлост“, Сарајево, 1976, стр. 189.

¹⁹ Теолози такав став покушавају да оборе доследним цитирањем доктрина, у којој се, наравно, не проповеда насиље, већ љубав и мир међу људима. Али, овде није реч о доктринама, већ о социјалном понашању цркве, верника, политичара и војника.

дерног света – политичка слобода, под којом се подразумева право индивидуа да изабере веру или атеизам (који је психолошки и филозофски такође вера) не сме да буде доведена у питање у модерној држави. Поновним увођењем веронауке у школе и војску брише се та граница између јавног и приватног.²⁰ Црква занемарује чињеницу да је еманципација од религијске ирационалности утицала на повећање верских слобода: „... што се тиче религије, највише што се може рећи је да ако се изгуби политичка слобода, верска слобода би била несигурна“.²¹ То је искуство модерног друштва које је одвојило државу, образовање и цркву. Стога инструментализација верских права значи губитак права и верских слобода. То је, коначно, нови облик губитка политичке слободе. Нажалост, злоупотреба вере је стара навика властодржаца, а црква их је најчешће у томе некритички следила.²²

Неспремност Цркве и традиционалистичких политичких странака на савремен приступ вери, на одвојеност образовања, државе и Цркве, указује на вековну неспремност на поделу власти и моћи. У српској традицији свештенство је често било умешано у разне облике корупције, од најнижих до највиших хијерархијских чинова.²³ Карактеристична недефинисаност односа између државе и Цркве у време Милошевићеве власти показала је на еклатантан начин како држава и војска експлоатишу религијска осећања својих поданика и како се Црква, налазећи у томе свој интерес, саглашава са тиме. Црква је, уз помоћ власти, ширила свој политички и верски утицај независно од моралних критеријума на основу којих треба да се процењује и др-

²⁰ „Протестантизам је припремио терен, начинивши од вере приватну ствар; и сама либерална филозофија је управо признавала само индивидуу коју треба еманциповати од ирационалних снага“ (Т. Молнар, *Либерална хегемонија*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 26 и 27).

²¹ Р. Ваингтон, *исто*, стр. 172.

²² „У православљу односи између Цркве и државе у Византији принципијелно су били одређени према типу 'симфоније', тј. узајамне сагласности уз независност сваке од области. Нешто од овакве некадашње симфоније остало је у чежњивости данашњих православних цркава за што бољим успостављањем односа државе и цркве, чешће на штету цркве. Одвајање цркве је одавно чињеница, коју је најзад прихватила и православна црква, јер одговара 'и њеном достојанству и позиву', а што не одриче њен духовни утицај на све области живота у држави“ (Владета Јеротић, *исто*, стр. 106). У време стварања прве српске државе Прота Матеја је писао: „Нема цркве ни уредбе без мирске власти, а ни мирске без духовне: треба једна другу да поткрепљава ако су раде да обе власти постојане буду. Ако ли једна над другом неко преимућство тражи, то су обе код простог народа слабе и/или касно или скоро обе пропале“ (Прота Матеја Ненадовић, *исто*, стр. 25). Проблем разумевања потребе раздвајања цркве и државе у савременом друштву остао је један од основних извора политичке нестабилности у Србији.

²³ О извитопереностима, интригама, бескрупулозности, корупцији и привилегијама које је показивала виша класа Срба у Аустро-Угарској, па и српско свештенство (свештеничка звања за новац, велика имања, зеленашко кредитирање, куповина имања свом роду), писао је Вук Караџић: „Српски патријарх купује салаш за свог синовца шандора, мајора у аустријској војсци“ (М. Селимовић, *исто*, стр. 26–31 и 33).

жавна политика.²⁴ Црква јавно одбацује појам секуларне државе сматрајући да треба да буде део образовног система и Војске. Једини аргумент на који се ослања јесу њена амбиција и увереност да једино она може да утиче на морално стање друштва. Политика која се води после октобарских догађаја 2000. године, подржала је Цркву у таквим идејама тражећи и своју легитимност у ослонцу на новоосвојену (у суштини традиционалну) популарност Цркве.

Свештено лице које би у Војсци деловало са задатком да утиче на стање духа и мотивисаност за борбу изазивало би вишеструке противуречности. Прво, уколико би се свештеник појавио у улози појачивача мотива, тј. подстрекача борбености, одступио би од свог доктринарног начела „не убиј“, које није условљено рационалним обрађањем мотива. Начело вреди апсолутно у смислу „ко тебе каменом, ти њега хлебом“. Свештенство које се укључује у јачање морала не може да одржи свој верски ауторитет код истинских верника. Такође, губи ауторитет и код доследних атеиста, који, истина, рационално и кохерентно тумаче верску доктрину. Друга противуречност је имплицирана начелом једнакоправности верника у Војсци. Ко ме ће бити допуштено исповедање вере? Ко ме ће бити допуштено да то буде део охрабривања за будуће ратне улоге? Како поједине религије својом доктрином утичу на стање духа својих верника војника? Како треба третирати вернике који не припадају ниједној великој конфесији? Свако од тих питања уноси неједнакост међу припаднике војске, и то неједнакост која се, идући ка све сложенијим ратним ситуацијама, у малим и већим јединицама негативно одражава на стање морала. Било какав облик униформности – религијски, ситуациони, етнички – у ратним ситуацијама јача борбени морал, као што разлике делују супротно. А границе толеранције се смањују када се опасност повећава.

Томе треба додати најозбиљнији аргумент против увођења свештеничке делатности у Војску: искуство и памћење, нарочито, али не само скорашње, утичу да се другачија вероисповест схвата као разлог за међусобно неразумевање, чак као опасност по сопствени идентитет. Етничке и верске разлике, које у српској и другим балканским традицијама често нису ни запажане као различитост, биле су чешће средство и узрок ратова и подела него мира и толеранције. Стога би ауторитету Војске и моралу њених припадника, као и ауторитету Цркве, веома погодновало већ знано решење одвојености Цркве и државе којим се њихове друштвене функције доводе у обострано јасне, недвосмислене везе, без мешања вредности које једна, односно друга институција чувају и изграђују:

²⁴ „Када се хоће да се државна територија и канонска територија апсолутно поклоне – што је у историји ретко бивало – црква пристаје на империјалну политику“. Тај увид М. Ђорђевића („Ратни крст српске цркве“, „Република“, бр. 273, стр. 32) Црква је током деведесетих година много пута потврдила, а могла га је исто толико пута и оповргнути.

– вера припада области приватних људских права која у Војсци треба да остане недирнута и неометана улогом и задацима Војске;

– Црква је друштвена, грађанска институција чији је основни задатак да испуњава религијске потребе верника, а не војника. Улазак свештеника у Војску почетак је стварања функционалне и вредносне збрке код припадника Војске, верника и свих грађана;

– право на задовољавање верских потреба својих припадника Војска не сме да омета и не сме да злоупотребљава верска осећања у војне сврхе. То значи да нема право да верска осећања интегрише у мере за јачање морала, заправо, да развија нетолеранцију и мржњу према потенцијалном или стварном непријатељу позивајући се на разлике у вери;

– држава и Црква су одвојени, што значи да је и Војска (као државна институција), са својим системом образовања и војног морала, одвојена од Цркве и њене друштвене функције;

– свештена лица не могу да буду део организацијско-формацијске структуре Војске јер се тиме на очигледан начин крши уставно начело одвојености Цркве и државе. Свештеник треба да буде у касарни када за то постоје верски разлози;

– на манифестном нивоу, Црква може да стоји иза војничког лица – сахране, молитве као појединачног чина, али не и колективног заклињања пред битку, колективног посмртног осветничког опела, и слично;

– религијска мултиконфесионалност треба да буде део друштвеног мултикултурализма, а не инструмент за интеграцију или дезинтеграцију друштва. То значи да не треба да буде ни средство за јачање групне кохезије војних јединица.

Наведени разлози се не могу порицати навођењем примера из развијеног света. Они следе управо из начела насталих на традицији либерално-демократске државе. Уз то, српско-црногорско искуство у вези с односима Цркве и државе не поклапа се са искуствима тих земаља, нарочито не у времену које је непосредно за нама а чији трагови одлучују више него људи сами.

Мултикултуралност – идеал који традиционализам одбацује, а савременост захтева

У друштву које ствара услове за проширивање слобода и права човека рат као политички избор тешко да може добити легитимну подршку.²⁵ Корпус људских права која људи истински живе уводи у одлучивање све припаднике заједнице – политичке елите не одлучују саме. Тиме се сужава простор за политичке манипулације у одлучивању за или против рата. Избор за или против рата учиниће јавним разлоге за оружану одбрану слобо-

²⁵ То не важи за империјалне и велике силе. Оне своју слободу, благостање и своја права заснивају и на ратним походима.

де, пацифистичке аргументе и оне који рат не прихватају ни под којим изговором. Тако ће слобода заједнице бити најдубљи извор хомогенизације, јер је „разум“ заједнице, посредством механизма изражавања те слободе, из одлучивања највише искључио идеолошке разлоге. У таквој заједници неће, наиме, бити тешко да се покаже да су разлози дезертера или квази-пацифиста бежање од одговорности за одбрану слободе. Тада ће недвосмислено право на оружану одбрану слободе бити најјачи извор морала војске.

Једна од претпоставки за помак ка установљавању грађанских слобода и права јесте развој морала индивидуе наспрам морала групе којој припада. Ставови да човек без заједнице није ништа, да је човек „друштвена животиња“, немају исто значење као некада, иако се и сада често тако описује човекова друштвеност. Индивидуализација и толеранција су тековине развоја. Когнитивне димензије ставова људи „првих“ заједница најчешће су усвајане кроз идентификацију са заједницом. Тек изузетно и много касније индивидуални став, који је у супротности са ставом заједнице, могао је да буде прихваћен у јавности. Другим речима, „когнитивни конфликт је важан, ако не и основни разлог моралног напретка“.²⁶ Право на изузеће мишљења из ставова колективитета коме се припада ни сада није једноставан захтев. В. Лили сматра да је „најбитнија манифестација нечије савести да доноси моралне судове који се разликују од судова већине из групе којој сам припада“.²⁷ Тај процес све учесталијих когнитивних димензија у моралном суђењу се шири.²⁸ Као што је писао Добжански: „Етика је производ еволуције који и сам еволуира“.²⁹ Повећана аутономија у односу на хетерономију, алтруизам у односу на егоцентричност, свесно владање у односу на спонтаност и несвесно суђење, повећана сигурност избора у односу на страх од избора, видик су за превласт индивидуалног и општег добра. „Повећана друштвеност и повећана индивидуализација су комплементарни аспекти моралне еволуције“.³⁰

Индивидуални развој је резултат промењеног друштвеног развоја, и обрнуто. Као и у случају других ставова, значај и учесталост когнитивне компоненте ставова индивидуа, па и моралних ставова који се односе на учешће заједнице у рату, некада су били мањи него у савременом добу. Наиме, чињеница је да је кроз међународно хуманитарно ратно право донекле постигнута сагласност око објективизације критеријума за право на рат и право у рату која је део свести многих људи у земљама савременог света.

²⁶ Б. Поповић, *Увод у психологију морала*, „Научна књига“, Београд, 1977, стр. 59.

²⁷ Исто, стр. 46.

²⁸ „Флугел морални напредак врхуни са преласком са оректичког моралног суђења на когнитивно суђење. Остали услови напретка су прелазак са 'егоцентричности на друштвеност', са 'несвесног суђења и владања на свесно', са 'аутизма на реализам', са 'моралне инхибиције на спонтану доброту', са 'агресије на трпеливост и љубав', са 'страха на сигурност', са 'хетерономије на аутономију'“ (Б. Поповић, исто, стр. 49).

²⁹ Добжански, *Еволуција човечанства*, „Нолит“, Београд, 1982, стр. 378.

³⁰ Б. Поповић, исто, стр. 49.

Процес индивидуализације прерастао је у савременом друштву у политички антиратни став чији је синоним пацифизам. О суштини и смислу пацифизма још увек се воде дискусије.³¹ Основна идеја пацифизма јесте супротстављање рату. Пацифиста не бира рат, али ако у њему учествује против своје воље може да изабере да буде жртва или да се брани. Пацифиста је „члан“ покрета против рата јер је рат за њега политичка одлука, а не фаталност.³² Пацифизам се у пракси јавља као одбијање службе у војсци и супротстављање ратним припремама. Ако се такав став односи на све ратове, тежи се апсолутизацији, али је чешће супротстављање појединачним ратовима (на пример, Вијетнамски рат) или одређеној врсти рата (нуклеарни, биолошки итд.).³³ Религијски став, као узрок одбијања не може се рационално образлагати – одбијање је засновано на ирационалним разлозима. У сваком случају, пацифиста наводи као јасан и несумњив разлог за своју одлуку противљење рату. Они који, ипак, прихватају борбу могу за то такође да имају јаке етичке аргументе.

У 20. веку пацифисти су се удруживали у покрете, али им је то чешће и масовније успевало пре избијања рата него када рат почне. Најчешћи приговори пацифистичким покретима односе се на слабење храбрости и морала заједнице и њене војске које изазивају. Најчвршће приговоре пацифизму могу да упуте заговорници праведног рата, јер се супротстављају рату на основу утврђивања услова за праведан рат, иако се ти хипотетички услови никада у стварности не могу стећи.³⁴ Заговорници праведног рата супротстављају се, пре свега, појединачним ратовима, а не ратовима уопште, и њихово супротстављање се заснива на принципима правде, а не на мутним коренима пацифизма. Апсолутни пацифизам се увек може критиковати у име правде. Не може се, наиме, пацифизам подржавати тако што се оправдава право на одбрану своје земље, али се лично не учествује у тој одбрани јер се, наводно, тиме крше неки други принципи. Неконзистентност је очигледна када пацифиста прихвата резултате рата у којем су други људи прихватили борбу и сачували слободу. Међутим, пацифизам је као покрет веома значајан јер омогућава стварање услова за отварање за истину о узроцима рата, ратним злочинима итд.³⁵

Мултикултурализам покушава да повеже две истовремено настале вредности грађанских револуција – једнакоправност индивидуа и њихових колективистичких идентитета. Шнапер³⁶ мисли да је тај по-

³¹ Код нас, поводом ратова вођених деведесетих година, видети о пацифизму у: Ј. Бабић, *Морал и наше време* („Просвета“, Београд, 1998) и М. Беланчић, *Европа на Балкану* (Б92, Београдски круг, Београд, 1998).

³² М. Беланчић, *Исто*, стр. 85.

³³ *Encyclopedia of ethics*, Editor: Lawrence C. Becker, Garland Publishing, Inc., New York and London, 1992, одредница пацифизам.

³⁴ *Исто*.

³⁵ *Исто*, стр. 86.

³⁶ Д. Шнапер, *Заједница грађана*, И. К. Зорана Стојановића, С. Карловци, 1996, стр. 273.

јам настао директно из идеолошких потреба колонијалних сила, које су, после пропасти колонијализма, политику силе и асимилације компензовале антиподним појмом толеранције међу вредностима.³⁷

Иако своје меандре и корене има и у области антрополошког и културно-цивилизацијског, мултикултурализам је политички појам. Његова политичка суштина се своди на „идеал толеранције“, на „могућност коегзистирања различитих система вредности унутар истог политичког (државног) оквира“.³⁸ Политички оквир који се подразумева јесте демократија. Само се, наиме, унутар тога оквира може, на основу константног самопоправљања, тежити смањењу напетости између бројних хијерархија вредности мултикултурних заједница. Тај оквир мора да има довољно простора за политичко испољавање индивида, мањинских група и бројно доминантних колективитета.

У вези с односом морала војске и мултикултурализма основни политички захтев јесте налажење јединственог заједничког културног именитеља, неупитног за било ког индивидуалног или колективног члана државне заједнице. Ниједан припадник Војске не би требало да према основним вредностима друштва, односно Војске, осећа било какву отуђеност, нешто што га у било којем погледу раздваја од других припадника заједнице и Војске. С обзиром на историју и савременост, постоје бројне препреке за налажење таквог именитеља. Најочигледнија је у самој историји, а потом и у њеној интерпретацији. Сложеност проблема може најбоље да се уочи управо преко проблема интерпретације историје српског народа. Према једној интерпретацији, српски народ је јединствен, недељив, природни ентитет и, као такав, представља извор хомогенизације. Толеранција није одбачена као начело, већ је том ентитету приписана као његово органско својство. Међутим, тај неисторични, неемпиријски ентитет постајао је противуречан и готово неспојив са идејом мултикултурализма када је искушаван у конкретном историјском контексту.

Постоје у историји српског и црногорског народа догађаји (Други светски рат у Југославији) које историчари интерпретирају не само различито већ, често, и искључиво, што је природна последица грађанског рата унутар српске и црногорске нације.

У трагању за културно-политичким именитељем, као извором мултикултурализма, а тиме и морала Војске, једна од препрека, идући од унутрашњих ка спољним, може да буде и однос српског и црногорског народа и интерпретација тог односа. Српски и црногорски народ

³⁷ „... урођеници су доведени и показани са опљачканим предметима и златом ... државно веће Кастиље одлучило је да заузме земље чији становници очито нису били у стању да се сами бране. Неправедност тог потхвата посветила је побожна намера да се ти становници обрате у хришћанство. Али, једини мотив који је подстицао да се подузме тај потхват била је нада да ће се тамо наћи златно благо ... Прво питање тих пустолова, кад би стигли на неку непознату обалу, било је: може ли се наћи злата“ (Адам Смит, *Истраживање природе и узрока богатства народа*“, „Култура“, Београд, 1970, стр. 769 и 770).

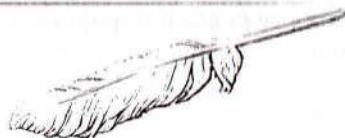
³⁸ Н. В. Цветковић, „Бермудски троугао модерне политике: демократија, мултикултурализам, национализам“, „Нова српска политичка мисао“, 3–4/97, стр. 12.

су културно-цивилизацијски блиски, али према потребама политичких елита део историје тих народа може да се интерпретира више или мање идеолошки. Даље, односи између већинског и мањинских народа у двема републикама оптерећени су различитим тумачењима историје, прво услед истинских историјских разлика, затим идеолошких и, на крају, културно непрестивих чињеница из њихове историје и савремености. Потом, односи између народа у Србији и Црној Гори са суседима и њихова историја такође су реална препрека успостављању заједничког, неупитног именитеља итд.

Политизована историја, будући да инсистира и на културним разликама, као што су религије, језик, обичаји и навике, животни стилови итд., веома је велика препрека идеји мултикултурализма. Ако се посматра рефлекс историје на савременост, препреке су све веће и све дубље. С обзиром на њих, мултикултурализам заиста изгледа као недостижан идеал. Да ли онда уопште треба да фигурише као хетерогонни извор морала војске и шта у оквиру тога може да буде барем део заједничког именитеља или потенцијал за будућност? Као што идеал толеранције нема замену у политичкој стварности демократије, тако ни мултикултурализам (чија суштина је, такође, толеранција), макар колико да се налази у клицама и потенцијалима, нема замену као заједнички именитељ и извор морала (па и морала војске, с обзиром на присуство припадника различитих култура у истој јединици). Начела мултикултурализма су у исто време и начела демократије. Најважније међу тим начелима јесте прихватање једнакоправности у третирању културних традиција. Услов за то је демократска политичка култура. Под тим захтевом, ако је испуњен, подразумева се признавање једнакости културним идентитетима и непостојање монопола над интерпретацијом тих идентитета. Из друштвене и политичке праксе познато је колико је реалност далеко од суштине тог начела и колико је много претпоставки потребно за његово остварење. Тежња ка толеранцији умањиваће значај једносмерног ослоња на традиције код сваког културног идентитета и повећавати значај професионализма војске. Томе ће највећи допринос давати општа и општеприхваћена економска и политичка добробит (демократија) друштва. Морал војске ће тада своје изворе све више тражити у праведности рата и хомогености друштва и војске оствареној на тој основи.

* * *

Друштвени традиционализам, помирење политичких интерпретација традиције и прихватање нових садржаја и нових идентификација проблеми су налик спојеним судовима: решавањем једног од њих решавају се и остали. Реформа сектора безбедности и система одбране, укључујући професионализацију Војске, убрзаће тај процес и највише учинити за стварање и прихватање њеног новог, непротивуречног идентитета.

Contemporary Centers of Power and Influence – New Constellation of the World Forces

by Colonel Todor Mirković, Ph. D., (Ret.)

Last decades of the 20th century were characterized by huge, often unexpected, changes in international politics, geopolitics, geostrategy and economy. This significant feature of international relations has extended into the 21st century as well.

Since the collapse of bipolar world order, the United States of America has stood alone in the world in terms of power. However, new centers of power (European Union, China, and Russian Federation) have lately been emerging. The labor potentials of China and India, combined with new labor means based on new technologies, are particularly significant.

In late-1970s, the process of economic power moving towards East started. The model of Japan and “small Asian tigers” began to be followed by “big Asian giants” – China and India, followed by Indonesia and Vietnam. The markets of many countries, particularly the industrially developed ones, are now flooded with goods manufactured in the East, and some industries of developed countries have already faced the problem of competition. Also, the inflow of labor from the East and South is high, and it is likely that the main battles will be waged in the economic and social areas, not the military one.

In the process of forming this constellation of forces, the United States of America is likely to retain the military supremacy, while the economic power will gradually move to the East. Based on the experiences from the past, the political and military power has been always transferred along with the economic power. However, where and how the new world centers of power will be formed and survive depends a great deal of internal stability of the existing centers of power and the potential ones.

Key words: centers of power, constellation of forces, economic development, ongoing demographic changes.

Security and Challenges of Globalization Process

by Stanislav Stojanović, M. A.

The author discusses the controversial nature of the globalization process and the dilemmas accompanying the phenomenon, as well as an ever increasing lack of democracy and security in the global order.

Not denying the great potential of the globalization process for creating undreamed-of possibilities of technological and democratic development of the contemporary world, the author emphasizes ever prevailing totalitarian tendencies accompanying the establishment of the global order and its being ever more firmly founded on the principles of exclusiveness, pacification of states and nations, and prevailing impact of the capital and the military power. These tendencies severely affect emancipating capacities of the globalization process, cause numerous socio-economic, military, demographic and ecological challenges, risks, and threats to the security and democratic prospects of the world, and make the planet ever more dangerous place for living.

Key words: globalization, neoliberalism, denationalization, challenge, risk, threat, inequality, fragmentation.

Armed Struggle in the Defense Strategy of the State Union of Serbia and Montenegro

by Colonel Božidar Forca, Ph. D., Assistant Professor

In the contemporary environment, significant changes occur in comprehending the forms of threats to the security of states. This refers particularly to the so-called military threats, and the term war is ever more often replaced with other terms, such as aggression, armed conflict, and armed uprising and other conflicts where armed force is involved. The above-mentioned forms of military threats to the security are stated in the *Defense Strategy of the State Union of Serbia and Montenegro*. All these terms, explicitly and implicitly, involve armed struggle as the main characteristic of the conflicts. That is why the syntagm of armed struggle takes on new contents that have to be incorporated in its definition and classification.

Key words: aggression, armed conflict, armed uprising, armed struggle, contents, principles, factors, levels of armed struggle, operations.

Some Aspects of the North Atlantic Alliance Crisis Management System

by Lieutenant Colonel Stanislav Arsić (Ret.)

The paper points to the military aspect of the North Atlantic Alliance, the only political-military alliance in the world today. Discussing the Alliance's strategic concepts, over the period from its founding till today, the author addresses special attention to the strategic concept of 1999.

In addition to the Alliance's primary tasks relating to the security, the author addresses the principles of peacekeeping, NATO's integrated structure, crisis management system, and the reasons for managing the crises which justify the Alliance's present role, in particular its military forces.

The paper discusses also the ways of financing of the Alliance, and the standardization and codification of the Alliance's armament and military equipment. Besides, a list of abbreviations most often used by the Alliance is enclosed.

Key words: North Atlantic Alliance, strategic concept, financing, standardization, codification.

Technical and Military-Geographic Evaluation of Railroad Network

by Colonel Dragutin Jovanović, Ph. D., Professor, and
Professor Slobodan Mišović, Ph. D.

Railroad network quality decisively impacts the quality of the railroad transport services, which are of critical importance for the economy and the defense system. The knowledge of the railroad infrastructure elements ensures proper and rational planning for the usage of the railroad in the transport support of the defense forces. Therefore, overall technical and military-geographic evaluation of the railroad network is needed including the quality features of the area surrounding the railroad line; direction of the railroad line extending; quality of the equipment on the service positions; artificial objects; technical and technological specifics of railroad lines; and the possibility of reloading into other transport means. The technical and military-geographic evaluation of technical and technological specifics should include in particular: maximum speed of loaded trains, maximum allowed load on the rails, the highest allowed train mass on the rails, train longitudinal profiles; allowed clearance sizes of loaded railroad vehicles; and the railroad line capacity in given conditions and the possibility of its improvement.

Key words: railroad network, railroad line, technical evaluation, military-geographic evaluation.

Military-Geographic Evaluation of War Theater

by Colonel Dragoljub Sekulović, Ph. D., and Major Vangel Milkovski

The military-geographic evaluations of geospace have been made by all countries because they make a basis of doctrinal positions and the organization and employment of the military. Among the military-geographic evaluation, the most significant is the evaluation of war theater as the highest strategic category of geospace. This term, however, has been differently interpreted and determined.

Serbia and Montenegro's joining the collective security system such as the North Atlantic Alliance entails the acceptance of appropriate standards of the Alliance in all aspects of the armed forces' preparation and

organization. Former experiences of the Alliance's member states show that they adjusted their conceptual determination of geospace as a factor of war to the evaluations of the Alliance. This includes also the countries that have been aspiring to join NATO over the last decade. Based on these complex evaluations and respecting the basic principles of the Alliance's functioning, all member countries have been preparing and organizing their armed forces in the same manner.

The paper presents theoretical aspects of the notion of war theater and the military-geographic evaluation of the war theater, as well as the basic theoretical aspects of war theater and elements of war theater, as defined in our theory and practice and the theory and practice of the North Atlantic Alliance. The paper lists also the factors based on which the armed forces of the Alliance member states evaluate the geospace militarily. Besides, it discusses the impact of geographical factors and elements of geospace military-geographic evaluation, particularly the war theater as its strategic category, from the viewpoint of NATO and US armed forces.

Key words: military-geographic evaluation, geospace, war theater, elements of war theater.

Inspection as a Management Function

by Colonel Jovan Tamburić

Inspection is a function of the management process, which establishes the goal accomplishment level and the causes of deviation in relation to the planned goal, and suggests measures to remedy the deviation. The critical stages of the process, i.e. the elements of each inspection system, are: to define the goal and the policy, that is to say the organizational environments in which the goal will be achieved, and to establish the standards, norms, rules, organization functioning criteria and the goal achievement level; to make the inspection plan; to establish the results; to compare the obtained results with the planned ones and assess possible differences; and correct the process in order to achieve the desired result.

There are various criteria to classify the inspection, which reflect the specifics of functioning and inspection requirements of organizations in different areas of human activities. In military organization the inspection is classified according to the following: which organization the inspection body belongs to; which organizational function/activity is inspected; how long the process which is inspected lasts; whether the organization to be inspected is notified of the inspection; whether the scope of the inspection is defined and the inspection period fixed, etc.

The inspection should be organized in accordance to the nature of the organization, its organizational structure, the principles of the inspection, and the organization management level requirements. In order for the inspection function to be implemented in the management, all inspection processes should be based on the principles of the inspection: 1. goal

achievement plan, 2. focus of the inspection, 3. organizational suitability; 4. timeliness; 5. objectivity, 6. flexibility, 7. organizability; 8. cost-effectiveness; and 9. human factor.

Key words: organizational systems, control, management, control system elements, performance results.

Morale of the Army between Tradition and Multiculturalism

by Colonel Mihajlo Basara, Ph. D.

The paper deals with difficulties related to building the morale of the military, affected by confusion and discrepancy between attempts to track the identity in the ancient past and the Serbian military tradition, and the contemporary requirements to promote multiculturalism. On the one hand, the sources of the morale of the military are looked for in mythologized patriotism of the Serb nation whose heirs are relying on the past (the Church and anti-European traditionalist movements and parties), while, on the other hand, the members of the military should accept the conscientious objection, pacifism and multiculturalism as natural qualities of the society in which we live and as natural rights of their fellow citizens and fellow townspeople. The way out is – the professionalization of the military.

Key words: morale of the military, tradition, religion, multiculturalism.

Centres modernes du pouvoir et de l'influence – nouvelle constellation des puissances dans le monde

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite

Les dernières décennies du XX siècle avaient comme caractéristique les changements inattendus dans le domaine de la politique internationale, géopolitique, géostratégie et économie. Cette caractéristique significative est importée aussi dans le XXI siècle.

Après la dissolution du monde bipolaire, les Etats Unis d'Amérique sont affirmés comme la puissance mondiale sans concurrence dans tout les domaines de la puissance. Dans le dernier temps, cependant, on voit une tendance d'apparition de nouveaux centres de pouvoir (Union Européenne, Fédération de la Russie). Parallèlement, on voit comme le fait important le potentiel de la Chine et de l'Inde, lié aux nouveaux moyens de travail, fondés sur les nouvelles technologies.

A la fin des années 70 du XX siècle, on a vu la naissance du processus de déménagement de puissance économique vers l'Est. Exemples du Japon et des „petits dragons de l'Asie“ ont été suivis par les „grands géants d'Asie“ – la Chine et l'Inde, accompagnés par l'Indonésie et la Vietnam. Maintant le marché des nombreux pays et envahie par les marchandises fabriquées dans l'Est et certains branches de l'industrie des pays développés commencent à avoir le problème avec la concurrence. Il est accentué, aussi, le problème de flux de la main d'oeuvre venue de l'Est et du Sud et les batailles principales sur le champs économique seront menées dans les sphères sociales et militaires.

Dans le processus du création de constellation des puissances, Les Etats Unis d'Amérique auront, probablement, pour une certaine période, la première place dans le monde au point de vue militaire, tandis que la puissance économique sera transférée vers l'Est. A la base des expériences du passé, parallèlement avec ce transfère de puissance économique, on vera aussi le transfère de puissance politique et militaire. Cependant, la place de ce nouveau centre de puissance mondial dépendra de la stabilité des centres de puissance existants et potentiels.

Mots clés: Centre de puissance, constellation des puissances, développement, économique, mouvements démographiques.

Sécurité et challenges du processus de globalisation

Mr Stanislav Stojanovic

Auteur dans ce texte étudie la nature controversée du processus de globalisation et des dilemmes qui accompagnent ce phénomène, ainsi que le manque accentué de la démocratie et de la sécurité dans un ordre global.

Ne niant pas le potentiel énorme du processus de globalisation concernant la création des possibilités fantastiques de développement technologique et démocratique du monde contemporain, auteur souligne augmentation des tendances totalitaires qui suivent établissement de l'ordre global, ainsi que sa fondation sur les principes de l'exclusivité, pacification des états et des peuples, tout cela sous puissance dominante du pouvoir du capital et de la force militaire. Ces tendances ralentissent sérieusement les potentiels d'émancipation du processus de globalisation, mettent sous certaines conditions des challenges socio-économiques, militaires, démographiques et d'écologie, des risques et des menaces qui courent à la sécurité et à la perspective démocratique du monde, enfin elles font de la planète une place très risquée pour la vie.

Mots clés: globalisation, néolibéralisme, dénationalisation, challenge, risque, menace, inégalité, fragmentation.

Combat armé dans la stratégie de défense de la Serbie et du Monténégro

Dr Bozidar Forca

Dans les conditions contemporaines on voit apparaître les changements au point de vue forme de menaces de sécurité de l'Etat. Cela concerne soit-disant menace militaire ou le terme „guerre“ est changé des autres comme „agression“, „conflit armé“, „insurrection armée“, autres formes de conflits avec emploi des armes et des forces armées. Ces formes mentionnées sont déterminées par la *Stratégie de défense de l'Union de la Serbie et du Monténégro*. On comprend, explicitement et implicitement, ces conflits comme le combat armé ayant leurs caractéristiques de base. Aussi, le syntagme „combat armé“ reçoit de nouveaux contenus qui doivent être mis dans sa définition et classification.

Mots clés: agression, conflit armé, insurrection armée, combat armé, contenu, principes, faits, niveaux de combat armé, opérations.

Certains aspects des systèmes de l'OTAN dans la manipulation des crises

Stanislav Arsic, Lieutenant-Colonel en retraite

Auteur dans cet article montre aspect militaire de l'OTAN, le seul pôle politico-militaire dans le monde. Il souligne en particulier, dans les conceptions stratégiques – de sa fondation à nos jours, la nouvelle conception de l'an 1999.

Sauf les missions de base liées à la sécurité, l'auteur mentionne les principes de sauvegarde de la paix, structure intégrée de l'OTAN, système de manipulation des crises, faits qui justifient le rôle contemporain de l'Alliance, en particulier ses forces armées.

Dans l'article on étudie la façon de financement, de standardisation et de codification de l'armement de l'équipement militaire de l'Alliance. Comme supplément on offre la liste des sigles les plus fréquentés dans le vocabulaire de l'Alliance.

Mots clés: Alliance Nord-atlantique, conception stratégique, financement, standardisation, codification.

Evaluation militaro-géographique et technique du réseau de chemins de fer

Prof dr Dragan Jovanovic, Colonel et prof. dr Slobodan Misovic

La qualité du réseau fait l'influence décisive sur la qualité des offres des chemins de fer et a une importance primordiale quand il s'agit de l'économie du système de défense du pays. La connaissance des éléments de l'infrastructure des chemins de fer permet la planification réglementaire et rationnelle de ce type de transport durant le support des forces de défense. A cause de cela il est indispensable de faire une évaluation englobant les aspects techniques et militaro-géographiques de réseau de chemins de fer par laquelle on doit englober toutes les qualités de l'espace entourant ce réseau routier, leur zone, direction, qualité de l'équipement des poste de travail, objets artificiels, paramètres techno-technologiques et possibilités de rechargement à l'aide des autres moyens de transport et des branches de circulation. Par l'évaluation des paramètres on enveloppe en particulier: vitesse maximum des trains chargés, poids maximum pour le transport sur rails, profil longitudinal, gabarits permis des voitures sous poids, fréquence de passage de chemin dans les situations concrètes et possibilités de leur augmentation.

Mots clés: Réseau des chemins de fer, rails, évaluation technique, évaluation militarogéographique.

Evaluation militaro-géographique de superficie terrestre comme la catégorie stratégique

Dr Dragoljub Sekulovic, Colonel et Vangel Milkovski, Commandant

L'évaluation militaro-géographique est faite par tous les pays du monde car elle est une base de laquelle on construit les décisions doctrinales et organisation et emploi de l'armée. Dans ces évaluations, la plus importante est celle de théâtre de guerre, comme la catégorie la plus haute de géo-espace, mais ce terme est compris de façon différente.

Sous le terme „approche de la Serbie et du Monténégro du système de sécurité collective“ comme Alliance Nord-atlantique, on comprend adoption des standards correspondants de cette Alliance dans tous les domaines de préparatifs et de l'organisation des forces armées. A partir de connaissances que l'on a, les pays membres peuvent conclure que le terme de géo-espace comme fait de la guerre doit être coordonné par le sens de ce terme employé dans le vocabulaire de l'Alliance. Cela vaut également pour les pays voulant rejoindre l'OTAN durant les derniers dix ans. A la base de ces évaluations complexes et en prenant en considération des principes de base de fonctionnement de l'Alliance, tous les pays membres préparent ses forces armées et les organisent de la même façon.

Dans ce travail on offre les déterminantes théoriques du terme „théâtre de guerre“ et „évaluation militaro-géographique de théâtre de guerre“ ainsi que les déterminantes de base de théâtre de guerre et ses éléments, d'après la définition dans nos documents et dans notre pratique en comparaison avec ses de l'OTAN. On mentionne les faits de l'évaluation qui apparaissent dans les évaluations de l'OTAN de points de vue militaire. On étudie aussi l'influence des faits géographiques et éléments de l'évaluation militaro-géographique de l'espace, en particulier le théâtre de guerre comme sa catégorie stratégique, au point de vue forces armées de l'OTAN et des Etats Unis d'Amérique.

Mots clés: évaluation militaro-géographique, géo-espace, théâtre de guerre, éléments de théâtre de guerre.

Controle comme la fonction de commandement

Jovan Tamburic, Colonel

Le controle est une fonction du processus de commandement dans laquelle on détermine la degré de réalisation de l'objectif et les causes de dérivation de la partie réalisée par rapport le but planifié, puis la proposition des pas à métriser la dérivation. Les plus importantes phases de processus (éléments du système de controle) sont: définition de l'objectif et de la politique (conditions organisationnelles) dans lesquelles on réalise l'objectif à atteindre, détermination des standards, des normes, de règlement, critérium de fonctionnement de l'organisation et réalisation de l'objectif; élaboration du plan de controle; détermination des résultats; comparaison des résultats réalisés avec ces qui sont planifiés et notation des différences, correction du processus à cause de réalisation du résultat voulu.

Pour la classification du controle, il existe des critères différents qui reflètent les spécifications de fonctionnement et des besoins pour le controle de l'organisation dans les sphères différentes de l'activité humaine. Concernant l'organisation militaire, le controle est classifié d'après: appartenance organisationnelle des organismes de controle; fonction organisationnelle – activités qui sont contrôlées; durée de processus à con-

trôler; renseignement nécessaire de l'organisation qui est contrôlée; volume défini et le temps détermine du contrôle etc.

Le contrôle doit être organisé d'après la nature de l'organisation, de sa structure organisationnelle, des principes de contrôle, des besoins des niveaux de commandement dans l'organisation. Pour réaliser cette fonction de contrôle, tous les processus doivent être fondés sur les principes de contrôle: 1) fondation sur un plan de réalisation de l'objectif, 2) point d'effort, 3) adaptation organisationnelle, 4) temps, 5) objectivité, 6) flexibilité, 7) organisation, 8) économie, 9) fait humain.

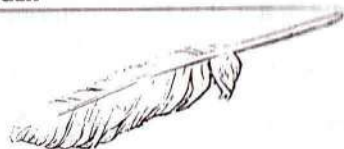
Mots clés: systèmes organisationnels, contrôle, commandement, éléments du système de contrôle, résultats.

Morale de l'armée entre la tradition et multiculturalisme

Dr Mihajlo Basara, Colonel

Dans ce travail on étudie les difficultés avec la morale de l'armée caractérisées par la confusion et disharmonie entre l'essai de poursuivre la passé et la tradition militaire serbe et les demandes modernes de promotion de multiculturalisme. D'une côté, on trouve les sources de la morale de l'armée recherchées dans le patriotisme mythologique de la nation serbe, dont les partisans sont tournés vers le passé (Englise et les mouvements traditionalistes antieuropéens), de l'autre on voit les membres des forces armées qui estiment nécessaire d'accepter le proteste de conscience, pacifisme et multiculturalisme comme une propriété naturelle de société et le droit naturel des citoyens. L'issue – professionnalisation de l'armée.

Mots clés: morale de l'armée, tradition, religion, multiculturalisme.

Die zeitgenössischen Zentren der Mächte und die Einflüsse- neue Konstellation der Kräfte in der Welt

Dr. Todor Mirković, Oberst a. D.

Die letzte Jahrzehnten des 20. Jahrhundertst wurde durch sehr große, oft unerwartete Veränderungen in der internationalen Politik, Geopolitik, Geostrategie und Ökonomie charakterisiert. Diese wichtige Charakteristik der internationalen Verhältnisse wurde in das 21. Jahrhundert übertragen.

Nach dem Zerfall der bipolaren Weltordnung affirmierten sich die Vereinigten Staaten von Amerika als unumschrittene Weltmacht in allen Elementen der Macht.

In letzter Zeit zeigte sich eine Tendenz zum Entstehen von neuen Zentren der Macht wie die Europäische Union, China und die Russische Federation. Ein besonders wichtiger Faktor dabei ist der Arbeitspotential von China und Indien, verbunden mit neuen Produktionsmitteln, die auf neuen Technologien begründet sind.

Am Ende der siebziger Jahre des 20. Jahrhundertst began der Prozess der Versetzung der wirtschaftlichen Macht nach Osten. Dem Beispiel von Japan und den „kleinen Tigern“ folgten „die grossen asiatischen Riesen“ – China und Indien und danach Indonesien und Vietnam.

Zur Zeit sind die Märkte von vielen industriell entwickelten Ländern mehr und mehr von Waren aus dem Osten und Süden überflutet, so dass sich manche Industriezweige der industriell hoch entwickelten Ländern dem Problem der Konkurrenz gegenüberstellen müssen. Der Zufluss der Arbeitskräfte von Osten und Süden ist sehr ausgeprägt, so dass sich der Hauptkampf, wahrscheinlich nicht in der militärischen, sondern in der ökonomischen und sozialen Sphäre führen wird.

Im Prozess der Entstehung der Konstellation von Kräften werden, wahrscheinlich, die Vereinigten Staaten von Amerika eine längere Zeit den militärischen Vorsprung behalten, aber die wirtschaftliche Macht wird sich stufenweise nach Osten versetzen. Aufgrund der früheren Erfahrung parallel mit der Versetzung der wirtschaftlichen Macht wird sich auch die politische und die militärische Macht übertragen.

Aber, wo und wie, sich die neuen Zentren der Weltmacht formieren und behalten werden hängt von der inneren Stabilität der gegenwärtigen und zukünftigen Zentren der Macht ab.

Schlüsselwörter: Zentren der Mächte, Konstellation der Kräfte, wirtschaftliche Entwicklung, demographische Bewegungen.

Die Sicherheit und die Herausforderungen des Prozesses der Globalisierung

Mag. Stanislav Stojanovic

Der Autor erwägt in dem Text die unstimmige Natur des Prozesses der Globalisierung und die Zweideutigkeit, die dieses Phänomen mehr und mehr ausdrücklicher Nachteil der Demokratie und die Sicherheit in der globalen Ordnung begleiten.

Unabsprechend das grosse Potential des Prozesses der Globalisierung zur Gestaltung der unvermuteten Möglichkeiten technischen und demokratischen Entwicklung zeitgenössische Welt, der Autor apostrophiert die steigende Domination, die die Herstellung den totalistischen Tendenzen globalen Ordnung ihre grössere Begründung auf den Prinzipien die Exklusivität, Pazifizierung den Staaten und Völker und die dominante Macht des Kapitals und die militärische Begleitung. Solche Tendenzen absprechen Ernsthaft der emanzipatorischen Potentialen des Prozesses der Globalisierung und bedingen die Fortsetzung zahlreicher sozial-ökonomischen, militärischen, demokratischen und ökologischen Herausforderungen, Risiken und Bedrohungen der Sicherheit und der demokratischen Perspektive der Welt, und verwandeln den Planeten zu einem riskanten Lebensort.

Schlüsselwörter: Globalisierung, Neoliberalismus, Denationalisierung, Herausforderung, Risiko, Bedrohung, Ungleichheit, Fragmentation.

Der bewaffnete Kampf in der Verteidigungsstrategie der Staatgemeinschaft Serbien und Montenegro

Doz. Dr. Bozidar Forca, Oberst

In den zeitgenössischen Bedingungen kommt man zum bedeutenden Veränderungen in der Auffassung der Bedrohungsformen der Sicherheit der Staaten. Das bezieht sich besonders auf sgn. militärische Bedrohungen, da der Begriff des Krieges mehr und mehr vertauscht wird mit anderen Begriffen wie: Aggression, bewaffneter Konflikt, bewaffneter Empörung und anderen Konflikte mit dem Gebrauch der bewaffneten Kraft.

Die anführenden Formen der militärischen Bedrohungen der Sicherheit sind in der Verteidigungsstrategie der Staatgemeinschaft von Serbien und Montenegro festgestellt

Unter allen diesen Konflikten, explizite und implizite, versteht sich bewaffneter Kampf als seine Grundcharakteristik. Deshalb übernimmt die Syntagma bewaffneter Kampf neue Inhalte, die in ihre Definition und Klassifikation eingebaut werden müssen.

Schlüsselwörter: Aggression, bewaffneter Konflikt, bewaffneter Empörung, bewaffneter Kampf, Inhalte, Prinzipien, Faktoren, Niveaus bewaffneter Kampf, Operation.

Einige Aspekte des Systems für die Krisensteuerung Nordatlantischen Bündnisses

Stanislav Arsic, Oberstleutnant a. D.

Der Autor hinweist im Artikel an den militärischen Aspekt des Nordatlantischen Bündnisses, das einzige Bündnis in der Welt.

In der Betrachtung die strategischen Konzepte des Bündnisses – seit der Gründung bis zur gegenwärtigen Zeit, hat sich der Autor besondere Achtung dem neuen strategischen Konzept von 1999 Jahr zugewidmet. Der Autor gibt die Grundaufgaben des Bündnisses in der Verbindung mit der Sicherheit an, und hinweist weiter an die Prinzipien für die Bewahrung des Friedens an; an der integrierte Struktur der NATO; an dem System für die Krisensteuerungen und auf die Gründe zur Krisensteuerungen mit denen rechtfertigt sich die jetzige Rolle des Bündnisses, besonders seine Militärkräfte.

Im Artikel sind auch die Finanzierungsarten, die Standardisierung, die Kodifikation der Ausrüstungen des Bündnisses erörtert worden. Als der Anhang ist den Überblick der Abkürzungen gegeben worden, die im Bündnis häufigst genützt werden.

Schlüsselwörter: Nordatlantischen Bündnis, Strategisches Konzept, Finanzierung, Standardisierung, Kodifikation.

Die technische und militärgeographische Einschätzung des Eisenbahnnetzes

Prof. Dr. Dragutin Jovanovic, Oberst und Prof. Dr. Slobodan Misovic

Der Qualität des Eisenbahnnetzes hat einen entscheidenden Einfluss auf die Verkehrs und die Transport Dienstleistungen, die dem zufolge eine überragende Bedeutung für die Wirtschaft und das Verteidigungssystem haben. Die Kenntnis von Elementen der Bahninfrastruktur ermöglicht die richtige und rationale Planung der Verwendung der Bahn für die Darbietung der Verkehrsunterstützung der Verteidigungskräfte.

Deswegen ist eine allesumfassende technische und militärgeographische Einschätzung des Bahnnetzes notwendig, die alle qualitative Eigenschaften der Umgebung: ihrer Zonen, die Richtung ihrer Streckung, Qualität der Einrichtung der Dienstplätze, künstliche Objekte, technisch-technologische Parameter der Schienen und die Möglichkeit der Umladung auf andere Verkehrsmittel umfassen soll.

Mit der technischen und militärgeographischen Einschätzung der technisch-technologischen Parameter sollten besonders umgefasst werden: die höchste Geschwindigkeit voll belasteter Züge, die maximale Belastung der Schienen, maximal zugelassenes Gewicht der Züge auf den Schienen, das Längsprofil der Schienen, zugelassene Gabariten der Ba-

inverkehrswagen mit der Last, die Durchlaufkraft der Bahnen in konkreten Bedingungen und die Möglichkeit zur Vergrößerung.

Schlüsselwörter: Bahnnetz, Schienen, technische Einschätzung, militärgeographische Einschätzung

Die militärgeographische Einschätzung des Kriegsschauplatzes

Dr. Dragoljub Sekulovic, Oberst und Vangel Milkovski, Major

Die militärgeographische Einschätzung der Georäume wird von allen Ländern durchgeführt weil sie eine Grundlage für das Ausbauen von doktrinen Stellungnahmen und für die Organisation und Verwendung der Armee ist.

Am wichtigsten bei der militärgeographischen Einschätzungen ist die Einschätzung des Kriegsschauplatzes als die höchsten strategischen Kategorie des Georaumes, aber dieses Begriff wird verschieden dolmetscht und begrifflich determiniert.

Unter der Beitretung von Serbien und Montenegro dem System der kollektiven Sicherheit, wie das nordatlantische Bündnis ist, versteht man die Annahme entsprechender Standarde des Bündnisses in allen Sphären der Vorbereitung und Organisation der Streitkräfte. Aus den bisherige Erkenntnissen über die Erfahrungen der NATO Mitgliedstaaten kann man beschliessen, dass sie die begriffliche Bestimmung des Georaumes als einen der Kriegsfaktoren mit dem Einschätzungen dieses Bündnisses abgestimmt haben. Das bezieht sich auch auf die Länder, die sich in den letzten zehn Jahren bemühen der NATO beizutreten. Aufgrund solcher komplexen Einschätzungen und Beachtungen der Grundprinzipien der Funktionierung des Bündnisses werden die Streitkräfte aller Mitgliedsstaaten einzigartig vorbereitet und organisieren.

In der Arbeit sind theoretische Bestimmungen des Kriegsschauplatzbegriffes und militärgeographische Einschätzungen des Kriegsschauplatzes gegeben worden, wie auch die grundtheoretischen Bestimmungen des Kriegsschauplatzes und der Kriegsschauplatzelemente demnach sie in unserer und in der Theorie und Praxis des nordatlantischen Bündnisses definiert sind.

Angegeben sind auch die Faktoren aufgrund dessen die Streitkräfte der Mitgliedstaaten des Bündnisses den Georaum aus dem militärischen Aspekt einschätzen.

Der Einfluss der geographischen Faktoren und Elementen der militärgeografischen Einschätzung der Georäume, besonders des Kriegsschauplatzes als seine strategischen Kategorie aus der Ansicht der Streitkräfte der NATO und der Vereinigtenstaaten von Amerika sind erörtert worden.

Schlüsselwörter: militärgeographische Einschätzung, Georaum, Kriegsschauplatz, Elementen des Kriegsschauplatzes

Die Kontroll als Funktion der Steuerung

Jovan Tamburic, Oberst

Die Kontroll ist die Funktion des Steuerungsprozesses in dem der Verwirklichungsgrad des Zieles und die Rücktrittsgründe von der Verwirklichung in dem Verhältniss auf dem geplanten Ziel feststellt und schlägt die Massnahmen zur Beseitigung die Rücktritte vor.

Die wichtigste Phase der Prozesse, d.i. die Elemente jedes Kontrollsystems sind: das Ziel- und die Politikdefinierung, bzw. organisatorischen Bedingungen, in denen das Ziel verwirklicht wird, und die Standardfeststellung, Normen, Regeln, Kriterien die Organisationsfunktionsierung und die Zielverwirklichung; die Ausarbeitung des Kontrollplanes; die Feststellung der Ergebnisse; der Vergleich verwirklicht mit dem geplanten Ergebnisse und die Abschätzung eventuelle Unterschiede und die Prozessberechtigung wegen des Erreichens erwünschten Ergebnis.

Für die Kontrollklassifikation existiert verschiedene Kriterien, die zurückstrahlen die Funkcionierungsbesonderheiten und das Bedürfniss zur Kontrolle die Organisationen in den verschiedenen Gebite menschlicher Tätigkeit. In der Militärorganisation die Kontrolle einordnet sich nach: der Organisationsangehörigkeit des Kontrollorgans; der Organisationsfunktion – die Aktivität die kontrolliert wird; die Dauer des Prozesses, die kontrolliert wird; die Organisationsbenachrichtigkeit, die kontrollieren wird, dass die Organisation kontrolliert worden wird; definiertem Umfang und Zeitfrist der Kontrolierung u. s. w.

Die Kontroll soll nach der Organisationsnatur, ihrer Organisationsstruktur; der Kontrollprinzipien und den Niveausbedürfnisse die Steuerungen in der Organisation organisieren sein.

Wenn in der Steuerung, die Kontrollfunktion verwirklichen kann, müssen aller ihre Prozesse auf folgenden Prinzipien begründen sein: 1) der Begründung auf dem Plan der Zielverwirklichung 2) dem Schwerpunkt 3) der Organisationszweckmassigkeit 4) der Rechtzeitigkeit 5) der Objektivität 6) der Flektierbarkeit 7) der Organisationskeit 8) der Ökonomiekeit und 9) dem menshlichen Faktor.

Schlüsselwörter: Organisationalische Systeme, Kontrolle, Steuerung, Elemente der Systeme der Kontrolle, Leistungen.

Die Moral der Armee zwischen der Tradition und dem Multikulturalismus

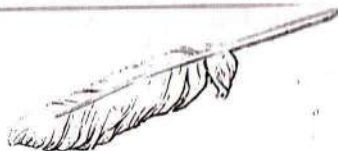
Dr. Mihajlo Basara, Oberst

In der Arbeit haben die Schwierigkeiten in der Verbindung mit der Begründung die Moral der Armee, die charakterisieren die Konfusion und die Diskrepanz zwischen den Versuche nach der Identität nachspüren in der altertümlichen Vergangenheit und die serbische

Militärtradition, und die zeitgenössischen Forderungen, die den Multikulturalismus promovieren, übergelegt Auf einer Seite, die Moralquellen der Armee sucht man in dem mythologisierten Patriotismus serbische Nation, deren Erben zur Vergangenheit umgewandelt sind (Die Kirche und die anteuropäische, traditionalistischen Bewegungen und die Parteien), und an der zweiten Seite die Angehörigen der Armee sollen das Gewisseneinwand annehmen; der Pazifismus und der Multikulturalismus als die natürliche Eigenschaft der Gesellschaft in der sie leben und das Naturrecht ihren Volksgenossen und Mitbürger, annehmen.

Der Ausgang ist – die Professionalisierung der Armee.

Schlüsselwörter: Moral der Armee, Tradition, Religion, Multikulturalismus.

Современные центры мощи и влияния – новая констелляция сил в мире

Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке

Последние десятилетия XX века характеризовались весьма крупными, часто неожиданными изменениями в международной политике, геополитике, геостратегии и экономике. Эта важная характеристика XX века перенесена и в XXI век.

После распада биполярного мирового порядка Соединенные Штаты Америки утвердились, как неприкосновенная мировая держава во всех элементах мощи. Однако, в последнее время замечается тенденция становления новых центров мощи (Европейский союз, Китай и Российская Федерация). При этом особо важным фактором является рабочий потенциал Китая и Индии, сочетаемый с новыми средствами производства, основанными на новых технологиях.

Под конец семидесятых годов XX века начался процесс переселения экономической мощи на Восток. Примеру Японии и „маленьких азиатских тигров“ начали следовать „большие азиатские исполины“ – Китай и Индия, к которым присоединяются Индонезия и Вьетнам. Теперь рынки многих стран, в частности промышленно развитых, все больше наводняются товарами, изготовленными на Востоке, так что некоторые промышленные отрасли развитых в экономическом отношении стран сталкиваются с проблемой конкуренции. Также замечается наплыв рабочей силы с Востока и Юга, так что главные сражения самое вероятное не произойдут в военной, а в экономической и социальной сферах.

В процессе оформления новой констелляции сил США вероятно продолжительное время будут сохранять военное первенство, но экономическая мощь будет постепенно переходить на Восток. На основании опыта прошлого, наряду с переходом экономической мощи переходит и политическая и военная мощь. Однако, где и как будут создаваться и сохраняться новые центры мировой мощи будет зависеть от внутренней устойчивости существующих и потенциальных центров мощи.

Ключевые слова: центры мощи, констелляция сил, экономическое развитие, демографические движения.

Автором в статье рассматривается противоречивый характер процесса глобализации и дилеммы, сопровождающие это явление, а также все более выраженное отсутствие демократии и безопасности в глобальном порядке.

Не оспаривая большой потенциал процесса демократизации в области создания невиданных возможностей развития технологии и демократии в современном мире, автором обращается внимание на все более доминирующие тоталитаристские тенденции, сопровождаемые восстановлением глобального порядка и его все увеличивающуюся опору на принципы эксклюзивности, пачификации государств и народов и доминирующую мощь капитала и военной силы. Такими тенденциями серьезно оспариваются эмансипаторские потенциалы преоцесса глобализации, обуславливается становление многочисленных социально-экономических, военных, демографических и экологических вызовов, рисков и угроз безопасности и демократической перспективе мира, а также превращается наша планета в место, все увеличивающейся опасности для жизни.

Ключевые слова: глобализация, неолиберализм, денационализация, вызов, риск, угроза, неравенство, фрагментация.

Вооруженная борьба в стратегии обороны Государственного Содружества Сербия и Черногория

Доц. д-р Божидар Форца, полковник

В современных условиях происходят значительные изменения в понимании форм угрозы безопасности государств. Это особенно относится к т. н. военной угрозе, причем понятие война все чаще заменяется другими понятиями, как агрессия, вооруженное столкновение, вооруженный мятеж и другие столкновения с использованием вооруженной силы. Указанные формы военной угрозы утверждаются и в *Стратегии обороны Государственного Содружества Сербия и Черногория*. Под всеми этими столкновениями *explicite* и *implicite* подразумевается вооруженная борьба, как их основная характеристика. Поэтому словосочетание *вооруженная борьба* приобретает новые содержания, которые необходимо построить в ее определение и классификацию.

Ключевые слова: агрессия, вооруженное столкновение, вооруженный мятеж, вооруженная борьба, содержания, принципы, факторы, уровни вооруженной борьбы, операции.

Некоторые аспекты системы управления кризисами Североатлантического альянса

Станислав Арсич, полковник в отставке

Автором в статье указывается на военный аспект Североатлантического альянса, единственного военно-политического союза в мире. В рассмотрении стратегических концепций Альянса - со дня его учреждения по настоящее время - особое внимание уделяется новой стратегической концепции из 1999 года.

Кроме рассмотрения основных задач Альянса, связанных с безопасностью, автором указывается и на принципы сохранения мира, на интегрированную структуру НАТО, на системы управления кризисами и на причины управления кризисами, которыми оправдывается нынешняя роль Альянса, в частности его вооруженных сил.

В статье рассматривается и способ финансирования и стандартизации и кодификации вооружения и военной техники Альянса. В дополнении дается обзор наиболее используемых аббревиатур в Альянсе.

Ключевые слова: Североатлантический альянс, стратегическая концепция, финансирование, кодификация.

Техническая и военно-географическая оценка железнодорожной сети

Проф. д-р Драгутин Йованович, полковник, и
проф. д-р Слободан Мишович

Качество железнодорожной сети влияет решающим способом на качество железнодорожной транспортной услуги, имеющей первостепенное значение для экономики и системы обороны. Познание элементов железнодорожной инфраструктуры обеспечивает правильное и рациональное планирование использования железной дороги, с целью оказания транспортной поддержки силам обороны. Поэтому необходима всеобъемлющая техническая и военно-географическая оценка железнодорожной сети, которой необходимо охватить все качественные свойства пространства вокруг железнодорожных путей, их зону, направления протяжения, качество оборудованности служебных мест, искусственные сооружения, технико-технологические параметры железнодорожных путей и возможности перегрузки на транспортные средства других видов транспорта. Технической и военно-географической оценкой технико-технологических параметров особо надо охватить: максимальную скорость движения поездов с грузом, максимальную допустимую загрузку дорог, максимальную допустимую массу поездов на путях, их продольный профиль, допущенные габариты железнодорожных транспортных

средств с грузом, пропускную способность путей в конкретных условиях и возможности ее увеличения.

Ключевые слова: железнодорожная сеть, железнодорожный путь, техническая оценка, военно-географическая оценка.

Военно-географическая оценка театра военных действий

Д-р Драголюб Секулович, полковник, и Вангел Милковски, майор

Военно-географические оценки геопространства совершают все страны, ибо они являются основой для строительства доктринарных положений, а также для организации и использования войска. Среди военно-географических оценок самой важной является оценка театра военных действий, как высшей стратегической категории геопространства, но это понятие по-разному толкуется и определяется.

Под присоединением Сербии и Черногории к системе коллективной безопасности, каким является Североатлантический альянс, подразумевается принятие соответствующих стандартов Альянса во всех сферах подготовки и организации вооруженных сил. На основании имеющегося опыта стран участниц этого Альянса можно сделать вывод, что они определение понятия геопространства, как фактора войны, согласовали с оценками Альянса. Это относится и к странам, желающим присоединиться к НАТО в течение последних десять лет. На основании этих комплексных оценок и уважения основных принципов функционирования Альянса все страны участницы свои вооруженные силы подготавливают и организуют единственным способом.

В работе даются теоретические определения театра военных действий и военно-географической оценки театра военных действий, а также основные теоретические определения театра военных действий и элементов театра военных действий, в согласии с их определением в нашей теории и практике и теории и практике Североатлантического альянса. Приводятся и факты, на основании которых вооруженные силы участниц Альянса оценивают геопространство с военного аспекта. Также рассматривается влияние географических факторов и элементов военно-географической оценки геопространства, в частности театра военных действий, как его стратегической категории, с точки зрения вооруженных сил НАТО и Соединенных Штатов Америки.

Ключевые слова: военно-географическая оценка, геопространство, театр военных действий, элементы театра военных действий.

Контроль, как функция управления

Йован Тамбурич, полковник

Контроль является функцией процесса управления, при помощи которого определяется степень осуществяемости цели и причины

отклонения осуществленного по отношению к запланированной цели, и предлагаются меры для устранения отклонения. Важнейшими фазами процесса, т. е. элементами любой системы контроля являются: определение цели и политики, вернее организационных условий, в которых цель будет осуществлена, и определение стандартов, норм, правил, критериев функционирования организации и осуществимости цели; изготовление планов контроля; определение результатов; сравнение осуществленного результата с запланированным и оценка возможных разниц и коррекция процесса, с целью достижения желаемого результата.

Для классификации контроля имеются различные критерии, отражающие специфичности функционирования и потребности в контроле организаций в различных областях человеческой деятельности. В военной организации контроль классифицируется в согласии с: организационной принадлежностью органа контроля; организационной функцией – контролируемой активностью; продолжительностью контролируемого процесса; информированностью контролируемой организации о предстоящем контроле; определенным объемом и времени контроля и т. д.

Контроль надо организовать в согласии с природой организации, ее организационной структурой, принципами контроля и потребностями уровня управления в организации. Для обеспечения осуществления функций контроля в управлении, все его процессы должны основываться на принципах контроля: 1) обоснованности в плане осуществления цели, 2) главном направлении, 3) организационной пригодности, 4) своевременности, 5) объективности, 6) эластичности, 7) организованности, 8) экономичности и 9) гуманном факторе.

Ключевые слова: организационная система, контроль, управление, элементы системы контроля, эффективность.

Моральный дух Войска между традицией и мультикультурностью

Д-р Михаило Басара, полковник

В работе рассматриваются трудности, связанные с строительством морального духа Войска, характеризующиеся конфузией и расхождением между попытками отождествить себя с далеким прошлым и сербской воинской традицией или с современными требованиями, которыми утверждается мультикультурность. На одной стороне истоки морального духа Войска ищут в митологизированном патриотизме сербской нации, сторонники которого повернуты к прошлому (Церковь и антиевропейские традиционалистские движения и партии), а на другой стороне личный состав Войска должен принять примечание совести, пацифизм и мультикультурность, как естественное свойство общества в котором живет и природное право их соотечественников и сограждан. Выход в профессионализации Войска.

Ключевые слова: моральный дух Войска, традиции, религия, мультикультурность.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Љиљана Чудић

Тираж 1.200 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

Војноиздавачки завод, Балканска 53, 11002 Београд
Телефони: (011) 3612-506; локал: 23-495
Телефакс: (011) 3612-506

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ за 2005.

Претплаћујемо се на часописе:

примерака

1. „Војно дело“

(општевојни теоријски часопис)

Годишња претплата 1.000,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963.

2. „Нови гласник“

(војностручни интервистовски часопис)

Годишња претплата 1.300,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963.

3. „Војнотехнички гласник“

(стручни и научни часопис ВБЦГ)

Годишња претплата 800,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963.

Број примерака издања које се наручује уписати у наруџбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.

Поручиоци уплаћују износ претплате на текући рачун број **840-51845-84 РЦ МО– за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис)** и шаљу примерак уплатнице уз наруџбеницу.

Купац _____ тел. _____

Место _____ ул. _____ бр. _____

Потпис наручиоца

М. П.